

ALEVİ CEMLERİNDE NEFESLER

NİLGÜN ÇIBLAK COŞKUN

Nefesler, Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde en yaygın ve tanınmış şiir türlerinden birisidir. Edebi bir terim olarak nefes, Alevi-Bektaşî şairleri tarafından söylenen, gelenekte ikrar alma, görgü, musahiplik gibi cemlerde ya da diğer kurban törenlerinde, kendine has bir ezgi ile okunan şiirlere verilen addır. Bu şiirlere nefes adının verilmesi iç bilgisinden ve gerçeklerden bahsetmesi, ayrıca kutsal bir ilhamla söylenmesinden kaynaklanmaktadır.

İçerik bakımından nefesler, Alevi-Bektaşîlerin gelenek ve göreneklerini, inançlarını, ayinlerini, öğretilerini, Hz. Ali sevgisini, on iki imamı, ehlibeyti, miraç ve kırklar meclisini, Kербela'yı, velilerin kerametlerini, geçmişte yaşanan önemli gün ve olayları vb. konu edinmiştir. Geleneğe bağlı şairler tarafından saz eşliğinde söylenen bu şiirler, cemlerde okunan nefeslerle kutsal bir nitelik kazanmış ve yüzyıllardır sözlü kültür ortamında yaşatılıp aktarılmıştır.

Nefeslerin yaşatıldıkları kültür içerisindeki zamana ve mekâna dair bütün özelliklerinin ortaya konularak tanımlanmalarını kolaylaştırmak için mutlaka bağlamı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düşünceden hareketle Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'nde düzenlenen cemler ve bu cemlerde zakirlik yapan hizmet sahipleri ile onların okudukları nefesler, bağlam merkezli halk bilimi kuramları içerisinde yer alan performans teori kapsamında ele alınmıştır. Bu yolla nefesler, icracısı (zakir), dinleyicisi (ceme katılanlar), icra şartları ve metin bakımından incelenerek türün Alevi kültüründeki anlam ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

otoritekitap.com
lotuskitap
lotuskitap

OTORİTE

14
KDV Dahil

OTORİTE

NİLGÜN ÇIBLAK COŞKUN

ALEVİ CEMLERİNDE NEFESLER

ALEVİ CEMLERİNDE NEFESLER

NİLGÜN ÇIBLAK COŞKUN

OTORİTE

ALEVİ CEMLERİNDE NEFESLER

Nefeslerin Performans Teori Bağlamında İncelenmesi:
Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi) Örneği

Doç. Dr. Nilgün Çıblak Coşkun

1993 yılında Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 1994 yılında Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik hayatına başladı. Doktora öğrenimi için gönderildiği Çukurova Üniversitesi'nden 2002 yılında Mersin Üniversitesi'ne döndü. Şubat 2003'te Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 2009 yılında "halkbilimi" alanında doçent oldu. Halen bu üniversitede görev yapmakta ve 2004 yılından bu yana Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığını yürütmektedir.

Nilgün Çıblak Coşkun, doktora çalışmasını "Mersin Tahtacıları Halkbilimi Araştırmaları" (2005) başlığıyla kitap haline dönüştürdü. Sonraki süreçte "Âşık Şiirinde Taşlamalar" (2008) ile "Âşık Devaî (Hayatı, Sanatı ve Şiirleri)" (2009) başlıklı kitapları yayımlandı. Çıblak Coşkun, halkbilimi ve halk edebiyatı alanında çeşitli dergilerde yayımlanmış birçok makale ile ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş bildiriye sahiptir. Evli ve iki çocuk sahibidir.

ALEVİ CEMLERİNDE NEFESLER

Nefeslerin Performans Teori Bağlamında İncelenmesi:
Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi) Örneği

NİLGÜN ÇIBLAK COŞKUN

OTORİTE

OTORİTE YAYINLARI – 19
ALEVİ CEMLERİNDE NEFESLER | NİLGÜN ÇIBLAK COŞKUN
ISBN 978-605-63683-9-4
Yayıncı Sertifika No: 13267

Copyright © Nilgün Çıblak Coşkun, 2014
Bu kitabın tüm hakları Doç. Dr. Nilgün Çıblak Coşkun'a aittir.
İzinsiz kopyalanması hukuki açıdan sorumluluk doğurur.

Baskı Notları

Otorite, Haziran 2014.

Kapak Tasarımı Lotüs Ltd. Şti.

Baskı Kenan Ofset
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
C Blok No: 258 Topkapı-İSTANBUL
T (212) 613 31 20

LOTUS YAYIN GRUBU

OTORİTE YAYINLARI

www.otoritekitap.com

OTORİTE YAYINLARI, LOTÜS Yayıncılık Reklamcılık Matbaa Bilgisayar Bilişim ve İletişim Ticaret Limited Şirketi yayın markasıdır.

içindekiler

ÖN SÖZ	11
KISALTMALAR	17

GİRİŞ

PERFORMANS TEORİ HAKKINDA BİLGİ

1. Performans Teorinin Tarihçesi	19
2. Performans Teoriye Göre Halk Bilimi Ürünlerini İnceleme Modelleri	28
3. Performans Teoriye Göre Nefesleri İnceleme Modeli	35

I.BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ

1.Anadolu AleviliğininTarihî Gelişimi	39
2. Anadolu Alevilerinin Genel Özellikleri	53
3. Mersin Alevileri	61

II. BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİNDE CEM VE NEFESLER

1. Alevilikte Cem	65
1.1. Alevi Geleneğinde Cemler	70
1.2. Mersin Alevilerinde Cemler	86
2. Nefesler	97
2.1. Alevi-Bektaşî Edebiyatı	97
2.2. Alevilikte Nefesler	100
2.3. Mersin'deki Alevi Cemlerinde Okunan Nefesler	103

III. BÖLÜM

CEM NEFESLERİNİN

PERFORMANS TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

1. İcracı: Zakir / Sazandar	114
1.1. Cemlerde Nefes Söyleyen Zakirlerin Tanıtılması	115
1.1.1. Zakirlerin Adı, Soyadı, Lakabı ve Mahlası	115
1.1.2. Zakirlerin Cinsiyeti ve Yaşı	116
1.1.3. Zakirlerin Doğum Yerleri ve İkametleri	116
1.1.4. Zakirlerin Ailesi, Soyu ve Akrabaları	117
1.1.5. Zakirlerin Öğrenim Durumları	118
1.1.6. Zakirlerin Evliliği ve Çocukları	118
1.1.7. Zakirlerin Meslekleri veya Uğraşları	119
1.1.8. Zakirlerin Hangi Ocağa Bağlı Bulunduğu	120
1.2. Zakirlerin Yetiştirilmesi	121
1.2.1. Zakirlerin Nefes ve Sazla Tanışması	121
1.2.2. Zakirlerin Yetiştirilmesinde Cemlerin Rolü	122
1.2.3. Zakirlik ve Saz	125
1.2.4. Zakirlerin Âşıklık Kimliği	126
1.2.5. Zakirlikle Görevlendirilme	128
1.3. İcra Ortamında Zakirler	129
1.3.1. Zakirlerin Oturuş Düzeni	130
1.3.2. Zakirlerin Kıyafeti ve Aksesuarları	131
1.3.3. Zakirlere Nefes Söylemesi İçin İzin Verilmesi	131
1.3.4. Zakirlerin Nefes Okuyuş Şekli	132
1.3.5. Zakirlerin İcra Sırasındaki Oturuş Şekli, Yüz ve Beden Hareketleri	137
1.3.6. Zakirlerin Nefeslere Yaklaşımı	138
1.3.7. Zakirlerin Dinleyiciye Verdiği Mesajlar	139
1.3.8. Zakirlerin Söylediği Nefeslerin Cemin Yürütülmesindeki İşlevi	141

2. Dinleyici / Seyirci	142
2.1. Ceme Katılanların Tanıtılması	144
2.1.1. On İki Hizmet Sahibi	145
2.1.2. Talipler	151
2.1.3. Ceme Katılanların Sayısı	152
2.1.4. Ceme Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı	153
2.1.5. Ceme Katılanların Yaş Grupları	153
2.1.6. Ceme Katılanların Doğum Yerleri	154
2.1.7. Ceme Katılanların Öğrenim Durumları	154
2.1.8. Ceme Katılanların Meslek ya da Uğraşları	154
2.1.9. Ceme Katılanların Hangi Ocağa Bağlı Bulunduğu	155
2.2. Ceme Katılanların Dinî Vasıflarına Göre Oturuş Düzeni ...	156
2.3. Ceme Katılanların Kılık Kıyafetleri	157
2.4. Cemin Yürütülmesi ve Nefeslerin İcrası Sırasında Sükunetin Sağlanması	157
2.5. Cemin Yürütülmesi ve Nefeslerin İcrası Sırasında Cem Odasına Giriş / Çıkış	158
2.6. Ceme Katılanların Nefeslerin İcrası Sırasındaki Oturuş Şekilleri, Yüz ve Beden Hareketleri	158
2.7. Nefeslerin Müzik (Saz) Eşliğinde İcra Edilmesinin Dinleyiciler Üzerindeki Etkisi	163
2.8. Nefeslerin Dinleyicilere Verdiği Mesajlar	164
2.9. Ceme Katılanların Zakirlik Görevine ve Zakirlere Yaklaşımı ...	168
2.10. Ceme Katılanlar İçin Nefeslerin Anlam ve Önemi	170
3. Nefeslerin İcra Yeri, Zamanı ve Şekli	170
3.1. Cem	170
3.2. Cemevi (Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi)	173
3.3. Nefes ve Saz	175
3.4. Zakirler ve Ceme Katılanlar İçin Cemin Anlam ve Önemi	176

3.5. Zakirler ve Ceme Katılanlar İçin	
Cemevinin Anlam ve Önemi	179
4. Nefeslerin Yapı, Dil ve İçerik Özellikleri	182
4.1. Nefeslerin Biçim Özellikleri	185
4.2. Nefeslerin Dil ve Üslup Özellikleri	188
4.2.1. Söz Varlığı	190
4.2.2. Anlatım Şekilleri	192
4.2.3. Anlatım Kalıpları	194
4.2.4. Edebî Sanatlar	197
4.3. Nefeslerin İçerik Özellikleri	200
4.4. Nefeslerin Ezgisi	204
5. Nefes Metinleri	206
5.1. Deyişler	206
5.2. Düvazımaamlar	217
5.3. Tevhidler	227
5.4. Miraçlama	231
5.5. Mersiyeler	234
SONUÇ	239
KAYNAK KİŞİLER	245
KAYNAKLAR	247
DİZİN	252
FOTOĞRAFLAR	257

*Hayır ve dualarını
üzerimizden hiç eksik etmeyen
canım anneme*

ÖN SÖZ

Anadolu Aleviliği ile zaman içerisinde bütünleşen Bektaşî tarikatı, diğer tarikatlarda da olduğu gibi, tasavvuf anlayışını, öğretilerini kitlelere ulaştırabilmek için halkın edebiyat geleneğinden, dilinden, estetik anlayışından beslenerek “Alevi-Bektaşî Edebiyatı” adıyla, dinî-tasavvufî halk edebiyatının en önemli kollarından birini meydana getirmiştir. Özünü İslamiyet öncesi eski Türk inanışları ile İslam tasavvufu ve Anadolu kültüründen alan Alevi-Bektaşîlik, kendine özgü adap ve erkânını, gerek manzum gerekse mensur eserlerle büyük kitlelere ulaştırmıştır. Alevi ve Bektaşîliğe ait inanç ve ritüellerin günümüze kadar ulaştırılmasında söz konusu edebî eserlerin büyük bir rolü olmuştur.

Nefesler, Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde en yaygın ve tanınmış şiir türlerinden birisidir. Edebi bir terim olarak nefes, Alevi-Bektaşî şairleri tarafından söylenen, gelenekte ikrar alma, görgü, musahiplik gibi cemlerde ya da diğer kurban törenlerinde, kendine has bir ezgi ile okunan şiirlerle verilen addır. Bu şiirlere nefes adının verilmesi iç bilgisinden ve gerçeklerden bahsetmesi, ayrıca kutsal bir ilhamla söylenmesinden kaynaklanmaktadır.

İçerik bakımından nefesler, Alevi-Bektaşîlerin gelenek ve göreneklerini, inançlarını, ayinlerini, öğretilerini, Hz. Ali sevgisini, on iki imamı, ehlibeyti, miraç ve kırklar meclisini, Kerbela’yı, önde gelen yol ulularını, velilerin kerametlerini, geçmişte yaşanan önemli gün ve olayları vb. konu edinmiştir. Geleneğe bağlı şairler tarafından saz eşliğinde söylenen bu şiirler, cemlerde okunan nefeslerle kutsal bir nitelik kazanmış ve yüzyıllardır sözlü kültür ortamında yaşatılıp aktarılmıştır.

Nefesler, sadece edebî bir tür olmanın çok ötesinde ayrı anlamları bulunan ürünlerdir. Öyle ki Alevi yol ve erkânıyla ilgili pek çok bilgiyi nefeslerde bulmak mümkündür. Yol eri, yol ve erkânla ilgili öğrenmesi, takip etmesi ve yaşamında uygulaması gereken pek çok bilgiyi nefeslerden öğrenmektedir. Diğer taraftan nefesler, Alevi inanç yapısına, öğretilerine, yaşam felsefesine ilişkin yazılı kaynaklarda yer almayan birçok konuyu kapsamaması bakımından da önemlidir.

Bugüne kadar nefesleri tanıtan ve Alevi-Bektaşî şairlerinin söylediği örnekleri bir araya getiren önemli çalışmalar yapılmıştır. Hatta gerek konuya ilgi duyan araştırmacılar gerekse ocakzadeler tarafından cem nefesleri de tespit edilmiştir. Ancak söz konusu çalışmalar, nefes örneklerini bir araya getiren, onun biçim ve içerik özelliklerini ortaya koyan ya da cemlerde hangi şairlerin hangi nefeslerinin söylendiğini belirleyen araştırmalar olup, Alevi kültüründeki nefeslerin anlam ve önemini ortaya çıkartmaya yönelik değildir. Türü ve örneklerini tanıtmaya açısından söz konusu çalışmalar alana büyük katkı sağlamıştır. Ancak Anadolu Aleviliğinde nefeslerin, edebî bir yaratma olmanın çok ötesinde özel bir anlama sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir. Alevilikte nefesler kutsal kabul edilir, cemlerde nefes yoluyla ibadet edilir. İçeriğinde Hakk dile getirilir, Alevi örf ve âdetlerine dair talimlere öğütler verilir, dualar edilir. Bu bakımdan nefesleri, içinde yaşatıldıkları Alevi kültürünü, geleneğini, öğretilerini göz önünde bulundurmadan yorumlamaya çalışmak ya da tür olarak bütün özelliklerini ortaya çıkartmak mümkün değildir. Bu doğrultuda nefeslerin incelenmesi sırasında sadece metne odaklanmak yerine onun içinde doğduğu şartların bütün olarak değerlendirilip çözümlenmesi, araştırmacılara türü tanıma ve yaşatıldığı kül-

tür içerisindeki yerini belirleme konusunda daha sağlıklı bilgiler sunacaktır.

Halk bilimi ürünlerinin yaşatıldıkları kültür içerisindeki zamana ve mekâna dair bütün özelliklerinin ortaya konularak tanımlanmalarını kolaylaştırmak için mutlaka bağlam göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tür çalışmalar ancak “bağlam merkezli halk bilimi kuramları” esas alınarak gerçekleştirilebilecektir. Bu kuramlar içerisinde yer alan performans teorie göre halk bilimi yaratmaları anlatan ile dinleyen tarafların oluşturduğu sosyal bir olay, bir gösterim ise türlerin incelenmesi sırasında da bu hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bir başka deyişle performans teori, söz konusu halk bilimi yaratmasının icracısını, icranın akışını, kurallarını, çerçevesini, dinleyicisinin tüm özelliklerini, icracı ile dinleyici arasında kurulan iletişim şeklini ve daha pek çok faktörü inceleyen bir teoridir.

Bu düşünceden hareketle çalışma konusu olarak seçilen nefesler, performans teori bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Çalışmada Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)’nde düzenlenen cemler ve bu cemlerde zakirlik yapan hizmet sahipleri ile onların okudukları nefesler incelemeye alınmıştır. Burada cemlerde zakirler tarafından okunan tüm nefeslerin, metin olarak en doğru ya da en sağlam bir şekilde tespit edilmesi gibi bir gaye güdülmemiştir. Çalışma sırasında asıl hedefimiz nefesleri, icra edildikleri cem ortamında icracısı (zakir), dinleyicisi (ceme katılanlar), icra şartları ve metin bakımından inceleyerek türün Alevi kültüründeki anlam ve önemini ortaya koymaktır. Böylelikle nefesler her yönüyle tanımlanabilir hale gelecektir.

Çalışma alanı olarak belirlenen cemevinde “kısır cem, yas-ı matem cemi (aşure cemi), Hızır cemi, nevrüz cemi ve Abdal Musa cemi” şeklinde sıralayabileceğimiz cemler dü-

zenlenmektedir. Söz konusu cemlerde Tamer Açıklın ile Ercan Kazım Özer, zakirlik yapmaktadır.

İncelemeye alınan nefes metinlerini her iki zakir de cemlerde okumakla birlikte, özellikle örneklerinin sayıca fazlalığı, nefeslerin sıralanış şeklinin geleneğe uygun olması konusundaki hassasiyeti gibi nedenlerden dolayı bu çalışmada âşıklık kimliği de olan Tamer Açıklın'ın icra geleneği esas alınmıştır. Nefeslerin icra edildiği bağlam içerisinde değerlendirilmesi için özellikle cemlere katılarak gözlemlerde bulunulmuş, video kayıtları alınmış, ilgili kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu yolla elde edilen veriler, performans teori kapsamında incelemeye alınmıştır.

Çalışma giriş kısmının dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmada kullanılan performans teorie yer verilerek, öncelikle teorinin tarihçesi ve bu teoriye göre halk bilimi ürünlerini inceleme modelleri tanıtılmış ve yapılan çalışmalardan yararlanılarak nefeslere uygun bir inceleme modeli çıkartılmıştır.

Birinci bölümde Anadolu Aleviliğinin oluşum ve gelişim süreci, inanç yapısının genel özellikleri hakkında bilgi verilmiş, ardından Mersin'de yaşayan Aleviler hem bağlı buldukları ocaklar hem de şehir hayatındaki yaşamları bakımından tanıtılmıştır.

İkinci bölümde öncelikle cemin ne anlama geldiği üzerinde durularak gelenekteki cemler tanıtılmış, Mersin'de yaşayan Alevilerin cemevinde düzenledikleri cemler hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu cemlerin açıklanması sırasında cemde yer alan bütün inanç ve pratiklerin ayrıntılı olarak tanıtılmasından ziyade cemin düzenlenme nedeni, zamanı ve genel olarak içeriği üzerinde durulmuştur. Bu yolla genelde Anadolu Alevilerinin özelde ise Mersin'de

yaşayan Alevilerin şehir ortamında düzenledikleri cemler hakkında okuyucuya bir fikir verilmek istenmiştir. Daha sonra cemin ayrılmaz bir parçası konumundaki nefesler, önce bağlı bulunduğu edebî kol bakımından tanıtılmış, ardından tür olarak özellikleri ve Alevi kültüründeki yeri üzerinde durulmuştur. Ayrıca nefeslerin cemlerdeki diziliş ve sunuluş sırası hakkında da bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'nde düzenlenen cemlerde zakirlerin icra ettiği nefesler, performans teori bağlamında geliştirilen tahlil modeline göre ele alınıp incelenmiştir. Burada nefesleri icra eden zakirlerin kişisel bilgileri ve zakir olabilmek için geçirdikleri aşamalar üzerinde durulmuş, ardından icra anındaki gerek fiziksel gerekse duygusal özellikleri ile nefes okuyuş tarzları üzerinde durularak icracı ile ilgili özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Nefeslerin dinleyicisi / seyircisi ile ceme katılan Alevilerin tamamı kastedilmiştir. Bunlar arasında başta cemi yürüten dede olmak üzere, diğer hizmet sahipleri ve talipler yer almaktadır. Cemin içeriğine uygun olarak kimi zaman icraya bazı pratiklerle ve sözlerle eşlik eden bu kesim, kişisel özellikleri, icra sırasındaki tüm hal ve hareketleri, davranışları, nefeslere yaklaşımları bakımından tanıtılmıştır. Sonrasında zakirlerin, nefesleri icra yeri, zamanı ve şekli konusu açıklanmıştır. Bu bölümde incelemeye alınan 9 deyiş, 8 düvazımam, 2 tevhid, 1 miraçlama, 4 merşiye olmak üzere toplam 24 nefes metni biçim, dil ve üslup, içerik ve ezgi bakımından da incelemeye alınmış, sonunda da söz konusu metinlerin tamamı verilmiştir.

Sonuç kısmında ise cemlerde belirli bir öncelik sırasına ve kendine has icra töresine uygun olarak okunan bu nefeslerin, edebî bir tür olmasının dışında, Alevi inanç yapısı ve

öğretileri içindeki anlam, önem ve işlevi konusunda ilgili tespitlerimize yer verilmiştir.

Kaynakçada, kitabın hazırlanması sürecinde yararlanılan kaynaklar alfabetik bir düzende verilmiştir. Dizin kısmı ise kişi ve yer adları, ayrıca konuyla ilgili kavramlar esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın sonunda ise icra ortamını yansıtan fotoğraf örnekleri yer almaktadır.

Bu kitabın hazırlanması aşamasında kapılarını açarak cemevinde inceleme ve araştırma yapma imkânı sağlayan Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi) yetkililerine, sorduğum her soruya büyük bir içtenlikle yanıtlayan dedelere, cemevi zakirlerine, özellikle de sıkıştığım her an Hızır gibi yardımına koşan zakir Tamer Açıkalin'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca teknik sorunların çözümünde yardımlarını aldığım öğrencilerim Arş. Gör. Mete Bülent Deger ile Okt. Döndü Can'a teşekkür ederim.

Bir çalışmanın tamamlanma sürecinde, her ne kadar büyük bir keyifle çalışılsa da, kimi zaman meşakkatli anlarla karşılaşılması son derecede doğaldır. İşte böyle durumlarda sabrı ve muhabbetleriyle bana destek olan sevgili eşim Ayhan'a, hayat pınarlarım oğlum Ata Orkun ve kızım Asya'ya teşekkür ediyorum.

Son olarak bu eserin okuyucuya ulaşmasında emeği geçen Lotus Yayın Grubu'nun genel yayın yönetmeni Mehmet Ali Erdem'e teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN

Haziran 2014, MERSİN

KISALTMALAR

- Dey. :Deyiş
Düv. :Düvazımam
K. :Kaynak Kişi
Mer. :Mersiye
Mir. :Miraçlama
Tev. :Tevhid
vb. :ve benzerleri

GİRİŞ

PERFORMANS TEORİ HAKKINDA BİLGİ

1. Performans Teorinin Tarihçesi

Halk bilimi ürünlerinin, canlı bir anlatım, yaşayan ve dinamik bir yaratma olarak değerlendirilmesi, söz konusu ürünün sadece bir metin olarak ele alınmasıyla gerçekleştirilebilecek bir çalışma değildir. Bu tür bir çalışmada incelemeye alınan ürün, canlı bir gösterim olarak ele alınmalıdır. Buna göre metnin tür özelliklerinin yanı sıra nasıl ve hangi ihtiyaçtan oluştuğu, nasıl aktarıldığı, icracısı, dinleyicisi, hangi mekânlarda icra edildiği, yaşatıldığı ortamdaki iletileri vb. hususların tamamı bir bütün olarak irdelenmelidir. Halk biliminin çeşitli türlerinin her yönüyle tanınması ve tanımlanabilmesi, bağlamın da göz önünde bulundurulduğu bu tarz çalışmalarla mümkündür.

Halk bilgisi ve halk edebiyatı yaratmalarının oluşumunu ve çeşitli özelliklerini konu edinen bütün kuramsal yaklaşım ve inceleme yöntemlerinde aslında var olan bağlam ve icranın metne etkisi durumu hep göz ardı edilmiş veya sınırlı olarak tartışılmıştır. Bunun da çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle kimi yöntem ya da kuramların asıl çıkış noktasının farklı olması ya da bu yaklaşımları ortaya atanların daha farklı amaçlar doğrultusunda çalışmalarını şekillendirmeleri, bu konuda etkili olmuştur. Ayrıca bu kuramsal ve yöntemsel yaklaşımları ortaya atan bilim adamları genellikle farklı disiplinlerden olduğu için halk bilimi ve halk bilgisi yaratmalarını kendi alanlarının malzemesi ya da amaçlarına uygun yaratmalar olarak görmüşlerdir. Bu yüzden halk bilgisi ürünlerinin değerlendirilmesi aşamasında kullanıla-

bilir yaklaşımların ortaya çıkması çok yavaş ilerlemiştir (Ekici, 2010: 88). Bununla birlikte farklı bilim dallarından da olsa araştırmacıların öne sürdüğü kuramlarla ilgili söz konusu çalışmalar, halk bilimi ürünlerinin ortaya çıkartılması, derlenmesi ve bu alanın müstakil bir bilim dalı olarak kabul edilmesini ve kendine özgü kuramsal yaklaşım ve yöntemlerin ortaya çıkartılmasına yardımcı olmuştur. Bu kuramlardan biri de performans teoridir.

Halk bilimi çalışmalarında, folkloru "geçmişin ürünleri" anlayışından uzaklaştırarak "dinamik bir iletişimsel süreç", canlı bir gösterim olarak kabule dönüştüren performans (gösterim / icra) teori, yaklaşık yüz yıllık zaman diliminde metni önemli görmekle birlikte bunun bağlamla birlikte ele alınmasının önem ve gereğini vurgulayarak ortaya çıkmıştır. E. Sapir'in 1910'larda başlayan yaş ve cinsiyet gruplarına ve benzeri diğer özelliklere bağlı olarak değişen konuşma ve anlatma şekilleri gibi dilin sosyal kullanımına ve icrasına dikkat çekmesi ve "işlevsel kuram"ın kurucularından Malinowski'nin 1926 yılında "Şüphesiz metin çok önemlidir, fakat bağlamsız metin ölüdür." şeklinde ifade ettiği "bağlam" (context) fikri, performans teorisinin en önemli kavramsal başlangıç noktasını oluşturmuştur (Çobanoğlu, 1999: 258).

Bu teorisinin oluşmasındaki asıl önemli etki, Moskova ve Prag dilbilim okullarından gelen Roman Jakobson ve E. Saussure'ün dilbilim alanında ortaya koydukları edebî yaratmaların anlamlandırılmasıyla ilgili kuramsal yaklaşımda aranmalıdır. Dilin farklı bağlamlarda kullanılması ve aynı cümlenin bir edebî eserde anlam kazanmasının temelde kullanıldığı bağlama dayalı olduğu düşüncesi, halkbilimciler tarafından da benimsenmiştir (Ekici, 2010: 88-89). Dolayısıyla performans teorisi, sosyo-dilbilimcilerin, dilin kullanı-

mına ilişkin öne sürdükleri bu icra fikrini, halk biliminin doğasına ve yapısına uygun olması nedeniyle halkbilimciler de kendi alanlarında uygulaması sonucu ortaya çıkmış bir teoridir.

Sosyal dilbilimsel performans yani icra fikrini, 1958 yılında İndiana Üniversitesi'ndeki bir konferansta yaptığı konuşmasında yeniden yorumlayarak halk bilimine yönelik kuramsal bir çerçevenin temelini atan kişi, Rus halk bilimi üzerine çalışmalarıyla da meşhur Roman Jacobson'dur. Bir başka halkbilimci Petr Bogatrev'ün "folklorun aşağı yukarı tiyatroyla aynı olduğunu" düşünmesi (1938) ve folklorun bu teatral özelliğinden yola çıkarak bir masalın nasıl anlatıldığını göz önünde bulundurmadan sadece masal metnine odaklanılmasının yanlışlığına dikkati çekerek icranın önemini vurgulaması ve bu doğrultuda yeni kavramlar geliştirmesi oldukça önemlidir. Sonrasında Jacobson'un çalışması doğrultusunda geliştirilen çalışma modellerinden birisi E. Arewa ve Alan Dundes'in Prag Okulu'nun yaklaşımı ile halk bilimi arasında bağ kurarak çalışmalarını yürütmesi; Milmann Parry ve Albert Lord tarafından ileri sürülen "Sözlü Kompozisyon Teorisi"yle anlatıcı ve dinleyicinin bir metnin oluşumundaki rolüne dikkat çekmesi performans teorisinin oluşum sürecinde etkili olmuştur (Çobanoğlu, 1999: 259-260).

Bilindiği üzere bilim dallarının gelişmesi, önceki çalışmaların tartışılması, eleştirilmesi, yeni bakış açıları ya da yöntemlerle bilgilerin güncellenmesi, değişmesi ya da kimi zaman da bunlardan geçerlilikleri kalmayanların tamamıyla ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu durum, halk biliminin tarihi gelişim süreci için de söz konusudur. Nitekim ilk dönemlerde gözlem ya da görüşme yöntemleriyle sahadan halk bilimi ürünlerinin derlenmesi ve bu metinlerin

yazıya aktarılması çalışmalarına ağırlık verilirken, sonraki süreçte söz konusu metinlerin bilimsel yöntemlerle tür ve şekil özelliklerinin tespit edildiği, sınıflandırıldığı, menşei-nin ya da varyantlarının araştırılıp yorumlandığı görülmektedir.

Halk bilimi çalışmaları kuramsal açıdan ise “metin merkezli halk bilimi kuramları” ve “bağlam merkezli halk bilimi kuramları” olmak üzere iki temel esas üzerinde yürütülmüştür. Bunlardan metin merkezli halk bilimi kuramlarında bugüne kadar ele alınan türün biçim, içerik ve üslup özellikleri, motifleri, motiflerinden hareketle coğrafi alan bakımından ortaya çıkış ve yayılışı belirlenmeye, urformu tespit edilmeye, fonksiyonlarının değişmezliğinden hareketle yapısı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu yöntem ve yaklaşımlarla ele alınan tür, icra edildiği ve yaşatıldığı ortamından kopartularak yazıya geçirilmiş metinler üzerinden incelenmiştir. Dolayısıyla halk biliminin canlı ve sosyal bir olay olma özelliğini göz ardı ettiği için de eksik bulunup eleştirilere uğramıştır. Bağlam merkezli halk bilimi kuramlarında ise halk bilimi ürünleri, farklı ortam ve koşullara göre değişime uğrayabilen canlı değerler olarak kabul edilmiştir. Buna göre üzerinde durulan metin şekil, yapı ve içerik özelliklerinin yanı sıra nasıl ve neden yaratıldığı, yaşatıldığı ortamın özellikleri, icracısı, işlevleri ve icra edildiği anda kazandığı toplumsal anlamları, kısacası bağlamıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Performans teori, bağlam merkezli kuramlar içerisinde yer almaktadır. Halk bilimi ürünlerini canlı bir gösterim olarak değerlendiren bu teori, zamanla geliştirilip olgunluğa kavuşturulmuştur. Yukarıda sıraladığımız bilim adamlarının yanı sıra teorinin nasıl geliştirildiğini göstermesi bakımından Rus halkbilimci Azadovski'nin çalışmasından da

burada bahsetmek gerekmektedir. Azadovski “Sibirya’dan Bir Masal Anlatıcısı” adıyla İngilizceye çevrilen çalışmasında gösterimci yaklaşıma yani bu teoriye sağlam bir destek vermiştir. Rus bilim adamı, sadece metni ele alarak metnin yapı, motif gibi sosyal içerikten soyutlanmış bir incelemesi yerine o metnin anlatımındaki rolüyle icracıyı, masal anlatıcısını öne çıkarıp anlatıcının hayatındaki ve dünya görüşündeki değişimlerin anlatımını nasıl değişken kıldığını ortaya koymuştur. Masalın yaratılmasında, biçimlenmesinde, yayılmasında ve değişmesinde anlatıcının rolünü vurgulayan Azadovski, bu düşüncesiyle halkbiliminde “kişisel yaratıcılık” okulunun kurucusu olarak tanınmıştır. Nitekim sonrasında tanınmış diğer halkbilimciler de Azadovski’nin bu görüşünü geliştirerek anlatıcının anlatıdaki önemini vurgulamışlardır. Bunlardan Linda Degh, bir çalışmasında Kanada’da yaşayan Macar göçmenlerinden dördünün hayat hikâyesini konu edinmiş, onların hayat hikâyeleri ile anlatıkları hikâyeler arasındaki organik bağı incelemiştir. Linda Degh, bu çalışmasıyla anlatıcının gerçek hayat hikâyesinin de bir halk bilimi ürünü kabul edilip muhakkak incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonrasında Finlandiyalı halkbilimci Juha Pentikainen de araştırmasına konu edindiği yaşlı bir kadının anlattığı halk edebiyatı örneklerini onun hayat hikâyesini de dahil ederek incelemiştir (Azadovski, 2002: 34).

Görüldüğü gibi Azadovski’nin çalışmasıyla anlatıcının da bir sanatçı olduğu ortaya konmuş ve halk bilimi çalışmalarında halk sanatçısının yaratıcı kişiliği incelenmeye başlanmıştır. Metinle birlikte icracısını da ele alan bu tür çalışmalar, sosyal içerik bakımından daha da geliştirilerek sacayağının üçüncü kolunu oluşturan dinleyici ve sosyal çevrenin de incelemeye dahil edilmesi gerektiğini ortaya koy-

muştur. Böylelikle anlatının sosyal çevresinden soyutlanarak sadece metin olarak incelendiği metin merkezli halk bilimi çalışmalarından ziyade halk bilimi ürünlerini zamana, mekâna, ortama, sosyal şartlara göre değişime uğrayabilen dinamik değerler olarak kabul eden bağlam merkezli çalışmalar öne çıkmaya başlamıştır.

1960'lı yıllardan sonra halk bilimini canlı bir gösterim, canlı bir anlatım, bir metni canlandırma, tiyatro gibi oynama olarak gören Amerikalı halkbilimcilerin çalışmaları da bu konuda ilerleme kaydedilmesini sağlamıştır. Özellikle Stith Thompson'un ardından İndiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nün başına getirilen Richard M. Dorson, onun yetiştirdiği veya etkisi altında kalan Amerikalı halkbilimcilerden Alan Dundes, Roger Abrahams, Dan-Ben Amos, Robert Georges, Richard Bauman, Robert Georges ve Kenneth Golstein gibi araştırmacılar, performans teorisinin oluşum ve gelişmesinde büyük katkıları olmuş bilim adamlarıdır.

Richard M. Dorson, bu genç halkbilimcileri önceleri kendi kuramı da dahil mevcut halk bilimi kuramlarını sert bir şekilde eleştirdikleri için "haşarı, isyankâr gençler" anlamına gelen "Genç Türkler" (Young Turks) olarak adlandırmış, ancak sonrasında başarılarını görünce çalışmalarında yer alan temel kavramlardan birisi olan "bağlam" (context)'dan hareketle "bağlamsalcılar" (contextualist) olarak isimlendirmiştir (Çobanoğlu, 1999: 262).

Halk bilimi ürünlerini sosyal çevresi ve içeriği içerisinde ele almanın gerekliliğini vurgulayan söz konusu halkbilimciler, halk bilimi ürünlerinin incelenmesi sırasında sadece metne değil geleneğin icra edildiği ya da nakledildiği zamanın etkinliğine de vurgu yapmışlardır. Buna göre araştırma sırasında bütün performans ya da iletişimsel hareketler kaydedilmelidir. Derlemeci, sadece metne odaklanıp onu

basit bir şekilde kaydetmek yerine metni sosyal bir etkinliğin bir parçası olarak görüp öyle değerlendirmelidir

William R. Bascom'a göre ise "Genç Türkler" adı verilen bu grup, adlarının tersine ne olumsuz bir şey yapmış ne de isyan etmiştir. Halk bilimi araştırmalarına yeni bakış açıları getirerek her biri, halk bilgisini sosyal hayatın gerçekleri içerisinde değerlendirmeye ve anlatıları, türküleri, atasözlerini sosyal ilişkilerin birer sembolü olarak incelemeye yönelmişlerdir. Böylelikle halk bilgisini toplumdaki gerçek bir olgu olarak gören bir yaklaşımı paylaşarak, halk bilimi araştırmalarının deneysel temellerini genişletmişlerdir. Bağlam (context) kavramı, onların çalışmalarında bir çerçeve görevi görmüş, bu çerçeve içinde kavramlar ve formüller geliştirilmiştir. "İletişim", icra (performans), "kurallar" ve "gramerler" gibi terimler halk bilgisini bir sosyal hareket olarak tahlilde kullanılan tanımlayıcılar olmuştur. Bu şekilde anlatıların ve türkülerin kendi durumları bağlamında yeniden keşfi, din, ideoloji ve sanata benzer biçimde, halk bilgisinin de sistematik bir doğası olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu da halk bilgisini kendine özgü birleştirici ilkeleri bulunan, araştırma ve inceleme konusu olmaya değer nitelikte bir kültürel sistem olarak düşünmeyi mümkün kılmıştır (Ben-Amos, 2009:235-236).

Bağlamı esas alan söz konusu halkbilimciler, alana yeni yaklaşımlar getirmekle birlikte bu sonuca herhangi bir halk bilimi ürününü inceleyerek ulaşmamışlardır. Dilbilimcilerden sözel davranış, antropolojiden işlevsellik, sosyolojiden rol yapma, psikolojiden ego mekanizması gibi farklı disiplinlerden pek çok kavramı bir araya getirmiş ve bu görüş açılarını halk bilimi çalışmalarına yerleştirmişlerdir (Dorson, 2006: 77-78). Bir başka deyişle diğer sosyal bilimlerin verilerini ve vardığı sonuçları halk bilimine uygulayarak

görüşlerini sistemleştirmişlerdir. Çalışmalarını daha çok teorik alanda yapmışlar ve bu konuda bir büyük eser üretmemişlerdir.

Halkbilimciler arasında kuramsal tartışmalarla yetinmeyip bağlamın önemini ortaya koyan görüşlerini halk bilimi ürünlerine doğrudan uygulayan bilim adamı ise Alan Lomax'tır. 1968 yılında yayınladığı "Halk Türküsü Biçemi ve Kültür" (Folk Song Style and Culture) adlı kitabında Lomax, halk türküsü ve danslarını bir gösterim olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda dünyanın çeşitli kültürlerinden derlediği 2000 ses kaydı ve 400 plağı incelemiştir. Ona göre türkü biçemi, sadece metni ve melodisi incelenerek belirlenemez. Türkü ve dans biçemi, okuyucu veya oyuncunun vücutlarının duruşu, enerjilerini yansıtmadaki özellikleri, okuyucu ve oyuncu grubundaki sanatçıların birbiri ile ilişkisinin dinamiği ve okuyucu ile dinleyici arasındaki etkileşim gibi karmaşık unsurların bir bileşiği olarak anlaşılmalıdır (Azadovski, 2002: 27). Lomax, halk bilimi türlerini kişisel bir olay değil de sosyal bir gösterim kabul ederek çalışmalarını bu doğrultuda sürdürmüş ve kendisinden sonrakiler için yol gösterici olmuştur.

Performans teorisinin halk bilimi çalışmalarında ortaya çıkış sürecinde, Dan Ben-Amos'un 1967 yılında Amerikan Folklor Kurumu'nun Kanada'da gerçekleştirdiği sempozyumda sunduğu "Halk bilimi: Bir Kez Daha Tanımlama Oyunu" başlıklı bildirisinin önemli bir yeri vardır. Bu bildiriyle halk biliminin "tür ağırlıklı" ve "nesne merkezli" tanımları ağır ve detaylı bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır (Çobanoğlu, 1999: 263). Bu tartışmaların neticesinde "halk", "halk bilgisi" ve "halk bilimi" yeniden tanımlanmıştır. Böylece halk biliminin araştırma ve çalışma alanı, sınırlı ve marjinal olmaktan çıkarılıp köy ve kent ayrımı yapılmaksız-

zın geniş ve dinamik bir alana kavuşturulmuştur. Bu yeni dinamik alanda yapılacak çalışmaların başlangıcını da performans teori (gösterim kuramı) oluşturmuştur (Ekici, 2004: 123-124).

Dan Ben Amos'un ve diğer bir grup halkbilimcinin konuyla ilgili makalelerinin ardından Richard Bauman'ın "Performans Olarak Sözel Sanatlar" (1975) başlıklı çalışmasında "icra" (performance) ve iletişim (communication) kavramlarını temel almasının nihayetinde "performans" terimi bu yeni yaklaşımı ve diğer alanlardaki benzer yaklaşımları derleyip toparlayan bir şemsiye terim haline gelmiştir (Çobanoğlu, 1999: 263-264).

Görüldüğü üzere performans teori, metni daha iyi anlayabilmek için metnin anlatıldığı ortamı anlama ihtiyacından doğmuş, başta dilbilim, antropoloji, sosyoloji gibi diğer sosyal bilimlerin verilerinin halk bilimine uyarlanması ve bu konudaki teorik bilgilerin sözlü kültür ürünlerine uygulanmasıyla geliştirilip olgunlaştırılmış bir teoridir. Bu teori doğrultusunda yapılmış, sayılarının çokluğu nedeniyle burada hepsini sıralayamayacağımız, daha pek çok çalışma vardır. Günümüzde halk bilimi çalışmalarında yoğun olarak kullanılan bu teori, dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Halk bilimi ürünlerinin bağlamın esas alındığı bu tarz yaklaşımlarla değerlendirilmesi, sözlü gelenekteki kültürel değerlerin geçmişin kalıntıları olmaktan çıkarmış ve yaşatıldıkları toplumda neden-sonuç ilişkisi kurularak yeniden yorumlanmalarına imkân tanımıştır. Nitekim sözlü kültür ürünleri, toplumun ortak malı olan hazır kalıpların deneyimleri pekiştirecek şekilde biçimlendirmesiyle oluşmuş ve yazılı şekilleri olmadığı için toplum belleğinde yüzyıllarca gelişerek varlığını sürdürmüş canlı ve dinamik yaratılardır

(Ong, 1995:51). Bu ürünler halkın bilincinde sözle biçimlendirildikleri için, sözün ilk kaynağı olan düşünce deneyimlere bağlı olarak geliştikçe onlar da değişime uğramış ve yaşatıldıkları kültüre göre şekil kazanmıştır. Dahası yaşatıldıkları ya da aktarıldıkları ortamın özelliklerine göre bu değişim ve dönüşüm sürekli devam etmektedir. Bu bakımdan halk bilimi ürünlerini, yaşatıldıkları çevre ya da ortamın tüm özellikleriyle ele alıp incelemek, onu dinamik bir öge olarak kabul edip öyle değerlendirmek araştırmacılara türle ilgili, türün toplum yaşamındaki anlamlandırılmasıyla ilgili daha sağlam verilere ulaştıracaktır.

Halk bilimi çalışmalarında performans teorisinin kullanılabilmesi için ise her şeyden önce bu kuramın yöntem ve yaklaşımlarıyla malzeme derlenmesinin gerekliliği unutulmamalıdır. Sadece en iyi metni elde etmeye yönelik yöntemlerle derlenmiş ürünlerin, performans teorisine göre incelenmesi oldukça zordur.

2. Performans Teoriye Göre Halk bilimi Ürünlerini İnceleme Modelleri

Bu kuramın temel kavramı olan performans iki temel unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan birincisi “folklorun gerçekleştirilişi veya icrası” anlamıyla artistik veya sanatsal bir eylem olmasıdır. İkincisi ise performansın icrası, sanatın formu, dinleyici veya izleyiciyle birlikte icranın gerçekleştiği çevre bütünü olarak artistik veya sanatsal yöndür. Bu ikili yapı performans bakış açısının geliştirilmesinde temel unsur olmuştur. Böylelikle halk bilimi ürünleri “materyaller” veya “şeyler” toplamı olması anlayışından uzaklaşmış ve bir iletişim biçimi şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yeni anlayışa göre halk bilimi, anlatan ve dinleyen arasında geleneksel bir anlatı yoluyla kurulan

iletişim biçimi olarak ele alınmakta ve sosyal bir olay olarak halk bilimi ürünlerinin canlı icraları incelenmektedir (Çobanoğlu, 1999: 265). Bu da sözlü gelenekte yaşatılan halk bilimi ürünlerinin içinde yer aldıkları kültür ve topluma bağlı olarak sahip oldukları özelliklerinin ortaya çıkartılmasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Performans teoriye göre halk bilimi yaratmaları anlatan ile dinleyen tarafların oluşturduğu sosyal bir olay, bir gösterim ise türlerin incelenmesi sırasında da bu hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Halk biliminin önde gelen teorisyenlerinden ve bu teorinin de öncülerinden olan Alan Dundes, 1964 yılında yayımladığı “doku, metin ve bağlam” başlıklı makalesinde, halk biliminin tür ve şekillerini tanımlamada, dolayısıyla türlerinin tahlilinde üç aşamalı bir inceleme modeli sunmuştur.

Dundes’ın bu makalesinde, “doku” ya da “sözel doku” (texture) kavramı ile bir metnin içinde oluşturulduğu dile ait özellikler vurgulanmıştır. Örneğin atasözlerinin dokuya ait özellikleri, kafiye ve aliterasyonu içine almaktadır. Dokuya ait diğer özelliklere *yoğunluk*, *derinlik*, *ekleme yerleri*, *tonlama* ve *yansıma* dahil edilebilmektedir. “Metin” (text) kavramı ile halk bilgisi yaratmasının bizzat kendisi kastedilmektedir. Bir halk bilgisi ürününün metni, esas olarak bir masalın bir versiyonu veya tek bir anlatımı, bir atasözünün yeniden söylenmesi, bir halk türküsünün okunmasıdır. İnceleme amacına uygun olarak ilgili metin, onun dokusundan bağımsız olarak ele alınabilir. “Bağlam” (context) kavramı ile kastedilen ise metnin yaratıldığı, tüm canlılığıyla içinde yer aldığı sosyal ortamdır. Türün, icra edildiği andaki söz konusu çevre ve şartlar, onun niçin kullanıldığını da açıklamaya yaramaktadır. Bağlamı tahlil ederken üzerinde durulması gereken en önemli iki unsur ise, anlatıcı ve dinle-

yicidir. Bununla birlikte bugüne kadar halkbilimciler, “nere, ne zaman ve kim tarafından bir söyleyişin kullanıldığını” belirten bilgiyle kendilerini sınırlandırmışlardır. Halk bilimi dergilerinin çoğunda metnin yanında “kaynak kişinin adı, adresi, derleme yeri ve zamanı” gibi bilgilerle yetinilmiştir. Bu bilgilerin verilmesinde bir yanlışlık yoktur, ancak bu veriler bir başlangıç olmakla birlikte halk bilgisi türünün bağlamını ortaya çıkarmaya yeterli değildir. Bağlamda meydana gelen bir değişiklik, dokudaki bir değişikliği açıkça etkileyebilmektedir. Bu nedenle türler üzerine yapılan çalışmalarda doku, metin ve konteksin bir arada derlenmesi ve incelenmesi gerekmektedir (Dundes, 2003: 67-86).

Performans teori kapsamında canlı bir gösterim kabul edilen halk bilimi yaratmaları, aslında anlatan ve dinleyen arasındaki geleneksel anlatı yoluyla kurulan bir iletişim biçimi boyutunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre ürünün icrası sırasında anlatıcı ile dinleyici arasında kurulan iletişimin içeriği konusu da burada açıklanmalıdır.

Halk bilimi yaratmasının icrası sırasında, anlatıcı ya da konuşmakta olan kişi tarafından, konuşmasını sürdürdüğü ses ve dil kullanım biçiminden “ciddi, şaka veya normal” gibi temel referanslarla dinleyiciye iletişimsel mesajlar verilmektedir. Bu bir yönüyle konuşmacının, dinleyiciye adeta “konuşmamı sadece kelimelerin sözlükteki karşılıklarıyla değil onlara ses tonum ve biçimimle yüklediğim anlamları göz önünde bulundurarak anla” demesinden başka bir şey değildir (Çobanoğlu, 1999: 266). Buna göre icracının ürününü icra ederken kullandığı söz sanatları, ses tonu, jest ve mimikleri, taklit yeteneği, oturuşu vb. hususlar, performansı doğrudan etkileyen ve dinleyiciyle iletişimi sağlayan unsurlar olmakla birlikte aslında anlatıcı ses tonu ve dili kullanma şekliyle dinleyiciye özel mesajlar vermektedir. Öte

yandan icra sırasında iletişim kurulan kitle olan dinleyicinin ilgisi, beğenisi, statüsü, eğitimi vb. özellikler de performansın tahlilinde son derecede önemlidir. Bu nedenle halkbilimciler performansı yorumcul bir çerçeve olarak değerlendirmişlerdir.

Performans teorisinin öncülerinden Roman Jakobson, dil ve hikâye anlatmayı bir gösterim olayı, kompleks bir iletişim aracı saymış ve her iletişim olayında bulunan ortak unsurları şu şekilde sıralamıştır: (Azadovski, 2002: 31).

1. İletişim olayına katılanlar (Konuşmacılar, mesaj verenler, dinleyenler, sözcüler, yorumcular)

2. Kullanılacak iletişim birimleri (Yazma, konuşma, kitap basma, davul çalma, ıslık, boru çalma, türkü söyleme, yüz ve beden hareketleri, koku verip alma, dokunma ve tatma yoluyla mesajlar)

3. İletişimin yer aldığı çevre (Mesajın verildiği, alındığı, uzatılıp kısaltıldığı, yorumlandığı, sevildiği ya da irdelendiği yer)

4. Mesaj biçimi (Şiir, hikâye, türkü, vaiz, politik konuşma, satıcıların bağırması)

5. Verilen mesajın içeriği (Anlam, ne demek istediği, ona karşı gösterilen davranış)

6. Bu gösterim olayının bütünü.

Görüldüğü gibi iletişimin sözlü ya da yazılı şekillerinin yanı sıra herhangi bir enstrüman aracılığıyla, şiir, türkü, hikâye gibi türlerle, hatta hiç konuşmadan sadece beden dili gibi çeşitli yollarla gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Dolayısıyla konuşmacının ya da anlatıcının dinleyiciyle kurduğu iletişim sırasında tüm bu ayrıntılar bir arada ele alınarak verilen mesajın içeriği ve icra edilen yaratmanın özellikleri tespit edilebilecektir.

Performans kuramın temsilcilerinden Ben-Amos da halk biliminde “iletişim” ve “gösterim”in önemine değinmiş ve sözlü halk bilimi unsurlarının, daha evvel öğrenilmiş, zihinde kalıplar halinde tutulan, değişmez metinlerden ve birimlerden oluşmadığını, bu ürünlerin sözle verilen bir mesaj olduğu için, her zaman kişisel ve sosyal değişkenler içinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu mesajın daha öncesinden öğrenilen bir yanı vardır, ancak bu öğrenilen mesaj durağan değil değişkendir. Dahası olayın yer aldığı sosyal çevrenin değişkenleri ile gösterime gelmektedir. Üzerinde durulan türün mesajı, biçimi, işlevi, yapısı bu sosyal değişkenlere bağlı olarak şekillenecektir. Dan Ben-Amos görüşlerini uygulamaya dönüştürdükten sonra bir halk bilgisi yaratmasında şu üç unsuru incelemeyi teklif etmiştir: (Azadovski, 2002: 32)

1. Kişisel boyut (anlatıcı / icracı –oyuncu)
2. Sosyal boyut (dinleyici, izleyici)
3. Söz boyutu (anlatılan)

Ben-Amos’un bu tespiti, halk bilimi yaratmalarının “anlatıcı, dinleyici ve anlatılan” olmak üzere üç unsurdan oluştuğunu ve icranın mutlaka bu üç özelliğin göz önünde bulundurularak yorumlanabileceğini belirtmektedir.

Alan Dundes’in, Roman Jacobson ve Ben-Amos’un iletişim ve tahlil modelleri, halk bilimi yaratmalarını performans teori kapsamında ele alan araştırmacılar için yol gösterici olmuştur. Sonrasında bu teori doğrultusunda yürütülen çözümlenmelerde temelde birbirine benzeyen ancak çalışılan konunun özelliklerine göre kimi zaman farklılaşan başka inceleme modelleri de kullanılmıştır.

Bunlardan bazısı aşağıda verilmiştir: (Çobanoğlu, 2000: 165-166)

Karl Böhler'in 1965 yılında hazırladığı modelinde iletişim ana unsurları;

1. Verici
2. Alıcı
3. Dinleyiciye hitaplar
4. Vericinin kendine göndermeleri
5. Vericinin dış dünyaya göndermeleri
6. Objeler ve kabuller

olmak üzere altı başlıkta toplanmıştır.

Thomas Sebeok'un 1975 yılına ait çalışmasında bu unsurlar;

1. Verici / konuşmacı
2. Alıcı / dinleyici
3. Göndermede bulunan
4. Kodlar
5. Mesaj
6. Kanal

şeklinde sıralanmıştır. T. Sebeok, Böhler'in 3, 4 ve 5 numaralı unsurlarını tek başlıkta toplayarak kendi modelinde bunları 3 numarada göstermiş, ayrıca önceki modelin ana unsurlarında yer almayan yeni unsurları 4, 5 ve 6 numarada göstermiştir.

Böhler ve Sebeok'un modellerinden hareketle N. Würzbach da 1990 yılında sokak baladları üzerine yürüttüğü çalışmasında geliştirdiği araştırma modelinde ise;

1. Balad yazıcısı ve satıcısı
2. Dinleyici / okuyucu
- 3.1. Balad yazıcısının kendine yaptığı göndermeler
- 3.2. Okuyucuya / dinleyiciye hitaplar
- 3.3. Dış dünyaya göndermeler

4. Kanal

5. Baladın mesajı

6. Dile ait malzeme

şeklinde sıralanan unsurlar yer almaktadır.

Özkul Çobanoğlu ise sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarından bir araya getirilmiş destan metinlerini ele aldığı çalışmasında, özellikle Würzbach'ın modelinden hareketle söz konusu icra bağlamlarında gerçekleşen iletişimi aşağıdaki altı ana unsur etrafında tahlil etmiştir: (Çobanoğlu, 2000: 166)

a) İletişim açısından destanların yapısının şekillenmesi ve anlatımda kurgu teknikleri

b) İletişim açısından destanların yapısını şekillendiren altı ana unsurun meydana getirdiği kalıplaşmalar

1. Âşık

2. Seyirci / okuyucu / dinleyici

3. Âşık ile dinleyici arasında destan metinlerinde yapısal ve işlevsel olarak kalıplaşmış iletişimsel ilişkiler

3.1. Âşığın kendine yaptığı göndermeler

3.2. Âşığın dinleyiciye yaptığı göndermeler

3.3. Âşığın dış dünyaya yaptığı göndermeler

4. İletişim araçları ve yolları

5. Destanın mesajı

6. Destanda dilin kullanılışı

Performans teoriye göre halk bilimi ürünlerini bir iletişim biçimi olarak kabul ettiğimizde görülmektedir ki onun anlatan ile dinleyici arasında kurulan iletişime dayalı olarak kurulan yapısı ve bağlamı içerisinde icra olayının sahip olduğu özellikleri, bir hayli kapsamlı bir araştırma modeli oluşturmaktadır. Bu tarz çalışmalar türlerin her yönüyle

tanınıp tanımlanmasında yardımcı olacağı gibi, halk bilimi yaratmalarının oluşmasında, şekillenmesinde ya da değişime uğramasında anlatıcının ve dinleyicinin önemini göstermesi ve o türe toplumun yüklediği anlam konusunda daha ayrıntılı bilgilere ulaşılması konusunda yönlendirici olacaktır.

3.Performans Teoriye Göre Nefesleri İnceleme Modeli

Performans teori bağlamında ele alınan konu, metin merkezli çalışmalarda olduğu gibi sadece metnin kendisiyle sınırlandırılmış ya da yapısal çalışmalarda olduğu gibi sosyal çevre ve şartlardan soyutlanmış değildir. Bağlamı yani sosyal çevre ve içeriği incelemeyen çalışmaları bir bakıma balığı sudan ayrı düşünerek hazırlanmış çalışmalar olarak değerlendirmek gerekir. İçinde yaşadığı ortamdan çıkartılan balık kısa zamanda ölecektir, haliyle bu balık türüyle ilgili bilgilere ancak cansız bir varlık üzerinden ulaşılmaya çalışılacak, dolayısıyla türle ilgili tespitler de yetersiz kalacaktır. Oysaki incelemeye alınan bu balığın hangi denizde yaşadığı, nasıl beslendiği, nasıl hayatta kaldığı vb. özellikler, içinde yaşadığı ortamı göz önünde bulundurulduğunda bu balık türüyle ilgili daha kapsamlı bilgilere ulaşılabileceği bir gerçektir. Benzer şekilde kültürel ortamından kopartılarak ele alınan halk bilimi yaratmaları da ölü metinler olup, söz konusu türün bütün özelliklerinin tespitini sağlamayacaktır.

Bağlamla ilgili özellikler, halk bilimi ürünlerinin yaşatıldıkları kültür içerisindeki zamana ve mekâna dair bütün özelliklerini ortaya koyarak onların tanımlanmasını kolaylaştırırlar. Buna göre performans teori, söz konusu halk bilimi yaratmasının icracısını, icranın akışını, kurallarını,

çerçevesini, dinleyicisinin tüm özelliklerini, icracı ile dinleyici arasında kurulan iletişim şeklini ve daha pek çok faktörü inceleyen, bu yönüyle daha evvelki kuram ve yaklaşımların eksikliklerini gideren bir teoridir. Bu düşünceden hareketle çalışma konusu olarak seçilen nefesler, performans teori bağlamında ele alınıp incelenmiştir.

Nefesler genel olarak “Alevî-Bektaşî Edebiyatı”nın manzum ürünlerinden biridir. Ancak Anadolu Aleviliğinde nefesler, bir edebî yaratma olmanın çok ötesinde özel bir anlama sahiptir. Alevilikte nefesler kutsal kabul edilir, cemlerde nefes yoluyla ibadet edilir. İçeriğinde Hak dile getirilir, Alevî örf ve âdetlerine dair taliplere öğütler verilir, dualar edilir. Bu bakımdan nefesleri, içinde yaşatıldıkları Alevî kültürünü, geleneğini, öğretilerini göz önünde bulundurmadan yorumlamaya çalışmak ya da tür olarak özelliklerini ortaya çıkartmak mümkün değildir.

Bu çalışmanın konusunu “Alevî Kültür Dernekleri Mersin Şubesi” olarak adlandırılan cemevinde icra edilen nefesler oluşturmaktadır. Bilindiği üzere günümüz halk bilimi araştırmalarında icra ya da gösterim, iletişim şekline göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisinde iletişim yüz yüze sözlü kültür ortamında; ikincisinde ise bir kayıt cihazıyla icracıdan bağımsızlaştırılarak aktarımın sağlandığı kaydedilmiş gösterimler şeklinde gerçekleşmektedir (Çobanoğlu, 2000: 164). Burada Mersin’deki söz konusu cemevinde icra edilen nefesler, performans teoriye göre çözümlenirken nefeslerin sözlü kültür ortamındaki icrası, bir başka deyişle iletişimin yüz yüze gerçekleştiği cem ortamı esas alınmıştır.

Halk bilimi ürünlerinin performans teori doğrultusunda incelenmesinde yabancı araştırmacıların ileri sürdüğü iletişim modellerinden de yararlanılarak geliştirdiğimiz tahlil

modelinde verici, nefesleri cemin yürütülüş seyrine göre saz eşliğinde icra eden ve gelenekte zakir ya da sazandar olarak adlandırılan görevlidir. Nefeslerin icrası sırasında başlıca alıcı yani dinleyici/seyirci konumunda bulunan taraf, ceme katılan tüm taliplerden oluşmaktadır. Verici ile alıcı arasında nefesler yoluyla kurulan iletişim ise cemevinde yürütülen cem aracılığıyla sağlanmaktadır.

Çalışmada nefesleri incelerken kullanılan tahlil modeli ise şu şekildedir:

1. İcracı: Zakir / Sazandar
 - 1.1. Cemlerde Nefes Söyleyen Zakirlerin Tanıtılması
 - 1.2. Zakirlerin Yetiştirilmesi
 - 1.3. İcra Ortamında Zakirler
2. Dinleyici / Seyirci
 - 2.1. Ceme Katılanların Tanıtılması
 - 2.2. Ceme Katılanların Dinî Vasıflarına Göre Oturuş Düzeni
 - 2.3. Ceme Katılanların Kılık Kıyafetleri
 - 2.4. Cemin Yürütülmesi ve Nefeslerin İcrası Sırasında Sükunetin Sağlanması
 - 2.5. Cemin Yürütülmesi ve Nefeslerin İcrası Sırasında Cem Odasına Giriş / Çıkış
 - 2.6. Ceme Katılanların Nefeslerin İcrası Sırasındaki Oturuş Şekilleri, Yüz ve Beden Hareketleri
 - 2.7. Nefeslerin Müzik (Saz) Eşliğinde İcra Edilmesinin Dinleyiciler Üzerindeki Etkisi
 - 2.8. Nefeslerin Dinleyicilere Verdiği Mesajlar
 - 2.9. Ceme Katılanların Zakirlik Görevine ve Zakirlere Yaklaşımı
 - 2.10. Ceme Katılanlar İçin Nefeslerin Anlam ve Önemi

3. Nefeslerin İcra Yeri, Zamanı ve Şekli

3.1. Cem

3.2. Cemevi

3.3. Nefes ve Saz

3.4. Zakirler ve Ceme Katılanlar İçin Cemin Anlam ve Önemi

3.5. Zakirler ve Ceme Katılanlar İçin Cemevinin Anlam ve Önemi

4. Nefeslerin Yapı, Dil ve İçerik Özellikleri

4.1. Nefeslerin Biçim Özellikleri

4.2. Nefeslerin Dil ve Üslup Özellikleri

4.3. Nefeslerin İçerik Özellikleri

4.4. Nefeslerin Ezgisi

5. Nefes Metinleri

Yukarıdaki beş ana başlıkta tahlil edilecek olan nefesler, böylelikle hem tür olarak daha kapsamlı tanınır hale gelecek hem de ait oldukları kültüre ve topluma bağlı olarak taşıdıkları özellikler ortaya konularak sosyal tanımlanması da yapılabilecektir.

I. BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ

1. Anadolu Aleviliğinin Tarihi Gelişimi

Alevi kelimesi Arapça kökenli olup sözlükte “Ali’ye bağlı”, “Hz. Ali soyundan gelen, seyit, şerif”, “Hz. Ali’ye varan tarikat silsilesi”, “Kızılbaş” şeklinde açıklanmıştır (Uludağ, 2001: 36). Buna göre Alevi sözü, hem Hz. Ali soyundan gelenler hem de Hz. Ali taraftarı anlamına gelmektedir.

İslam kültür tarihinde de Alevi terimi, Hz. Ali soyundan gelenler anlamının yanı sıra siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Ali ile Hz. Muhammed’in kızı Fatma’nın soyundan olup, bu ikisinin oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevi denilmiştir. Emevilerin son dönemlerinden itibaren Hz. Ali’nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin’in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emir gibi lakaplar yanında Alevi adı da kullanılmaya başlanmış ve bu durum sonraki dönemlerde de devam etmiştir (Ocak, 1998:368-369). Bugün bu terim, geniş kapsamıyla tüm Alevi toplumunu tanımlamak için kullanılmaktadır.

İslam siyasî tarihinde ise Alevi terimi, hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Muhammed’in ölümünün ardından ortaya çıkan ve üçüncü halife Hz. Osman’ın öldürülmesinden sonra da şiddetlenen hilafet tartışmalarında Ali tarafını tutanlara “el-Aleviyye” veya “şiatü Ali” (Ali’ye bağlı olanlar, Ali taraftarları), bunların karşısındaki gruplara da “el-Ömeriyye”, “el-Osmâniyye” (Ömer ve Osman’a ve dolayısıyla Ebubekir’e bağlı olanlar) adı verilmiştir (Ocak, 1998: 369).

Alevi kavramıyla bağlantılı olarak Alevilik de, Hz. Muhammed'den sonra ilk üç halifeyi tanımayan, Hz. Ali'yi imam ve halife kabul eden, kendine özgü kural ve törenleri bulunan, dinsel ve siyasal inanç sistemi şeklinde tanımlanmaktadır (Fığlalı vd. 1987: 19).

İslam kaynağı ile ilgili günümüze ulaşan pek çok kaynakta, İslam toplumu içindeki ayrılıkların, temelde İslam'ın kuruluş yıllarına ve daha eskilere kadar uzanmakla birlikte, asıl olarak Hz. Muhammed'in 632 yılında ölümünden sonra ortaya çıkan iktidar kavgalarıyla başladığı ifade edilmiştir (Çalışlar, 1997: 16). İslam tarihinde Hz. Muhammed'den sonra sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman halife olmuş, Hz. Ali ise bu makama ancak dördüncü halife olarak gelmiştir. Bu gelişmeler sırasında Hz. Ali taraftarları, peygamberin tayini üzere imamlık makamına Hz. Ali'nin getirilmesi gerektiğini savunmuş, sonuç olarak ilk üç halifeyi destekleyenlerle aralarında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bu bakımdan Alevi terimi, Hz. Ali'yi destekleyen, onun soyundan gelen imamları tanıyan siyasi topluluğu da karşılamıştır.

Alevi terimi, İslam siyasî tarihindeki bu gelişmeleri yansıttasının yanı sıra tasavvufta bazı tarikatların ortak adı olarak da kullanılmıştır. Tasavvufun 11. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde teşkilatlanmasından sonra bunlardan bazıları silsilelerini çeşitli amaçlarla Hz. Ali'ye dayandırmış, bu nedenle "Alevi tarikatlar" şeklinde tanınmışlardır. Kadiriyye ve Rıfaiyye bu tarikatlar arasındadır. Bununla birlikte Alevi teriminin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha Hz. Ali hakkında beslenen inançlarla ilgilidir. Genellikle Şîîler ve Şîa içinde yer aldıkları kabul edilen bazı mezhepler, Alevi olarak tanımlanırlar. Nitekim Zeydiyye, İsnâşeriyye gibi Şîîlerin yanında Beyâniyye, İsmâiliyye

ve Bâtıniyye mensupları Alevi olarak bilinir. Ancak günümüzde Alevi olarak tanınan iki topluluk vardır. Bunlardan birincisi bugün çoğunlukla Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde yaşayan Nusayrîlik, ikincisi ise 13. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal-dinî kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 16. yüzyılda Safevilerin propagandası ile gelişen Kızılbaşlık'tır. Bu ikinci topluluk mensupları, Osmanlı arşiv belgeleri ve vakâyinâmelerinde "Kızılbaş" ya da "Rafizîler" şeklinde geçmesine karşılık kendilerini Alevi olarak tanıtmaktadır (Ocak, 1998: 369).

Kızılbaş adı, 15. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır, ancak bu terimle kastedilen sosyal yapı, aslında 10. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul eden ve bu dini daha önceki inanç ve gelenekleriyle bağdaştırıp kendi yaşam tarzlarına, gelenek ve göreneklerine uygun bir hale getiren konar-göçer zümrelerin tarihi içerisinde ortaya çıkmıştır (Üzüm, 2002: 546). 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı kaynaklarında ve yine uzun bir süre halk arasında yanlış ve olumsuz anlamda kullanılan bu kelime, aslında Türk tarihinde kırmızı börk veya başlık giyen bütün Türkmen boylarına verilen bir isimdir. Nitekim tarihte Karakalpak, Kızıl-börk, Kızılbaş, Karabörk, Yeşilbaş vb. adlar taşıyan pek çok Türkmen boyuyla karşılaşmak mümkündür. Bu bakımdan Altaylı Şamanlardan gelen başa kırmızı külâh giyme geleneği, Türklerin İslamiyet'i kabulü üzerine ortadan kalkmamış, aksine birçok Şaman geleneği gibi kendisine kutsallık yüklenerek İslami bir kaynağa bağlanmaya çalışılmıştır (Fıglalı, 2006: 7-8). Sonrasında ise büyük bir kültür değişimine uğrayan Türkler arasında Sünni olanlar "kızıl başlık" giymeyi terk edince bu gelenek, eski törelerine, yaşam tarzlarına daha sıkı bağlı kalmış Alevi zümrelerine mahsus kalmış ve Kızılbaş adı, onlarla özdeşleşmiştir (Ocak, 1999: 49-50).

Kızılbaş adının kaynağı hakkında, Hz. Muhammed dönemine kadar uzandırılan ve o dönemlerde yaşanan dinî olaylara dayandırılan farklı rivayetler de bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında en yaygın ve geçerli olanı Safevilerden Şeyh Haydar'ın müridlerine oniki dilimli kırmızı serpuş giydirmesi ve bu tarihten itibaren Kızılbaş isminin yaygınlaştığıdır (Eröz, 1977: 87-88; Fıglalı, 2006: 9). Şeyh Haydar (1460-1488) zamanında, büyük bölümünü Azerbaycan ve doğu Anadolu Türkmen boylarının oluşturduğu, başlarındaki kırmızı serpuş ve "Tac-ı Haydarî" denilen on iki dilimli kızıl börkleri nedeniyle onun taraftarlarını adlandırmak amacıyla "Kızılbaş" terimi kullanılmıştır (Mélíkoff, 2004: 213-214). Sonrasında söz konusu taraftar kitlesinin sayısında büyük bir artış olunca bu ad, bütün Safevi taraftarlarını kapsayan geniş bir sosyal tabanı karşılamak için kullanılmıştır. Ancak Osmanlı döneminde Safevilerle yaşanan siyasi sıkıntılar ve bu süreçte Anadolu Alevilerinin konumu dolayısıyla bu terim "dinsiz, asi, zındık" gibi olumsuz anlamlarda kullanılmaya başlanmış ve zamanla dışlayıcı anlamının güçlenmesi neticesinde yerini Alevi adlandırmasına bırakmıştır.

Genel olarak ise Alevi ve Alevilik kavramlarının ortaya çıkış sürecinde İslam tarihinde meydana gelen dinî ve siyasî sorunlar etkili olmuştur. Alevi adı da Hz. Ali'ye bağlı olanlara verilen genel ad olarak yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte Anadolu Aleviliğinin ortaya çıkış sürecinde Arap toplumlarında meydana gelen halifelik tartışmalarının bir rolü yoktur, söz konusu çekişmeler Şiiiliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılmış bazı çalışmalarda Alevi teriminin anlamı, gelenekteki Hz. Ali ve on iki imam kültürünün önemi, Kerbela olayı vb. inanışların varlığı dolayı-

sıyla Anadolu Aleviliğinin kökenini de Peygamber sonrasındaki halifelik tartışmalarına bağlama eğilimi görülmektedir. Bu sebeple Aleviliğin doğuşu ve kökeniyle ilgili olarak halifelik tartışmalarının, Hz. Ali ile Muaviye arasında ve sonrasında devam eden tarihi olayların özeti yapılmıştır. Bu ise Anadolu Aleviliğinin Şiilikten doğduğu gibi yanlış bir sonuca ulaşılmasına neden olmaktadır (Ocak, 1991a: 24).

Anadolu Aleviliğinin tamamıyla İslami kaynaklardan beslendiğini ve onun bir kolu olduğunu savunan görüşlerin yanı sıra bu kültürün temel inançlarının kaynağını Orta Asya'da arayan, dolayısıyla İslamiyet öncesi inanç sistemleri ve dinlerine bağlayan (Eröz, 1977: 257-417) ya da eski Orta Doğu ve yerleşik Anadolu kültürüne dayandıran (Eyüboğlu, 1979) tezler de vardır. Oysaki bu kültürü sadece tek bir kültüre dayandırarak açıklamaya çalışmak onun alanını ve anlamını sınırlandıracak ve dolayısıyla Aleviliğin her yönüyle anlaşılmasının da önüne geçecektir.

Anadolu'da Alevilik ve Bektaşilikte temel nitelikte görülen Hz. Ali kültü, on iki imam ve Kerbela matemi kültürleri, dolayısıyla bu inanışları vurgulayan Alevi adı, ilk zamanlarda adı Alevilik olmamakla birlikte Türklere özgü bir İslam heteredoksisinin başlangıcında bulunmamaktadır. Bu Türk zümreleri çeşitli nedenlerle XII. yüzyılın sonları ve XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelmeye başladıklarında da bu durum devam etmektedir. İçlerinden bazıları belki Anadolu'ya gelmeden önce Horasan ve Harezm gibi bölgelerde kısmen de olsa İsmailî Şiiliğini, dolayısıyla Şifî kültürleriyle tanışmış olabilir, Ancak bu bilgi, bilimsel olarak henüz ispatlanmamıştır. Alevilik ve Bektaşiliğin temel inançları arasında yer alan ve bu kültüre bugünkü bildiğimiz yapı ve çehresini kazandıran Şifî motifler, heteredoks Türk İslamını Alevilik haline dönüştürmüştür. Bu dönüşümü sağlayan büyük dönüm noktası,

XV. yüzyılın son yıllarında Safevi propagandası ile gerçekleşmiştir. O zamana kadar İran'da gerek demografik gerekse siyasî ve dinî yönden üstünlüğü henüz ele geçirmemiş olan "Oniki İmam Şiîliği", Türk tarihinin ve Erdebilîğulları'nın önemli şahsiyetlerinden biri olan Şah İsmail-i Safevî sayesinde XVI. yüzyıl başlarında İran'a hakim olmuştur. Şah İsmail'in teşkilatı ve yöntemleriyle oniki imam şîliği, halife denilen propagandacı misyonerler aracılığıyla Anadolu'nun yarı göçebe bir hayat sürdüren Türkmen boyları arasında yayılmaya başlamıştır (Ocak, 1991b: 51).

Oniki imam şîliği, bilinen özgün kimliğiyle değil de heteredoks İslam anlayışına sahip Türkmenlerin "tenasüh, hulûl vb" temel inançlarına uyarlanarak Anadolu'da propaganda edilmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezi yönetimin bir gereği olarak konar göçer yaşam tarzlarından yerleşik düzene geçmeğe zorlanan Türkmenler, bu propagandadan etkilenmeğe çoktan hazır olup, kendilerini bu baskıdan kurtaracak bir mehdi beklemektedir. Bu mehdi de Şah İsmail şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece Şah İsmail, Divan'ında yer alan birçok nefeste de görüleceği üzere, Türkmenlerin inanç ve yaşam tarzlarına uygun ortam için, bir yandan "zalim Osmanlı yezidinden intikam almayı" mükemmel bir ideolojik araç halinde Kerbela matemi kültürünü, diğer taraftan kutsallaştırılmış ve kendisiyle özdeşleştirilmiş Hz. Ali kültürünü ve buna bağlı olarak oniki imam kültürünü Türkmen inanışları arasına yerleştirmiştir. İşte Türkmen heteredoksisi, Alevilik şekline bu şekilde dönüşmüştür (Ocak, 1991b: 51-52). Erdebil Ocağı'nın piri olan Şah İsmail, müritleri ve eserleri aracılığıyla Anadolu Aleviliğinin dinî ve sosyal yönden teşkilatlanmasını sağlamıştır.

Bu gelişmeler değerlendirildiğinde, yaklaşık olarak 1400 yıl öncesinde Arabistan'da yaşanan olayların Anadolu Alevi-

liğin ortaya çıkışında belirleyici olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle Hz. Ali olmasaydı ya da Kerbela olayı yaşanmasaydı, belki adı farklı, yaratılan kahramanları farklı olacaktı ama Anadolu Aleviliği tarihi süreç içerisinde yine de ortaya çıkacaktı (Er, 1998:VII). Çünkü bu kültürün temelinde geçmişten günümüze çok geniş bir coğrafyada birbirinden farklı kültürlerle ilişki içerisinde bulunan Türklerin sahip olduğu zengin kültürel değerlerin sentezi yatmaktadır.

Alevilik ve Bektaşiliğin ortaya çıkmasına neden olan Türk heteredoksisi, gerçekten de Orta Asya'da Gök Tanrı kültü, tabiat kültleri, atalar kültü gibi eski Türk inançlarıyla başlamış, Şamanizm ve Budizm ile mistik bir niteliğe bürünmüş, İran dinlerinden Zerdüştilik ve Maniheizm ile beslenmiş, Yesevilik ile İslam'ın ve tasavvuf kültürünün damgasını yemiştir. Bu yapıya Horasan Melametiliğinin Kalenderâne tavrı eklenmiş ve böylece Anadolu'ya gelinmiştir. Anadolu'da ise neoplatonizmin, eski payen ve Hristiyanlık dönemi yerel kültürlerin belli unsurlarıyla tanışmış, XV. yüzyılda İran Hurufiliğinin, XVI. yüzyıl başında Safevî şiiğinin etkisiyle bildiğimiz görünümünü kazanmıştır. İşte en kısa ve genel hatlarıyla Alevilik ve Bektaşiliğin inanç kökeninin temelinde bu değerler yatmaktadır (Ocak, 1991b:52). Bu süreç gelişmiş kültür merkezlerinde ya da bu merkezlerle yakın çevrelerde oturdukları için İslamiyet'in kitaba dayalı şeklini kabul eden ve kendilerine Sünni denen kardeşlerinin tarihiyle paralel ancak farklı boyutta gelişmiştir (Ocak, 1991a: 24).

Görüldüğü üzere Anadolu Aleviliği, Türklerin daha evvelki inançları, gelenekleri, töreleri, değer yargılarıyla etkileşimde buldukları diğer kültürlerin inançlarını yoğurup harmanlamaları ve yeniden biçimlendirmeleri sonucunda

Anadolu'da oluşmuş tamamıyla kendilerine has bir inanç yapısıdır. Bir başka deyişle Anadolu'ya özgü olup başka hiçbir İslam ülkesinde inançsal açıdan bir benzeri bulunmamaktadır. Dolayısıyla Alevi kelimesi sözcük olarak “Şia” ve “Şii” kelimeleriyle aynı anlama gelse de içeriği bakımından birbirinden tamamıyla farklı kavramlardır.

Konuyla ilgili olarak bazı araştırmacılar, Anadolu Aleviliğinin İran Şiiliği, Mısır Fatımiliği ile İsmailiye mezhebi ve Pakistan, Hindistan ve Afganistan Şiilikleri ile “Hz. Ali”, “ehlibeyt” ve “on iki imam” a duyulan sevgi ve saygı dışında ortak bir yan bulunmadığını ifade ederek (Fığlalı, 1987:20; Şener, 1995: 95; Önder, 2007: 122) Şiilik ile Anadolu Aleviliği arasındaki farklılığa dikkati çekmişlerdir.

İslamiyet ise Anadolu Aleviliğindeki bazı olguların üzerine çekilmiş bir kılıf görünümündedir. Her ne kadar “Allah, Muhammed, Ali” gibi kavramlar İslamiyet'in bir yansıması gibi görünse de bu kavramların daha çok Anadolu Alevisinin İslam anlayışı çerçevesinde yorumlandığı görülmektedir (Er, 1998:VIII). İnanışta önemli bir yeri olan “Allah, Muhammed, Ali” kavramının yanı sıra Alevi ve Bektaşî nefesleri, çeşitli velâyetnâmeler, Buyruk vb kaynaklar, bu kaynaklarda izleri mevcut “tenasüh, hulûl” inanışları ile âyin-i cem, ikrar, musahiplik gibi cemler göz önünde bulundurulduğunda bunların İslamiyet öncesi ve harici dinî ve mistik kültürlerden etkilenme sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Ocak, 1991a: 24). Bununla birlikte Anadolu'da Alevileri ve Alevilerle aralarında yakın bir ilişki bulunan Bektaşîleri bir araya getiren olaylar silsilesinde derviş ve şeyhlerin, dolayısıyla İslamiyet'in içinden çıkmış tasavvuf akımının rolünden mutlaka bahsetmek gerekmektedir.

Bilindiği üzere İslamiyet, dünyanın çeşitli bölgelerinde kendi kültürleri ve gelenekleri ile yaşayan çeşitli milletler

tarafından benimsenmeye başladıkça, daha hicri II. (M. VIII.) asırdan itibaren ilk haline göre önemli değişimler yaşamaya başlamıştır. Nitekim İran gibi çok eski ve zengin bir medeniyet, çölden gelen karşı konulamaz kuvvet karşısında, hiç olmazsa kendine özgü birtakım manevi değerlerini muhafaza yoluna gitmiştir. İslamiyet İran dışında başka kültürler ve dinlerle de karşı karşıya gelmiştir. Doğrudan olmasa bile Hind kültürü, Musevilik etkisi, Suriye'yi baştan başa kaplayan Hristiyanlık nüfuzu, eski Yunan filozoflarından çevrilmiş eserler ile meydana gelen fikir akımları, İslam dinine etki etmiştir. Böylelikle hicretin V. ve VI. (M. XI-XII.). yüzyıllarında geniş İslam memleketlerinin her tarafında birçok mezhep ve meslek ortaya çıkmıştır. Bu sırada İslam âleminin çeşitli yerlerinde en dikkati çeken gelişmelerden birisi tasavvufun yaygınlaşması ve bu akım içerisinde birçok mutasavvıfın yetişmesidir (Köprülü, 2007:46-47). İçerisinde farklı kültürlerle ait izler bulunmakla birlikte en çok İslamiyet etkisinde gelişip olgunlaşan tasavvuf, kısa zamanda İslamiyet'in yayıldığı her alanda yaygınlaşmaya başlamıştır.

Eski İran geleneklerinin yaşatıldığı Horasan, İslamiyetten sonra tasavvuf akımının da başlıca merkezlerinden biri, belki de birincisi olmuştur. Bu nedenle Maverâünnehr İslamlaştıktan sonra bu akımın İslamiyet'in daha önce takip ettiği yollardan geçerek Türkistan'a da gireceği bilinen bir gerçektir. Nitekim III. (M. IX.) yüzyılda Herat, Nişâbur ve Merv nasıl mutasavvıflarla dolmaya başladıysa IV. (M. X.) yüzyılda Buhara ve Fergana'da da şeyhlere tesadüf edilmeyle başlanmıştır. Hatta Fergana'da Türkler kendi şeyhlerine, eskiden dinî bir kutsiyet yükledikleri ozanlarına benzetererek, "ata, bab, baba" gibi adlar vermişlerdir. Horasan'a çeşitli nedenlerden dolayı gidip gelen Türkler arasında da muta-

savvıflar yetişmiştir. Böylelikle tasavvuf Türkler arasında da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tasavvuf Buhara, Semerkand gibi büyük İslam merkezlerinden içeriye doğru yayılmış, din aşkı ile donatılmış birçok derviş tarafından konar-göçer yaşam tarzı sürdüren Türkler arasına yeni akideler götürülmüştür (Köprülü, 2007: 49). Bu gelişmeler göstermektedir ki Türkler İslamiyet'in birçok unsurunu doğrudan doğruya Araplardan değil, İranlılar aracılığıyla almıştır. Nitekim İslam kültürü Türklere, İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Maverâünnehr'den geçerek ulaşmıştır.

Türklerin Anadolu topraklarına girişi ise 11. yüzyılda başlamış 13. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. İlk gelen Türkmenler, 11. yüzyılın ikinci yarısında Horasan'a, daha sonra zengin topraklarıyla kendilerini çeken İran Âzerbaycan'ına girmişler, buradan da Anadolu'ya geçmişlerdir. 13. yüzyılda ise Moğol istilası nedeniyle, Orta Asya ve Horasan'dan gelen Türkmenler Anadolu'ya doğru kitlesel göçlerde bulunmuştur (Mélikoff, 2004: 58-62). Bu süreçte birçok Türkmen "baba"sı, İslam tasavvufunu yaymaya çalışan derviş zümresi de Anadolu'ya gelmiştir.

Anadolu'ya önce gelenler yavaş yavaş yerleşik yaşam tarzını benimsemeye başlarken sonra gelen Türkmenler konar-göçer yaşam tarzını devam ettirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle Türkmenlerle yerleşik halk arasında yaşam tarzının yanında dinî inanç bakımından da farklılıklar söz konusudur. Kent merkezlerinde yaşayanlar, kitaba dayalı İslam anlayışını bozkır hayatını devam ettiren Türkmenler ise daha evvelki inançlarıyla yoğrulmuş tasavvuf temelli senkretik İslam anlayışını benimsemişlerdir.

Şurası bir gerçektir ki daha 9. ve 10. yüzyılda İslamiyet Orta Asya'da değişik bölgelerdeki Türk toplulukları arasın-

da yayılmaya başladığı zaman, birbirinden farklı iki farklı sosyokültürel ortama göre nitelik kazanmıştır. Şehirde yaşayan halk belirli bir yerde oturmaları nedeniyle medreselerde işlenen ve öğretilen, haliyle kitabî kurallara bağlı bir İslam anlayışını, başka bir deyişle devletin resmî desteğini de sağlayan Sünnî Müslümanlığı benimsemiştir. Konar-göçer Türkler ise kendilerine önce İranlı, sonra da Türk suffiler tarafından getirilen tasavvuf ağırlıklı mistik İslam anlayışını benimsemişlerdir. Kısa bir zamanda geleneksel inanç yapılarının rengini alan bu Müslümanlık, Sünnî Müslümanlıktan birçok yönleriyle farklılaşmıştır. Heteredoks İslam adı verilen bu Müslümanlık tarzı, Türk göçleriyle beraber XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya da girmiş ve bazı Türkmen babalarının etrafında odaklanmıştır (Ocak, 1996a:45). Dolayısıyla 13. yüzyıl Anadolu'sunda şehir merkezlerinde ya da çevrelerinde yerleşik hayat sürdüren halk ile büyük çoğunluğu okuma yazma dahi bilmeyen ve inanç bakımından Türkmen babalarının eski inanışlarla karışık, tasavvufun basitleştirilmiş fikirleriyle yorumlanmış İslam anlayışına yönelen konar-göçerler arasında yaşam tarzı ve din anlayışlarının farklılığından kaynaklı sorunlar giderek artmaya başlamıştır.

Dönem içerisinde yaşanan sorunlar bununla sınırlı değildir. Selçuklu sultanlarının kendi aralarında iktidar mücadelesine girerek halkı unutmaları, devlet yönetimini çıkar amaçlı kullanan kişilere bırakmaları, beraberinde ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşanması, halkın ağır vergiler altında ezilmesi, ayrıca Orta Asya'dan sürekli olarak göç dalgalarının devam etmesi sonucunda otlakların, mezraların yetersiz kalması, bu sebeple boylar arasında geçimsizliklerin yaşanması, konar göçerlerin yerleşik düzendeki halkın ekili alanlarına zarar vermesi bu süreçte merkez

gücün yerleşiklerin yanında yer alması, dış etkiler vb. birçok nedenden dolayı, katılımcılarının büyük çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu, “Babaî İsyanı” adı verilen büyük bir ayaklanma ortaya çıkmıştır.

Babaî (1239 veya 1240) ya da diğer adıyla Baba Resûl isyanı, sosyal ve ekonomik açıdan çok kötü şartlar içinde yaşayan Türkmenlerin siyasî bir amaçla yani Selçuklu saltanatını ele geçirmek üzere uygun dinî ve siyasî şartlarda gerçekleştirdikleri, kısa sürmekle birlikte etkisi ve sonuçları büyük olan bir ayaklanmadır. İsyanın lideri Baba İlyas-ı Horasanî ve onun propagandacı halifeleri, Türkmenler arasında yaygın bazı dinî inançları ustalıkla kullanarak bu ayaklanmayı mesihyanik (mehdici) bir ideoloji etrafında teşkilatlandırmışlardır. Bu Türkmen babası önderliğinde gerçekleştirilen isyanda, Türkmenlerin Selçuklu ordularına karşı birçok kez başarı kazanması, Anadolu Selçuklu devletinin idari ve yapısal anlamda zayıflığını ortaya koymuş, o zamana kadar Anadolu’ya saldırmakta tereddüt gösteren Moğolların ülkeyi boyundurukları altına almalarına yol açmıştır (Ocak, 1996a: 215-216).

Babaîler hareketi, Türkiye din tarihi açısından da önemli sonuçlar meydana getirmiştir. İsyanın sonra Anadolu’nun çeşitli bölgelerine dağılan Baba İlyas’ın halife ve müridleri, batı tarafında oluşmaya başlayan Türkmen beyliklerinde, özellikle de Osmanlı beyliğinde büyük bir etkinlik kazanarak Abdâlân-ı Rum adı altında XIV. ve XV. yüzyılda fetih hareketlerine katılmış, nihayet XV. yüzyıl sonlarında Bektaşiliğin ve Aleviliğin oluşumuna ortam hazırlamışlardır. Dolayısıyla Babailer isyanının birinci türevi Bektaşilik ise ikinci türevinin daha başlangıçtan itibaren onunla aynı sosyal tabanı ve aynı heteredoks İslam anlayışını paylaşan Alevilik olduğunu söylemek mümkündür. Günümüz Bektaşileri ve

Alevileri, bu büyük ayaklanmanın derleyip toparlayarak bir araya getirdiği, birbiriyle ilişkilendirdiği ve böylece bu isyana kadar çeşitli kesimlerde dağınık vaziyette yaşamakta iken onun aracılığıyla Anadolu'da XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aynı amaç doğrultusunda bir araya geldiği heteredoks zümrelerin devamından başka bir şey değildir (Ocak, 1996a: 213-216).

Babaîler isyanı bastırıldıktan sonra, Türkmenler Hacı Bektaş Veli çevresinde kümelenmişlerdir. Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas-ı Horasanî'nin müridi olmuş ve şeyhin halifelik makamına kadar yükselmiştir, ancak isyana katılmamıştır. Onun din anlayışı İslam sufiliğinin yapısından kaynaklı geniş bir hoşgörüyü dayanan, İslamiyet'i kabul edenleri bir-denbire eski kültür çevrelerinden koparmadan, onların eski inanışlarını da kendi içerisinde eriten bağdaştırmacı bir anlayıştır. Bu sebeple heteredoks İslam anlayışına sahip Türkmenlerin kendi çevresinde toplanmaları kolaylıkla gerçekleşmiş, kendisinden sonra XVI. yüzyıl başlarında Bektaşilik adı verilen bir tarikatın kurulmasıyla öğretileri daha geniş bir kitleyi etkisi altına almıştır.

Bektaşiliğin sosyal tabanını hepsi birer halk sufisi olan Türkmen babaları oluşturmuştur. Aleviliğin sosyal tabanı ise bu Türkmen babalarının hitap ettiği Türkmen zümreleridir (Ocak, 1996b:20). Aynı kökenden gelen bu iki akım, yüzyıllar içerisinde ortak temellerini, inançlarını, geleneklerini, törenlerini ve Hacı Bektaş'a bağlılıklarını korumayı sürdürerek birbirlerinden ayrılmıştır. Aleviler Anadolu'da daha çok kırsal çevrelerde, Bektaşiler ise başta Trakya ve Balkanlar olmak üzere genellikle kent merkezlerinde gelişme göstermişlerdir.

Alevi ve Bektaşiler arasında temelde dinî inanç ve ritüeller açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Öyle ki Hz.

Ali, ehl-i beyt ve oniki imam sevgisi, tevella ve teberra inanışı, dinî törenler ve öğretilerdeki benzerlikler, ayrıca başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere yol büyüklerine gösterilen sevgi ve saygı gibi pek çok konuda bu iki grup birbiriyle örtüşmektedirler. Bu nedenle gelenekte Alevilik ve Bektaşilik hep birlikte zikredilmiştir. Ancak her iki grup arasında inanç ve erkânla ilgili söz konusu benzerliklerin dışında birtakım farklılıklar da vardır. Öncelikle Alevilik yüzyıllar boyu Türkmen babalarının seslendiği kırsal çevrelerde yaşayan halk arasında yaygınlık kazanırken Bektaşilik ise daha çok şehir merkezlerinde yaşayan ve eğitilmiş kişilerden oluşan bir sosyal yapıya sahip olmuştur. Ayrıca Aleviler, Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak kabul etmekle, hatta içlerinden bazıları onun dergâhına bağlı olmakla birlikte büyük çoğunluğu peygamber soyundan geldiklerine inanılan ocaklara bağlıdır. Bektaşiler ise, Hacı Bektaş Veli soyundan geldiğini kabul ettikleri Çelebilere ya da onun yol evladı olduklarına inandıkları "baba"lara bağlıdırlar. Bunun yanı sıra Alevilik soya bağlı olduğu halde Bektaşiler için böyle bir durum söz konusu değildir, isteyen herkes dergâha girip nasip alarak Bektaşî olabilmektedir. Alevi ve Bektaşiler arasındaki bu farklılıklara rağmen inanç ve erkân ile ilgili konularda aralarındaki büyük benzerlikler dolayısıyla her iki grup tarihi süreç içerisinde birbirine bağlanmıştır.

Özetle, Anadolu Aleviliğinin oluşumunu İslam tarihinde yaşanan dinî ve siyasî çekişmelerde aramanın tarihsel ve sosyolojik açıdan geçerliliği bulunmamaktadır. Anadolu'da teşkil eden Aleviliğin ve tabii ki Bektaşiliğin kaynağı Türklerin ana yurtlarında benimsedikleri inanç sistemleri ve dinlerde, çeşitli nedenlerle iletişimde buldukları kültürlerin ve Anadolu'da karşılaşmış oldukları dinî, siyasî, sosyal ve kültürel akımlarda aranmalıdır. Türklerin tarihi süreç içeri-

sinde farklı coğrafyalarda, farklı inançlara, geleneklere sahip kültürlerle temasta bulunmaları sonucunda ortaya çıkmış olan bu dinî ve kültürel yapı, içeriğinde çeşitli inanışları, akımları, gelenekleri barındırması bakımından heteredoks bir İslam anlayışıdır. Dolayısıyla günümüz Alevilerinin ve Bektaşilerinin tarihi serüveni ve inançları değerlendirilirken bütün bu olaylar silsilesi göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Anadolu Alevilerinin Genel Özellikleri

Anadolu Aleviliği, geçirdiği tarihi olaylar ve sosyal şartların bir sonucu olarak, kitaba dayalı bilgilerden çok sözlü geleneğe dayanan, eski inançların, törelerin, âyinlerin, geleneklerin İslami bir kisve altında devam ettirildiği bir halk İslamlığıdır.

Gelenekte Alevi inanç ve âdetlerine “yol” ve “sürek” adı verilmektedir. Yolun gereklerini yerine getirmek ise “sürek sürmek” olarak ifade edilmekte olup, yol ile ilgili öğretiler göreneğe ve sözlü bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgileri dede, rehber vb. dinî liderler topluma aktarmaktadır. Ayrıca deyiş ya da nefes adı verilen şiirler, hayırlı adı verilen hayırdualar, çeşitli törenlerde, saz eşliğinde veya sözlü olarak okunarak yol’un esasları öğrenilip öğretilmektedir (Eröz, 1977: 88-89).

Aleviler arasında Menakıb-ı İmam Cafer-i Sadık, Menakıb-ı Şeyh Safi gibi adlarla ya da yaygın olarak “Buyruk” adıyla anılan yazılı bir kutsal kitap da bulunmaktadır. Kitap bir yol süreğinin kılavuzu olup Alevi yaşam tarzının öğretilerini içermektedir (Çıblak, 2005: 52-53). Buyruk içerisindeki metinler, en eskisi 16. yüzyılın ikinci yarısına ait olup, aslında Safevilerin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki müritlerine gönderdiği risalelerden oluşmaktadır (Otter-Beaujean,

1995: 2-4). Kuşaktan kuşağa elle yazılarak günümüze kadar ulaştırılmış bu metinler, sonrasında bir araya getirilerek kitap halinde yayımlanmıştır (bkz. Aytekin, 1958; Ayyıldız, 1959; Bozkurt, 1982 vd.)

Anadolu Aleviliğinin inanç yapısının belirlenmesinde önemli bir rolü olan Buyruk kitapları, topluluğun dinî lideri konumunda bulunan dede evlerinde saklanmış, onların himayesinde günümüze kadar getirilmiştir. Bu kitaplar hem dedenin kendisini yetiştirmesi hem de topluluk mensuplarının dinî hayatla ve günlük hayatla ilgili yapmaları ve yapmamaları gereken yazılı kuralları içermesi dolayısıyla temel başvuru kaynağıdır. Öyle ki Buyruk'ta Alevilerin dinî öğretileri, inanışları, yolun kuralları, temel kurumlar, erkâna uymayan talimlere uygulanacak yaptırımlar vb. pek çok konu ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Alevi yol ve erkânıyla ilgili söz konusu yazılı bir kaynağın bulunmasına karşılık sözlü gelenekte bilgiyi talimlere aktaran, yolun kurallarının uygulanmasında söz sahibi yegâne kişi ocakzade “dede”lerdir. Dedeler, toplumsal hiyerarşinin en üst noktasında yer alırlar. Onların sahip oldukları yetki ve yaptırım gücü, topluluğun dinî hayatını ve sosyal düzenini sağlayan etkili bir güçtür.

Toplum sıkı bir disiplin altında bulunmakta, topluluk mensupları kurallar ve yaptırımlara göre hareket etmektedir. Öyle ki Aleviler farklı bölgelerde yaşasalar ya da yazın çeşitli nedenlerden dolayı dağınık halde bulunsalar dahi hemen hepsi aynı gücün yani dedelerin baskı ve kontrolü altındadır. Bu otorite, dedenin şahsında ortaya çıkan ve topluluğun titiz ve tenkitçi dikkati ile kuvvetlenen din esaslarıyla sağlanmıştır (Eröz, 1977: 106).

Alevi dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan “ocak”lara bağlı oldukları için kendilerine “ocakzade” adı

verilmektedir. Ocakzadelerin evlad-ı resul yani peygamber soyundan geldikleri kabul edilir ve bu nedenle de “seyyid” adıyla anılırlar. Dede ailelerinde, peygamber soyundan geldiklerini ispatlamak üzere belli dergâhların ve nakîb’ül-eshrâfların onayını taşıyan belgeler, yani şecereler bulunmaktadır (Yaman, 1998:40).

Alevi topluluklarında ocakları oluşturan aileler, aynı zamanda keramet sahibi olduğuna inanılan ululardan geldiği için, dedelik makamı ve bu görevi yürüten ocakzadeler de kutsal sayılmıştır. Bu ulu kişilerin soyu, aynı zamanda İslam Peygamberi’nin ve ehl-i beytinin soyuna dayanmaktadır. “Hak-Muhammed-Ali yolu” olarak adlandırılan ve kutsanan bu yol, soyları ehl-i beyte dayanan dede aileleri yani “ocaklar” aracılığıyla yüzyıllardır yaşatıla gelmiştir. Genel olarak ocaklar, Dede Garkın, Sarı Saltuk, Hıdır Abdal gibi Alevi geleneğinin evlad-ı resul saydığı ve kutsal kabul ettiği din büyüklerinin adlarını taşımaktadır. Ocaklar, zaman içerisinde söz konusu din büyüklerinin soylarından gelenler tarafından kurumsal hale getirilmiş, bu soylardan gelenlere “ocakzade” denmiş, dedelik görevinin ocakzade dedeler tarafından yürütülmesi bir gelenek haline almıştır (Yaman, 2007:231). Buna göre Alevi ocakları söz konusu dervişlerin kimliğinde ortaya çıkmış ve geçmişte olduğu gibi bugün de kutsal olma özelliklerini devam ettirmiş, Alevi toplulukları üzerinde büyük bir nüfuza sahip kişilerdir. Diğer taraftan birbirinden uzak bölgelerde yaşayan Aleviler arasında iletişimi kuran ve yolun kurallarını, öğretilerini kuşaklar boyu taliplere aktararak yaşatılmasını sağlayan kişilerdir.

Alevilikte her talip bir ocağa bağlıdır ve baba hangi ocağın talibiye çocuklar da o ocağın talibidir. Dedeler de genel olarak kendilerine bağlı köylerde, yerleşim birimlerinde dedelik görevini yerine getirmektedir, Bunun için yılın be-

lirli zamanlarında kendilerine bağlı talipleri ziyaret ederek onların dinî törenlerini yürütmekte, topluluğu bilgilendirmekte ve sorunların çözülmesini sağlamaktadır.

Topluluk içerisinde dedelik görevini yürüten ocakzadeler arasında, “El ele, el Hakk’a” ifadesiyle özetlenebilecek ve “mürşid-pir-rehber” şeklinde sıralanan bir görev dağılımına gidilmiştir. Ocak mensubu dedeler, taliplerin dinî hizmetlerini görebilmek için kendi aralarında bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada “mürşit” en üst seviyede bulunan başvuru makamıdır. Rehber “pir”e; pir ise “mürşit”e bağlıdır. Mürşit ise en son başvuru makamı olmakla birlikte davranış ve kararlarını uygulamada hem “yol”un kurallarına hem de “Buyruk” gibi yazılı kutsal metinlere uymakla yükümlüdür. Bu yapılanma içerisinde herkes görev ve sorumluluklarını yerine getirmekle birlikte kimi zaman dedeliğin gereklerini yerine getirmeyen ocakzadelerin toplum tarafından dışlandığı ya da mürşitinmm karar vermekten kaçındığı ya da yetersiz kaldığı özel durumlarla da karşılaşabilmektedir. Bu tür olaylara genellikle düşkünlük hallerinde rastlanmakta ve bunun için Hacı Bektaş Ocağı’na ya da düşkün ocağı olarak bilinen “Hıdır Abdal Ocağı”na başvurulmaktadır (Yaman, 1998: 41). Dede, kendi yetkisini aştığına inandığı düşkünlük durumlarında talipleri bu ocak merkezlerine göndermekte, hatta kendisi yolun kurallarını ihlal etmişse düşkünlüğünü ancak bu makamlarda kaldırtabilmektedir.

Anadolu Aleviliğinde ocaklar, işlevleri, örgütlenme şekilleri gibi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda farklı şekilde gruplandırılabilir. Buna göre ocaklar işlevleri bakımından;

- 1.Mürşit ocakları
- 2.Pir ocakları

3.Rehber ocakları

4.Düşkün ocakları

olmak üzere dörde, örgütlenme açısından ise;

1.Bağımsız ocaklar

2.Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı ocaklar

olarak ikiye ayrılmaktadır (Yaman, 1998: 80-81).

Bağımsız ocakzadeler, daha çok Erzincan, Tunceli yörelerinde bulunmakta ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi "pir" kabul etmekle birlikte, Hacı Bektaş Çelebilerinden icazetname, hüccet veya izin almaksızın dedelik görevini sürdürmektedir. Hacı Bektaş Veli Ocağı'na bağlı dedeler ise, belli aralıklarla Hacı Bektaş Çelebilerinden onay almak ve dergâha parasal yardımda bulunmak (karakazan hakkı) suretiyle dedelik/babalık görevini yürütmektedir. Bu hizmet babadan oğula geçmekle birlikte ocakzade dedelerde olduğu gibi evlad-ı resul olmak şart değildir. Gelenekte ayrıca bir başka grup dahi vardır ki bunlar da ocakzade dedesi bulunmayan yerlerde taliplerin dinî hizmetlerini yürütmek, yolun kurallarını öğretmek amacıyla ocakzade dedeler tarafından tayin edilen ve "dikme dede/baba" adıyla bilinen görevlilerdir (Yaman, 1998: 37-39;80-81).

Alevi ocakları bağlı buldukları merkezlere göre, yukarıdaki şekilde sınıflandırılrsa da genel anlamda Bektaşilik ve Alevilik, her ikisi de aynı temele yani Türk halk İslamlığı olgusuna dayanmaları dolayısıyla birbirinden ayrılamaz. Gelenekte Bektaşilik ve Alevilik XIII. yüzyılda yaşamış ve Türk halk İslamlığının sembolü haline gelmiş Hacı Bektaş Veli'ye bağlıdır (Mélíkoff, 2007: 29). Bu inanış dolayısıyla günümüz Anadolu Alevileri, Hacı Bektaş Veli Ocağı'na bağlı olanların yanında diğer ocaklara bağlı olanları da dahil hemen hepsi, Hacı Bektaş'ı yol büyüğü kabul etmektedir (Çıblak Coşkun, 2014: 9). Öyle ki zaman içerisinde bu ocaklar-

dan bazısının, hünkâra duydukları saygı ve bağlılık dolayısıyla kendi ocaklarından ayrılarak Hacı Bektaş Veli Ocağı'na bağlandıkları da görülmektedir (Birdoğan, 1995: 177).

Anadolu'da Ağuçan (Ağuiçen) Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Celal Abbas Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Derviş Cemal Ocağı, Garip Musa Ocağı, Güvenç Abdal Ocağı, Hacı Emirli Ocağı (Tahtacı Ocağı), Hıdır Abdal Ocağı (Düşkün Ocağı), Hubyar Sultan Ocağı, Hüseyin Abdal Ocağı, İmam Zeynel Abidin Ocağı, Kanber Abdal Ocağı, Kara Pirbad Ocağı, Koca Haydar (Haydarlı) Ocağı, Koca Leşker Ocağı, Kureyşen Ocağı, Munzur Abdal Ocağı, Pir Sultan Abdal Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Seyyid Ali (Kızıl Deli) Sultan Ocağı, Seyyid Baba Ocağı, Seyyid Mahmud Hayrani Ocağı, Seyyid Sabun Ocağı, Sinemilli Ocağı, Şah İbrahim Ocağı, Şah Ahmed Dede Ocağı, Şey Çoban Ocağı, Şeyh Delil Berhican (Bircan) Ocağı, Şeyh Hasan Ocağı, Şey Samut Ocağı, Üryan Hızır Ocağı, Yalincık Abdal Ocağı, Yanyatır Ocağı (Tahtacı Ocağı) vb. şeklinde uzayıp giden pek çok Alevi ocağı bulunmaktadır (Birdoğan, 1995:177; Yaman, 1998: 87-88). Bu ocaklar içerisinde İmam Zeynel Abidin'e bağlı olanları, Ağuçan ile İmam Zeynel Abidin ocakları gibi, kendilerine mürşit ocağı demektedir (Birdoğan, 1995:177). Gelenekte birçok ocak merkezinin bulunması topluluğa özgü öğretilerin uygulanması konusunda da bazı farklılıklar yaratacağı bir gerçektir.

Aleviler kendi aralarında "Yol bir, sürek bin bir" diyerek birçok kollara ayrıldıklarını belirtse de bu durum büyük ihtimalle 13. yüzyıl Anadolusunda karşımıza çıkan heteredoks tarikatların çeşitliliğinden ya da bazı ocakzadelerin cemlerde birtakım değişiklikler yapmalarından meydana gelmiş bir sözdür. Nitekim Anadolu'daki Tahtacılar, Çepniler ve diğer Aleviler arasında temel inanış bakımından önemli bir fark yoktur, ancak her zümrenin bağlı bulundu-

ğu ocak ayrırđır. Bu ayrılık sadece zümrelere ait değildir, örneğin birkaç köy bir ocağın, diğer birkaç köy de başka bir ocağın talibi olduğu gibi, bazen de aynı köyün içinde çeşitli ocakların talipleri de bulunabilmektedir (Otter-Beaujen, 1995: 2-4).

Dinî pratiklerin uygulanmasında karşılaşılan farklılıkların bir başka nedeni olarak da Alevilerin kutsal kitabı olan Buyruk'un, mevcut elyazmalarının çeşitliliğinden de anlaşılabilir. Diğer taraftan toplum içinde dinî bilgilerin, töre ve törenlerin taliplere öğretilmesi, gelecek kuşaklara aktarılması dedeler tarafından sözlü yollarla gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, Aleviliğin temel dinî öğreti ve geleneklerinde olmasa bile birtakım inanç ve pratiklerin uygulanmasında Alevi zümrelerinde, dedenin bilgi ve tecrübesine bağlı olarak farklılıkların ortaya çıkması doğal karşılanmalıdır. Bu durum Alevi cemlerinin içeriğindeki birtakım pratiklerin farklı ocaklarda birbirinden farklı şekillerde uygulanmasını da açıklar niteliktedir (Çıblak Coşkun, 2014: 13). Bununla birlikte yukarıda isimlerinden bazısı sıralanan söz konusu ocaklar, Anadolu Aleviliğinin dinî ve sosyal açıdan yapılanmasında önemli rolü olan ve Alevileri Alevi yapan öğretilerin günümüze kadar getirilmesinde büyük öneme sahip temel kurumlardır.

Aleviler, "Muhammed-Ali yolu" adını verdikleri kendilerine özgü örf, âdet, töre, yol kuralları ve yaptırımlarına göre teşkilatlanmış, toplumsal dayanışmaya büyük önem veren bir topluluktur. Yüzyıllar boyu atalarından kalan dinî inanç ve öğretilerine, törenlerine, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmış ve söz konusu ritüellerini resmî İslam anlayışından farklı olmaları dolayısıyla saklı olarak devam ettirmişlerdir. Topluluğun söz konusu dışı kapalı yaşam biçimi ve dedele-

rin topluluk içindeki etkin nüfuzu nedeniyle, sosyal ve kültürel değişimlerden daha az etkilenmişlerdir.

Alevi kültüründe en büyük değişim, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaştığı gözlenen kırsal çevrelerden kente yönelik göç dalgasıyla başlamıştır. Ülke genelinde yaşanan ekonomik ve siyasî sıkıntıların kırsal çevrede yaşayanları göçe sevk ettiği yapılanma içerisinde Aleviler, dinî ve kültürel hayatları bakımından önemli değişimler yaşamışlardır. Özellikle kırsal çevrelerden şehir merkezlerine ulaşımın kolaylaştırılması, sanayileşme ve eğitim politikaları Alevilerin zaman içerisinde dış dünyaya açılmasında etkili olmuştur. Göç yoluyla kent ortamını yakından tanıma imkânı bulan Aleviler, bu ortamın iktisadî ve sosyal özelliklerine bağlı olarak yeni iş olanaklarıyla tanışmış; eğitim görmüş kişi sayısında hızlı bir artış yaşamış; hatta yurt dışına açılmıştır (Çıblak, 2012: 222-223). Göçle karşılaşılan yeni kültür ortamının yol ve erkânın devam ettirilmesiyle ilgili bazı olumsuzlukları da beraberinde getireceği bir gerçektir. Özellikle kent yaşamında dedelerin ve dedelik kurumunun toplum içi nüfuzu sarsılmış, kentin çok renkli kültür dokusu içerisinde taliplerin denetlenmesi imkânsız hale gelmiş, bu da gerek taliplerin özel hayatlarında gerekse iş ilişkilerinde yol ve erkândan uzaklaşmalara, hatta dedelik kurumunun sorgulanmasına neden olmuştur.

Kırsal çevrenin kendine özgü koşulları içinde dinî inanç ve pratiklerini, geleneklerini eskiden olduğu gibi belirli kurallar dahilinde sürdürmeyi başarmış olan Aleviler, kent ortamında yüz yüze geldikleri tüm bu gelişmeler karşısında kendilerini yeniden tanımlamaya, dinî ve sosyal yaşamlarını gözden geçirmeye başlamışlardır. Bu değişim sürecinde köyünden, buna bağlı olarak dedesinden, rehberinden ayrı kalan Aleviler, kentlerde öncelikle birey olarak var olmaya

çalışmış, bunun mümkün olmadığını anlayınca da kendilerine özgü değerlerin devamlılığını sağlayabilme düşüncesiyle kent ortamında örgütlenme arayışına girmiş ve cemevi, dernek ya da vakıflar bünyesinde inanç ve pratiklerini yaşatmaya yönelmişlerdir.

3. Mersin Alevileri

Mersin, gerek coğrafi konum ve iklim özellikleri gerek ekonomik yapısı dolayısıyla Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinden, yoğun olarak da güneydoğu (%68) ve doğu Anadolu (%15) bölgelerinden göç almıştır. Şehre yapılan göçler, Türkiye genelindeki göçlerin daha çok kırsal kaynaklı olduğu gerçeğiyle paralel bir gelişim sergilemiştir. Buna göre Mersin'e köyden göç edenlerin oranı yaklaşık olarak % 61'e ulaşırken kasabadan göç edenlerin oranı %21'e yaklaşmıştır, geri kalan kesim ise kentlerden gelmişlerdir. Göç nedeni olarak ise işsizlik, topraksızlık, geçim sıkıntısı, eğitim, evlilik vb. pek çok sebep sıralanmakla birlikte temel sebep ekonomik faktörlerdir (Erjem, 2009: 63-68).

Göç hareketlerinin hem ilgili şehirlerin hem de göç edenlerin ekonomik ve sosyokültürel yapısında önemli değişimler yaratacağı bilinen bir gerçektir. Bu yönüyle Mersin'in farklı inanç ve yaşam tarzlarına sahip insanları bir araya getirip kaynaştırmış, kültürel açıdan çok renkli büyük şehirlerimizden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Bilindiği üzere Türkiye'de kalkınma, sanayileşme, modernleşme ve eğitim politikalarıyla birlikte dışa açılma süreci başlamış ve bunun sonucunda da özellikle 1950'li yıllardan itibaren köyden kente göç hareketleri başlamıştır. Göçle başlayan değişim ve dönüşüm süreci kentsel mekânlarda bugün de devam etmekte, buna bağlı olarak

köylerde kalan Alevilerle şehirde yaşayan Aleviler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kırsal çevrenin ya da kent ortamının kültürel farklılıklarının yanı sıra kentteki okur-yazarlık oranının artması da bu ayrışmayı kuvvetlendirmektedir. Bu değişiklikler sonuçta kentte yaşayanlara *“kent kültürü”* şeklinde tanımlanabilecek yeni değerler silsilesini, davranış ve tutumları benimsemelerini, bir başka deyişle kentlileşmelerini de beraberinde getirmiştir (Subaşı, 2002: 101-102).

Köyün homojen yapısı içerisinde bir araya gelerek dinî ritüellerini rahatlıkla devam ettirebilen Aleviler, kent merkezlerinde dağınık bir vaziyette yaşamaları dolayısıyla cem yürütme, yolun gereklerini yerine getirme, taliplere dinî bilgileri öğretme vb. pek çok konuda değişim yaşamaya başlamıştır. Kısacası köyden kente göçle birlikte geleneksel bağlar çözülmeye, Alevileri Alevi yapan öğretiler kısmen uygulanmaya başlanmış, yol ve erkândan kopmalar yaşanmıştır. Söz konusu gelişmeler karşısında Aleviler, kendilerini yeniden tanımlama ve dolayısıyla dinî ritüellerini uygulayabilecekleri kültürel organizasyonlar kurarak teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir.

Mersin’de de kent kültürüyle tanışan Aleviler, diğer şehirlerde olduğu gibi, kendilerine özgü inanç ve pratiklerini koruyup yaşatabilmek için 1990’lı yılların başından itibaren *“Pir Sultan Abdal Derneği”*, *“Semah Kültür Vakfı”*, *“Cem Vakfı”* gibi belirli dernekler, vakıflar etrafında örgütlenme yoluna gitmiş, ancak adı geçen bu dernek ya da vakıflar uzun ömürlü olmayıp kimisi bu yılların sonlarına doğru kimisi de 2000’li yıllarda arka arkaya kapatılmıştır. 1992 yılında kurulan *“Mersin Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi ve Cemevi”* ise 2009’da *“Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)”* adını alarak günümüze kadar işlevini devam ettirmiştir.

Dernek, önceleri şehir merkezinde küçük bir binada hizmet verirken 2005 yılında İstemihan Talay Caddesi Limonluk Mahallesi'nde inşa edilen yeni binasında 1250 kişilik (ara bölmelerin doldurulmasıyla bu rakam 2500'e kadar çıkabiliyor) kapasiteye sahip cem salonu ve geniş bahçesiyle Mersin'de yaşayan Aleviler için önemli bir merkez haline getirilmiştir (Çıblak, 2012: 224). Derneğin 2014 yılı kayıtlarına göre mevcut üye sayısı 6000'e ulaşmış durumdadır (K.3, K.5, K.7).

Mersin, yukarıda da değinildiği üzere, yoğun olarak doğudan göç almıştır. Buna bağlı olarak şehirde Ağuçan (Ağuiçen) Ocağı (Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Karabakır Köyü'nde); Baba Mansur Ocağı (Tunceli'nin Mazgirt ilçesinin Muhundu beldesine bağlı Şöbek Köyü'nde); Derviş Cemal Ocağı (Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Seyit Cemaller Köyü'nde); Kureyşan Ocağı (Adıyaman ve Tunceli'nin Mazgirt kazasına bağlı Büyük Köyü'nde); Pir Sultan Ocağı (Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Banaz Köyü ve Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı Hacılı Köyü'nde); Seyit Sabun Ocağı (Tunceli'de); Sinemilli Ocağı (Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesine bağlı Kantarma Köyü'nde); Üryan Hızır Ocağı (Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı Dorutay Köyü'nde), Garip Musa Ocağı (Sivas'a bağlı Divriği ilçesinin Güneş Köyü yakınlarındaki Garip Musa mezrasında) gibi çeşitli ocaklara bağlı Aleviler yaşamaktadır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5). Ayrıca çok önceleri Mersin'in genellikle ormanlık bölgelerine yerleşmiş olmakla birlikte son dönemlerde bir dışa açılma süreci yaşayan ve şehir merkezine doğru yerleşim içerisinde bulunan Yanyatır (İzmir'in Narlıdere ilçesinde) ve Hacı Emirli Ocağı (Aydın'ın Germencik ilçesine bağlı Kızılcapınar beldesinde)'na bağlı Tahtacılar da şehirde yaşamaktadır.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'nde düzenlenen cemler ya da çeşitli sosyal içerikli törenler için, dernekdeki dede ve cemlere sürekli katılan kişiler tarafından *“Alevi olsun olmasın hemen herkese açıktır.”* (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5) şeklinde bir açıklamada bulunulmasına rağmen derneğin söz konusu etkinliklerine genellikle Tunceli, Sivas, Malatya, Elbistan, Erzurum ve Muş'tan Mersin'e göç eden Alevilerin katıldığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra cemler Sünni kesime de açık bulunmakta, isteyen herkes dernek yetkililerine bilgi vererek dinî ya da sosyal içerikli cemlere katılabilmektedir. Bununla birlikte Alevi-Türkmen zümrelerinden biri olup da Mersin'in köylerinde ya da şehir merkezinde yaşayan Tahtacılar ise dernekte düzenlenen cemlere ender olarak katılmakta, ancak şehirde yaşayanlar cenaze hizmetlerini yürütmek için derneğin olanaklarından faydalanmaktadırlar.

Yılın belirli tarihlerinde dernekte düzenlenen cemler, köylerde düzenlenen cemlerden farklılık taşımakla birlikte, şehir ortamında birbirinden kopuk bir düzende yaşayan talipleri bir araya getirme, onlara Alevi yol ve erkânını tanıtmaya, birlik ve beraberliği sağlama, diğer taraftan geleneklerin yaşatılmasına katkıda bulunma gibi önemli işlevlere sahiptir.

II. BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİNDE CEM VE NEFESLER

1. Alevilikte Cem

Anadolu Aleviliğinin inancı, felsefesi, yaşam şekli ve dünya görüşü cemlerde gizlidir. Gelenekte “cem”ler, dede ya da bir pirin gözetim ve öncülüğünde kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın bütün taliplerin katılımıyla gerçekleştirilen dinî bir törendir. Bu tören ve törenin içinde yerine getirilen ritüeller, Alevilerin temel ibadet şeklidir.

Gelenekte söz konusu dinî törenler için “ayin-i cem, cem ayini, ayn’ül cem” gibi adlar mevcut olmakla birlikte halk arasında yaygın olan kullanım “cem”dir.

Cem sözcüğü, Arapça kökenli olup “toplanma, topluluk” anlamına gelmektedir (Gölpınarlı, 2004a: 65). Ayin ise “merasim, tören, âdet, töre” karşılığında kullanılan Farsça bir kelimedir (Kanar, 1993: 30). Buna göre ayin-i cem “toplantı meclisi” (Gölpınarlı, 2004a: 65) anlamına gelmektedir, tasavvufi bağlamda ise kulun Allah’ta eriyip kendini kaybederek onunla bir olmasını karşılamaktadır (Cebecioğlu, 1997: 195).

Cem sözcüğünün anlamı konusunda bu bilgiler verilmekle birlikte kaynaklarda kökeniyle ilgili farklı görüşler de öne sürülmüştür. Buna göre Alevilikte geçen “cem” sözcüğünün kökeni Farsçadır. İran mitolojisinde şarabın mucidi olarak tanınan ve “Cem” (Cemşid) adı verilen padişahı karşılamaktadır. İran’ın eski Zerdüşt dininde bu padişahı anmak, ona saygı göstermek için içkili, çalgılı, söyleşili toplantılar düzenlenmiş ve Cem’i anma amaçlı yapılan bu törenlere “ayin-i cem” adı verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu mito-

loji kahramanının adı ile Farsça “toplantı, tören” gibi anlamları olan ayin sözcüğü birleşerek ayin-i cem kullanımı ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2000: 206-207).

“Ayin-i cem, ayn-ı cem” sözlerinin “ayn’ül-cem” ya da “ayn-ı cem” tamlamalarının bozulmasıyla ortaya çıktığı kabul edildiğinde ise bu sözcük “birlik, birliğin özü, ta kendisi” anlamlarına gelmektedir (Gölpınarlı, 2004a: 66). Buna göre ayn sözcüğü, “varlık, gerçek, öz” karşılığında olduğu için ayin-i cem de “gerçek birleşme, birliğin özü” anlamına gelen bir terim olarak hem Alevi-Bektaşiler hem de Mevleviler arasında kullanılmaktadır.

Anadolu Aleviliğinde yukarıdaki terimlerin yanı sıra “cem erkânı, cem kurbanı, cem töreni” gibi terimler de kullanılmaktadır.

Genel olarak “erkân” tarikat ulularının koyduğu, tarikat adabı, tasavvuf ehlinin uyması gereken usûl ve kurallar karşılığında kullanılmaktadır (Uludağ, 2002: 125). Gelenekte cem usulüne ve kurallarına “yol”, “sürek” gibi terimlerin yanı sıra “erkân” adı da verilmektedir. Cem sözcüğünün kurban kelimesiyle birlikte kullanılması cemlerde mutlaka bir kurbanın yer alması, kurbanın olmadığı durumlarda ise lokma adı verilen ve bir yönüyle de kansız kurban yerine geçen yiyeceklerin bulunmasıyla ilgilidir.

Görüldüğü üzere cem ve ilgili kavramlar birbirini tamamlayıcı anlamları içermektedir. Buradan yola çıkarak Anadolu Aleviliğinde söz konusu terimlerin genel anlamda kadın-erkek bütün taliplerin bir araya gelerek dede ya da pirin öncülüğünde düzenlediği dinî tören karşılığında kullanıldığını ve bu dinî törenin ibadet kabul edildiğini söylemek mümkündür. Öyle ki belirli kurallar dahilinde yürütülen bu törenler, taliplerin pir tarafından irşad edildiği, tüm benliklerin ortadan kaldırılarak kişinin Hak meydanında

Tanrı ile bütünleştiği, ona kavuştuğu yani gerçek özü bulduğu ortamlar olarak tasavvur edilmektedir. Ceme katılan her Alevi, söz konusu Hak meydanında dinî yükümlülüklerini yerine getirme imkânı bulmaktadır.

Cem sözcüğünün kökeni ve anlamı dışında toplumsal kaynağı üzerinde durulduğunda ise Alevi-Bektaşî kültüründe söz konusu dinî törenlerin asıl kaynağının Hz. Muhammed zamanında Hz. Ali öncülüğünde gerçekleştirilen gizli bir toplantı olan “Kırklar Meclisi”ne dayandırıldığı görülmektedir.

Kırklar cemi ile ilgili Alevilerin kutsal kitabı Buyruk'ta anlatılanlar şu şekildedir:

Hz. Muhammed bir gün kırkların sohbet ettiği eve gelir. Kapıyı çalar ve içeriden kendisini tanıtmayı istendiğinde peygamber olduğunu belirtir. Bu cevap üzerine içeriden “Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini ümmetine eyle” denilir ve kapı açılmaz. Bu durum birkaç kez tekrarlanır, sonuç değişmez. Üçüncüsünde gaipten gelen ses Hz. Muhammed’e yol göstererek kendisini tanıtmayı istendiğinde “Ben de sizden biriyim, fukarayım” cevabını vermesini söyler. Bunun üzerine kapı açılır. Hz. Muhammed, içeriye girerek Hz. Ali’nin yanına oturur, fakat onu ezeli ruh varlığı içinde tanıyamaz. İçeride otuz dokuz kişi görür. Kendisine burada bulunanların kırklar olduğu, Selman’ın ise yiyecek getirmek üzere dışarıda bulunduğu, ancak onu da aralarında bilmesi gerektiği, bu durumu sınamak isterse içlerinden birinin koluna neşter vurmasının yeterli olacağı söylenir. Nitekim Hz. Muhammed, Ali’nin koluna bir neşter vurduğunda otuz dokuz kişinin bileğinden aynı anda kan damlar, Selman’ın kanı da pencereden gelip meydana dökülür. Hz. Ali’nin bileğini bağladığında ise hepsinin kanı durur. Böylelikle peygamber bu kişilerin “birinin kırk, kırkının bir”

olduğunu anlar. Ardından Hz. Muhammed, Selman'ın getirdiği tek bir üzüm tanesini Tanrı'nın da yardımıyla cennetten getirtilen nurdan tabağın içinde ezer, kırklar bu üzümün suyundan içip mest olur ve semaha kalkar. Peygamber de vecde gelir, o da semaha kalkar, bu sırada başındaki sarığı yere düşer. Kırklar bu sarığı kırk eşit parçaya bölüp bellerine bağlar. (İmam-ı Cafer Buyruğu, 1958:92-95). O gece bu şekilde cem yürütülür.

Sözlü gelenekte ise Hz. Muhammed atı Burak ile Mirac'a çıktığı zaman önüne bir aslan çıkar. Gaipten gelen sesin yardımıyla parmağındaki yüzüğü çıkarıp aslanın ağzına atar, böylelikle yoluna devam ederek Tanrı ile kelamda bulunur. Geri dönerken yolda kırkların bulunduğu bir eve varır ve yukarıda bahsedilen olay gerçekleşir. Hz. Muhammed, pirleri Hz. Ali olan kırklar meclisinden ayrıldıktan sonra evine döner, sahabe ertesi günü onun miracını kutlamak için ziyaretine gelir. Ziyaretçiler arasında Hz. Ali de vardır. Peygamber, miraca çıktığı sırada karşısına çıkan aslan olayını anlattığında Hz. Ali, ağzında sakladığı yüzüğü peygambere verir. Bu olay ile Hz. Ali'nin sır sahibi olduğu ortaya çıkar (K.1, K.8).

İnanışa göre kırklar ceminin başkanı Hz. Ali'dir. Bu sebeple Alevi cemlerini yürüten ocakzade ya da pir de Hz. Ali'nin; cemde sunulan ve dolu adı verilen içki, ezilip içilen üzüm suyunun; semah, kırklar cemindeki kırkların vecde gelip semah dönmelerinin sembolüdür. Bu anlamda Alevi cemleri ve bu cemlerde uygulanan pratikler aslında, Hz. Muhammed'in göğe çıktığı Mirac gecesinde kurulan Kırklar Meclisi'nin temsili olarak bu dünyada yeniden canlandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayin-i cem, bu kutsal bezmin yeryüzündeki yeniden sunuluşu olduğu için söz konusu dinî törene "kırklar meclisi,

kırklar bezmi”; törenin yapıldığı alana ise “kırklar meydanı” da denilmektedir (Mélikoff, 2004: 266).

Alevi-Bektaşî edebiyatında Alevi ozanlarının, cemin kaynağını “kırklar meclisi”ne dayandırdıkları birçok deyiş bulunmaktadır. Kul Himmet bu inanış;

“Kırklar ile bile ayin-i cemde

Bu aşkın sırrına özendi Ali”

dizeleriyle dile getirmiştir (Aslanoğlu, 1997: 77).

Gelenekte cemin kaynağı, kırklar meclisine dayandırılmakla birlikte bu konuda, Anadolu Aleviliğinin tarihi gelişiminde de görüleceği üzere, dinî, tarihi ve sosyal birçok unsur dikkate alınmalıdır. Öyle ki Alevi kültüründe önemli bir yere sahip olan saz eşliğinde deyiş söyleme geleneği, kadın ve erkeklerin bir araya gelerek düzenledikleri törenler, bu törenlerde yer alan ve semah adı verilen dinî danslar, dolayısıyla söz konusu cemler, İslamiyet öncesi eski Türk inanışlarının İslamiyet sonrası sosyokültürel ortamda yeni değerlerle harmanlanması sonucunda ortaya çıkmış ritüellerdir.

İçerik bakımından ise cemlerin, bir Alevinin doğumundan ölümüne kadar tüm sosyal yaşamını kontrol altına aldığı görülmektedir. Cem aracılığıyla Alevi insanı ikrar vererek yola girmekte, kendisine ahiret kardeşi seçmekte, toplum içindeki söz ya da davranışlarının hesabını vermekte, kısacası yolun gereklerini öğrenip bunları yaşamında uygulamaya çalışmaktadır. Bu yönüyle Aleviliğin sırrının cem olduğuna dair gelenekte bir inanış da vardır. Burada yerine getirilen her hareketin, söylenilen her sözün dinî, kültürel ve sosyal açıdan bir anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla Aleviliği her yönüyle anlayabilmek için öncelikle “cem”leri yakından irdelemek gerekmektedir.

1.1. Alevi Geleneğinde Cemler

Anadolu Aleviliğinde cemler, dede ya da pirin önderlik ettiği ve bütün bir gece süren dinî bir törendir. İçeriğinde dua, saz eşliğinde okunan dinî şiir (nefes), kadın ve erkeklerin birlikte yaptıkları dinî dans (semah), dinî yemek ile birtakım dinî ritüeller yer almaktadır.

Cemlerin başlangıç zamanı ise genel olarak güz aylarıdır. Yaz döneminde bağda, bahçede, tarladaki işlerin yoğun olması nedeniyle, insanları cem için bir araya getirmek oldukça güçtür. Bu yüzden cemler, özellikle kırsal çevrelerde işlerin hafiflediği, mahsulün kaldırıldığı güz aylarında başlatılmıştır. Cem için gelenekte kutsal kabul edilen ve “cuma akşamı” adı verilen perşembeyi cumaya bağlayan gece tercih edilmiştir. Bununla birlikte şehir merkezlerinde hafta içi çalışanları da düşünerek cemlerin, o da birlik ve beraberlik için yapılan tanıtım amaçlı cemlerdir, hafta sonları yürütüldüğü örnekler de bulunmaktadır.

Cem öncesi taliplerin yerine getirmeleri gereken birtakım kurallar vardır. Cemin yapılacağı tarih görevlisi (peyk) tarafından taliplere haber verilir. Herkes evinde abdestini alır, temiz kıyafetler giyer ve musahibi ile birlikte belirlenen günde ceme katılır. Gözcü tarafından taliplerin ceme gelip gelmediği kontrol edilir, hasta ya da mazereti olanlar meydana çıkarılır, dededen izinleri alınır. On iki hizmet sahibinin görevleri başında olup olmadıkları kontrol edilir. Bu arada düşkünlükle cezalandırılanlar ceme katılamaz. Bunun dışında birbirleriyle dargınlığı, kırgınlığı olanlar, birbirinden herhangi bir konuyla ilgili şikâyeti bulunanlar sorunlarını önceden çözüme kavuşturup ceme katılır, eğer çözüme kavuşturulamamışsa dede bu canların birbirlerinden razılığını alır, sorunu giderir, ceme öyle başlar. Nitekim cemde birbiriyle konuşmayanların, kul hakkı yiyenlerin, yolun

gereklerine uygun davranış sergilemeyenlerin bulunması kesinlikle yasaktır.

Cem için toplanan cemaat baş köşede, dede ve diğer hizmet sahipleri olmak üzere halka şeklinde oturur, Dede, cemaatten razılık alarak cemi açar, zakir tarafından Hz. Ali, on iki imam, ehl-i beyt, Kerbela olayıyla ilgili deyişler, mer-siyeler, tevhidler okunur. Halka namazı kılınır, kadınlı er-kekli semah dönülür, on iki hizmet yerine getirilir, kurban tğlanır, lokma yenir. Dedenin duasıyla da cem sona erer, cemaat dağılır.

Alevilerin dinî ve sosyal hayatını düzenleyen cemler, her ne kadar sözlü kültür ortamında öğrenilip uygulamaya ko-nulmuş olsa da esasları Alevilerin kutsal kitabı olan ve öğre-tilerini altıncı İmam Cafer Sadık'ın belirlediği, bu nedenle "İmam Cafer Sadık Buyruğu" ya da kısaca "Buyruk" adı veri-len kitapta belirlenmiştir. Alevi ocakzadeleri, söz konusu kutsal kitabın yol göstericiliğinde cemleri yürütmektedir.

Bilindiği üzere Anadolu Aleviliğinde birbirinden farklı pek çok ocak vardır. Alevi köyleri de bu ocaklardan birine bağlıdır. Dedeler de kendi ocaklarına bağlı köyleri ziyaret ederek taliplerin dinî hizmetlerini cem'lerde yerine getir-mektedir. Gelenekte birçok ocağın bulunması, ayrıca toplu-luğa özgü dinî inanç ve pratiklerin sözlü yollarla dedeler tarafından taliplere aktarılması, buna bağlı olarak dedelerin de bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda cem yürütmesi nede-niyle Alevi topluluklarında dinî ritüellerin uygulanmasında kimi farklılıklarla karşılaşmaktadır.

Anadolu Aleviliğinde cemlerin yapıldıkları zaman ve amaca göre çeşitleri bulunmaktadır. Bu cemler her ne kadar özde aynı olmakla birlikte, yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı, cemin içinde yer alan erkânın sırası ve uygulanış şekli bakımından Alevi toplulukları arasında farklı şekiller-

de yürütülmektedir. Söz konusu farklılıklar cemlerin nasıl yürütüldüğü hakkında ayrıntılı bilgi veren çalışmalardan da ((Eröz, 1977; Yaman, 1994; Bozkurt, 1995; Metin, 1997; Yörükân, 1998; Çıblak, 2005; Fığlalı, 2006 vd.) tespit edilebilecektir. Dolayısıyla her yörede aynı şekilde uygulanan bir cem örneği vermek mümkün değildir.

Gelenekte Aleviler arasında yaygın olarak düzenlenen ve kimi zaman da isimleri yörelere göre farklı olabilen belli başlı cemleri yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanarak;

1. Görgü Cemi
2. İkrar Alma Cemi
3. Musahiplik Cemi
4. Düşkünlük Cemi
5. Abdal Musa Cemi
6. Dârdan İndirme Cemi
7. Koldan Kopan Cemi
8. Muharrem Cemi
9. Nevruz Cemi

şeklinde sıralamak mümkündür (Eröz, 1977: 104-144; Yaman, 1994: 163-226; Noyan, 1995: 149-345; Bozkurt, 1995: 50-51; Yörükân, 1998: 312-341; Çıblak, 2005: 95-135; K.1, K.8).

Bu cemlerin hangi amaçla ve nasıl yapıldığı, genel olarak içeriklerinin ne olduğu konusunda ise şu bilgiler verilebilir:

1.1.1. Görgü Cemi

Aleviler arasında toplum içi birlik ve beraberliği, iç huzuru ve düzeni sağlamak amacıyla yapılan en önemli cemlerden birisidir. Alevi zümrelerinin bazısında “tercüman

kurbanı”, “meydandan geçme” vb. adlar verilen bu cem, yılda bir kez, o da kış aylarında gerçekleştirilir.

Görgü cemine musahipliler, daha evvel görülmüş olanlar ile görülmeye talip olanlar girebilir. Bu canlar, dede ve cemaatin huzurunda bir yıl süresince işlemiş oldukları suçların hesabını verir. Bunun için görgüden geçecek olan karı-koca musahibiyle birlikte rehberin öncülüğünde hak meydana getirilir. Dede, cemaate bu dört can ile ilgili herhangi bir şikâyeti, alacağı, kırgınlığı, dargınlığı olup olmayana sorar. Cemaat bu canlardan razı ise yani onlardan herhangi bir şikâyeti bulunmadığını belirtirse dede bu kişilere dualarını verir. Eğer bu canlardan şikâyeti olan varsa durum açıklığa kavuşturulur, şikâyeti olan bunu dile getirir. Cemaat şikâyetçi olanları haklı görürse, şikâyet edilenler bu haksızlığı gidermekle yükümlü hale gelir. Bu meydanda kimse birbiriyle dargın ya da kırgın kalmaz. Görgüsü yapılanlar, birine hakları geçtiyse ya da başkasının hakkı kendisinde kaldıysa dede ve cemaat huzurunda hesaplaşılır ve helallik alınır. Küs ya da kavgalı olanlar barıştırılır, borçları varsa görgüden önce bu borcun ödenmesi sağlanır. Sorun çözülmedikçe söz konusu canların görgüsü gerçekleşmez. Bu durum cemdeki tüm musahipliler için tek tek gerçekleştirilir. Yıllık görgüden geçenler, daha önce işledikleri bir kusuru bir daha tekrarlamamak üzere tövbe ederler. Alevi yol ve erkânına uyacaklarına dair öncesinde vermiş oldukları ikrarlarını tazelerler. Böylelikle görgüden geçenler manen temizlenmiş olur. Herkes görgüden geçtikten sonra on iki hizmet tamamlanır, görgüden geçenlerin kurbanları ancak onların tövbelerinden sonra ceme katılanlar tarafından yenilebilir (Yaman, 1994: 154; Çıblak, 2005: 95-96).

1.1.2. İkrar Alma Cemi

İkrar, dil ile söyleme, bildirme, tasdik veya kabul etme, açıkça söyleme anlamlarına gelen bir kelimedir. Anadolu Aleviliğinde ikrar alma ise bir talibin yola girdikten sonra Hak meydanında Alevi yol ve erkânının bütün kurallarını olduğu gibi kabul edip bunlara yaşamı boyunca uyacağına dair söz vermesi temeline dayalı bir cemdir. Dede ve cemaat huzurunda alınan bu sözle, talip tam anlamıyla yola girmiş ve yolun gereklerine uymakla yükümlü hale getirilmiştir.

İkrar alma ceminde, rehber ikrarı alınacak delikanlının boynuna bir ip bağlayarak bununla, bir koyunu temsilen, onu dedenin önüne kadar yeder. Burada dede tüm canlılardan razılık alır yani ikrarı alınacak bu taliple ilgili herhangi bir sorunu olup olmayı sorar, herkes razı olduğunu belirttiikten sonra, adaya Alevi yol ve öğretilerini anlatır, yolun zorluklarını ve kurallarına uymanın zorunluluğunu bildirir, eline-diline-beline sahip olmasını, sır saklamasını söyleyip bunlara uyup uyacağına dair söz vermesini ister. Aday verilen nasihatleri tutacağına dair ikrar verir. Ardından dede, bu gence hayırlısını verir ve gencin boynunda bulunan ve onun bu yolda kurban olduğunu vurgulayan bağı çözüp beline bağlar. İkrarı alınan kişi dedenin önünde niyaz eder ve böylelikle çocukluktan gençliğe geçmiş, yola girmiş kabul edilir (Eröz, 1977: 139). Sonrasında cemin diğer erkânları yerine getirilir, sofralar açılıp ikrar verenlerin kurban yemeği yenilir.

Alevi topluluklarında ikrar alma cemi birbirinden farklı şekillerde yürütülebilmektedir. Buna göre kimi Alevilerde erkek 15-16 yaşlarına geldiğinde tek başına ya da köydeki ikrarı alınmamış diğer gençlerle birlikte topluca ikrar verebileceği gibi kimilerinde ise ancak evlendikten sonra yanın-

da karısı varken, hatta musahiplik öncesi musahip olacağı diğer çiftle beraber ikrarı alınmaktadır. Buna göre söz konusu cem, ikrarı alınacak adayların sayısına göre ayrı bir cem olarak yapılabileceği gibi musahiplik öncesi ya da görgü cemi öncesinde de gerçekleştirilebilmektedir. Böyle durumlarda musahipli olanların yanı sıra ikrar vermiş evli çiftler ve eşi hayatta olmayanlar da cemin ikrar alma aşamasında yer alabilmekteler, ancak görgüye ya da musahip olmaya geçildiğinde cemde sadece musahipli çiftler kalmaktadır (Eröz, 1977: 139; Yörükân, 1998: 312-315; Çıblak, 2005: 101-108).

Gelenekte, ikrardan dönme büyük bir suç sayılır. Böylelerine en ağır cezanın verilmesi gerekir.

1.1.3. Musahiplik Cemi

Anadolu Aleviliğinde musahiplik, ikrar vermiş evli iki kişinin eşleriyle beraber (dört kapılı) ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini her türlü durumda koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayacaklarına dair dede ve cemaat huzurunda söz vermeleri temeline dayalı bir tür sosyal akrabalıktır. Yaşam boyu sadece bir defa gerçekleştirilebilen bu kardeşliğin ölüm, düşkünlük, ayrılık gibi durumlarda yenilenmesi mümkün değildir. Bu akrabalığın ölünceye kadar devam etmesi nedeniyle musahipliğe Aleviler arasında “ahiret kardeşliği” ya da “yol kardeşliği” de denilmiştir.

Alevi inancına göre belirli bir yaşa gelen her talip, kendisine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Musahiplik, peygamber döneminden kalma olup Hz. Muhammed’in musahibi Hz. Ali’dir. Buna göre pir ile talibin veya yol ehli canlarının musahip tutması Aleviliğin temel erkânlarından biri

kabul edilmektedir. İnanışa göre evlenmemiş ve musahip edinmemiş kişilerin ceme katılma hakkı yoktur.

Musahip olabilmenin ise belirli şartları bulunmaktadır. Buna göre musahip olmaya karar veren kişilerin bu isteklerini yerine getirebilmeleri için aynı dili konuşmaları; aynı köyde ya da şehirde yaşamaları; ikrar vermiş olmaları; her iki adayın da evli olması ve eşlerinin de bu musahipliği onaylaması; yolun yasakladığı suçlardan herhangi birini işlememeleri; adayların eğitim, meslek, ekonomi ve yaş bakımından aynı toplumsal statüde bulunması gerekmektedir (Yörükân, 1998: 316). Bu özelliklere sahip olmayan kişilerin musahiplik için yola çıkmaları, ileride birtakım sorunlar yaratacağı ve buna bağlı olarak da musahipliğin gereklerini yerine getiremeyecekleri için sakıncalıdır. Musahiplik için verdikleri sözden dönenler ise, Muhammed Ali yolundan çıkmış kabul edildikleri için bu kişiler düşkünlükle cezalandırılmaktadır.

Yukarıda sıralanan şartlar yerine getirildikten sonra musahip olmaya karar veren iki kişi (eşleriyle beraber dört can), cemde pir karşısına çıkar. Cemde, musahip adayları rehberin öncülüğünde dedenin huzuruna getirilir, burada cemde bulunanlardan razılık alınır. Ardından dede, musahip adaylarına nasihatta bulunup dua eder. Bu cemde adaylara birbirlerini denemeleri, musahipliğin gereklerini yerine getirip getiremeyeceklerine dair karar vermeleri için bir yıl ya da daha az bir süre verilir. Bu kişiler söz konusu sürenin sonunda musahipliği yürütebileceklerine kanaat getirirlerse, sadece musahipli olanların katıldığı bir cemde rehber tarafından boyunlarına bir mendil ya da tığbent bağlanarak meydana getirilirler, eşleriyle birlikte dedenin huzurunda dâr'a durup tüm cemaatten sorulurlar, herkesin bu dört candan razı olduğunu, musahipliklerini onayladıklarını

belirtmesi halinde dede yolun ve musahipliğin gerekleriyle ilgili bu dört cana nasihatte bulunur. Onlar da bu nasihatlerle uyacaklarına dair söz verirler, ardından dededen dualarını alırlar. Bu cemde musahip adaylarının kurbanı ve büyük cemlerde yerine getirilmesi gereken on iki hizmetin tamamı yer alır. Cemin sonunda adaylar musahipliğe girmiş olurlar. Adaylara, kendilerini denemeleri için verilen sürenin sonunda musahipliği yürütemeyeceklerini anlamaları durumunda kardeşlik andı bozulmuş sayılmaz, böyle durumda adaylar kendilerine yeni bir musahip adayı bulabilirler. Musahip olduktan sonra andı bozanlar ise düşkün sayılır (Er, 1998: 42).

Musahip olanlar birbirlerini kardeş kabul ettikleri için çocukları birbirleriyle evlenemez. Bu çiftler, ölünceye kadar birbirlerine her türlü durumda yardımcı olmakla mükelleftir, biri açken diğersinin tok yatması söz konusu değildir, birinin başı dertteyse diğersinin hemen yardıma koşması şarttır. Bu sorumluluk düşkünlükte de geçerlidir. Nitekim musahibi düşkün olan kişi zamanında onun yanında yer almadığı, ona doğru yolu göstermediği için kendisi de düşkün kabul edilmiştir. Dolayısıyla musahiplik, söz konusu kişilerin birbirlerinin hal ve hareketlerini Alevi yol ve erkânına uygunluk açısından denetleme, toplumun iyi birer üyesi olma konusunda da önemli sorumluluklar yüklemektedir.

1.1.4. Düşkünlük Cemi

Alevi örf ve âdetinin, ahlak anlayışının yasakladığı şeylerin yapılması durumunda uygulanan ve suçun büyük olması halinde toplumdaki soyutlanmayı, cemlere ve meydana alınmamayı, hatta çok önceleri öldürülmeyi de içeren suçluluk durumuna “düşkünlük” denilmektedir. Gelenekte düş-

künlük cezası verilecekler için ayrı bir düşkünlük meydana açılır ve şahıs burada muhakeme edilerek kendisine gerekli ceza verilir. Düşkünlük cemi görgü ceminden farklıdır. Görgü ceminde her talip bir yıl boyunca yaptıklarının hesabını verip ikrarını tazelerken düşkünlük ceminde ise işlenen suça göre ilgili kişiye belirli bir cezanın verilmesi esastır. Düşkünlük meydana, ceza verilmek üzere açılacağı gibi cezanın kaldırılması, düşkünlerin affedilmesi için de açılabilir (Yörükân, 1998: 80).

Düşkünlük ceminde, mağdur olan kişi, dede ve cemaatin huzurunda şahitleriyle birlikte şikâyetini dile getirir. Ardından suçlu meydana çağrılıp, varsa şahitleriyle birlikte o da dinlenir. Suçun sabitliği belirlendikten sonra dede, suçlunun düşkün olduğuna karar vererek cezasını açıklar. Bu cezayı taliplere, ancak bağlı oldukları dede verebilir, aynı şekilde de cezayı veren dede, o yoksa bağlı bulunulan ocaktan bir başka dede kaldırabilir. Ancak kimi ağır suçlarda dede, ceza süresinin sonunda düşkünü pir ocağına da gönderebilir. Buradan alınan olumlu kararlar düşkünlüğün kaldırılması için meydan açılır, bu meydana ikrar yenilenir, rızalık alınır ve kurban kesilir. Cemin masraflarını düşkünlüğü kaldırılacak olan kişi karşılar.

Alevilikte düşkünlüğü gerektiren durumlar; birden fazla kadınla evlenme, boşanma, zina, hırsızlık, adam öldürme, dedeye ve meydan erenlerine yalan söyleme, sırrı açığa vurma, yılda bir kez meydana geçmeme, pir ve ocak hakkını ödememe, eş günahından sorumlu olma, Sünni birisiyle evlenme, gerekli durumlarda diğer taliplere yardım etmeme vb. şeklinde sıralanmıştır (Baha Sait Bey, 2000: 149-161). İşlenen suçlara göre de düşkünlük geçici ve sürekli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ebedi olan düşkünlüğe “yoldan düşme” denir ve böylesinin artık o topluluk içinde

yaşamısına imkân yoktur. Özellikle Sünni birisiyle evlenmek, ikrar bozmak ve zinada bulunmak, yoldan düşmeyi gerekli kılar. Bu kişiler ömürlerinin sonuna kadar cemlere giremez, Aleviler arasında yaşayamaz, hatta ölümleri halinde cenazeleri yıkanmaz (Eröz, 1977: 144).

Geçici düşkünlük durumunda taliplere verilen cezalar, kişiyi özellikle manevi anlamda yıpratmaya yöneliktir. Bu kişiler içinde buldukları toplumda yaşamlarını devam ettirirler, ancak sosyal yaşamın bütün faaliyetlerinden men edilirler. Buna göre cemlere almamak, selam vermemek, evine girmemek, ekmeğini yiyip suyunu içmemek, kız alıp vermemek, sürüsünü diğer sürülerin arasına katmamak, bayramlaşmamak, düğün derneğe davet etmemek, hastasını ziyaret etmemek, ölüsü olursa cenazesini kaldırmak ancak daha sonra yine kendisiyle görüşmemek vb. cezalar düşkünlere yönelik yaptırımlardır. (Er, 1998: 51). Kişiyi ruhsal anlamda cezalandırmaya yönelik bu süreç, düşkünlüğün cezası tamamlanana kadar devam etmektedir. Düşkünlüğün kaldırılabilmesindeki temel ölçüt ise kişinin düzelmesi ve halkın da bu konuda hemfikir olmasıdır. Yapılan törenle düşkünlük hali sona erer ve kişi yeniden topluma katılma hakkı kazanır.

1.1.5. Abdal Musa Cemi

Abdal Musa ceminde bir yola alınma ya da görgü amacı yoktur. Bu cem bazı yörelerde her hafta, o da perşembeyi cumaya bağlayan akşam, düzenlenebildiği gibi bazı yörelerde ise daha çok kış aylarında seçilmiş bir tarih olmaksızın taliplerden gelen kurban isteğini yerine getirmek, dede ya da başka bir konuk geldiğinde köy halkını bir araya toplamak, dargınlıkları ortadan kaldırmak, sorunları çözmek gibi amaçlarla da yapılmaktadır. Bu cemde kurban ve diğer

masrafları ceme katılanların tamamı karşılamaktadır. Burada kural olarak on iki hizmet yerine getirilmekte, ancak belli bir amaçla yapılmayan Abdal Musa cemlerinde dua ve düvazımam okunmakla, kurban tekbirlenmekle yetinilmektedir (Korkmaz, 1994: 13-14). Cemin yapılacağı gün belirlendikten sonra görevliler evleri dolaşarak yiyecek (lokma) toplar, kurbanlar kesilir. Dede, önce dua eder, ardından lokmalar yenilir (Yaman, 1994: 218).

Alevi inancına göre Abdal Musa ceminin düzenlendiği ve kurbanının kesildiği yıl köyde elem, keder, hastalık olmaz, mahsul bereketlenir. Doğan çocuklar anne-babasına ve büyüklerine karşı saygılı olur. Dargınlar barıştırılır (Yaman, 1994: 218). Sorunlar çözüme kavuşturulur. Bu cemin bir başka özelliği musahibi olsun olmasın tüm taliplere açık olmasıdır.

1.1.6. Dârdan İndirme Cemi

Dârdan indirme cemi, ölen kişinin hayattayken herhangi bir talibe borcu olup olmadığının belirlenmesi, eğer borcu varsa bu borcun yakınları tarafından ödenmesi ya da ölene karşı herhangi bir kırgınlığı, dargınlığı olanların geride kalanlarla helalleşmeleri, haklarına razılık göstermeleri esasına dayalı bir cemdir. Söz konusu ceme kimi yörelerde “dârdan indirme erkânı” (K.9, K. 10), “lokma cemi, lokma erkânı, razılık alma erkânı” (K. 11) adının verildiği tespit edilmiştir.

Gelenekte Hakk’a yürüyen canın, Tanrı katında hayattayken yaptıkları dolayısıyla sorgulanacağı, bu anda sıkıntı içinde olabileceği inancı olduğu için yapılan ceme ölen canı içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarmak düşüncesiyle “dârdan indirme cemi” ya da “dârdan indirme erkânı” denilmiştir. Lokma ise ölen kişinin ardından verilen yemek olup “lokma cemi” ya da “lokma erkânı” da söz konusu cemi kar-

şılamak için kullanılmıştır. Cem için “razılık alma erkânı”nın kullanılması ise ölen kişinin yakınlarının ölen can için geride kalanlardan razılık almaları, bir yönüyle helallik almalarıyla ilgilidir (Çıblak Coşkun, 2013: 274).

İnanışa göre ölen bir canın Hakk’a ulaşabilmesi için dünyaya ilk geldiğinde özünde taşıdığı temizliğe tekrar kavuşması gerekmektedir. Bu arınmayı gerçekleştirmek ve üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk’a kavuşabilmek için ölen kişinin yakınları ya da musahibi tarafından bütün canların katılımıyla dedenin huzurunda dârdan indirme cemi yapılır (Er, 1998: 123). Bunun için ölen canın yakın akrabaları ya da vâsileri Hak meydanına gelir. Dede, ölen kişiyle onun sağlığında herhangi dargınlık, küslük veya alacak-verecek sorunu yaşayan var mı diye cemaate sorar. Alacaklı çıkarsa, vârisler bu borcu herkesin önünde ödemeyi kabul eder. Alacaklı çıkmazsa, tüm cemaat ölen candan memnun ayrıldıklarını belirtmek için razı olduklarını hep birlikte dedeye bildirir. Ardından ruhu Hakk’a yürüyen bu can için dua edilir (Fığlalı, 2006: 270). Bu yolla ölen kişinin, alacağı - vereceği halledilip kurbanı da yenilerek üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk’a yürümesi sağlanmış olur.

1.1.7. Koldan Kopan Cemi

Koldan kopma erkânı, daha ziyade gençleri cemlere alıştırmak, onlara erkânın âdet ve kurallarını öğretmek, tarikatanın ne anlama geldiğini bildirmek ve tarikat sevgisini aşılama için düzenlenen bir muhabbet ve sohbet meclisidir (Erk, 1954: 191-192). Alevi geleneğinde diğer cemlere bekârların girmesi yasak olduğundan genç kız ve delikanlılar, anne ve babalarıyla birlikte ancak bu ceme katılabilirler (Fığlalı, 2006: 270).

Ceme katılanlar beraberlerinde yiyecek ve içeceklerini de getirir. Bu mecliste erkân adına fazla bir şey yapılmaz; sadece çerağlar uyarılır, nefesler okunur, semah dönülür, dede gülbank okur. Bu bakımdan koldan kopma erkânı, Aleviler arasında küçük cem olarak kabul edilir (Korkmaz, 1994: 216). Bu yolla gençler cemde nasıl davranacaklarını görerek öğrenir, Alevi yol ve erkânı konusunda bilgi sahibi olur.

1.1.8. Muharrem Cemi

Anadolu Aleviliğinde hicri yılın ilk ayı olan muharrem ayının ayrı bir önemi vardır. Gelenekte aşure ya da muharrem denildiğinde ilk akla gelen Kerbelâ olayıdır. Buna bağlı olarak da Aleviler, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da 10 Ekim 680 (h. 10 Muharrem 61) tarihinde Yezit ordusu tarafından şehit edilmesinin anısına Muharrem ayının 1-12. günlerinde matem orucu tutarlar. Muharrem'in birinci günü takvimlerde belirtilmekle birlikte gelenekte bu oruca, Kurban Bayramı'nın başlangıcından itibaren yirmi gün sayılıp o gün akşam matem orucuna niyet edilmesiyle başlanmaktadır.

Muharrem orucunda Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da çektiği acılar, uğradığı haksızlıklar hatırlanarak, aynı acılar hissedilip Yezit'e lanet okunurken Kerbelâ şehitleri için gözyaşı dökülür. Aynı zamanda on iki imam anılır. Anadolu Alevileri muharremde Kerbelâ'da yaşananları hatırlamanın yanında kendisi de orada çekilen acıları hissetmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle gelenekte, oruç süresince su içmemek (ayran, hoşaf vb. sıvılar tüketilebilir), herhangi bir canlıya zarar vermemek, eğlenceden uzak durmak, cem düzenlememek gibi bazı yasak ve kaçınmalar getirilmiştir (Er, 1998: 26-28). Böylelikle İmam Hüseyin'in Kerbelâ'da çekmiş olduğu

sıkıntılarının benzeri yaşanmaya çalışılarak yas tutulmaktadır.

Bu ayda birinci günden onuncu günün sonuna kadar oruç tutulmaktadır. Onuncu gün öğle vakti oruç biterse de yas onikinci günün sabahına kadar devam etmektedir. Bununla birlikte Aleviler arasında orucu oniki gün boyunca tutanlar, hatta tam oruç yerine su orucu tutanlar, yani sulu şeyler yiyip içmekle birlikte sadece su içmeyenler de vardır. Yas, orucun on ikinci gününün sabahına kadar devam etmekte ve o gün sabah içilen aşureyle sona ermektedir (Noyan, 1984: 82-83).

Muharrem cemi de, orucun onikinci gününün akşamında dede ve taliplerin katılması, erkân yürütülüp kurbanlar tığlanmasıyla gerçekleştirilen cemdir. Buna "cem birleme" adı da verilir (Fığlalı, 2006: 270). Burada başta İmam Hüseyin olmak üzere, on iki imam, on dört masum-u pak ve diğer Alevi uluları adına nefesler okunup dualar edilir.

1.1.9. Nevruz Cemi

Yeni gün anlamına gelen nevrüz, güneşin balık burcundan çıkıp koç burcuna girdiği ve Miladi takvime göre her yılın 21 Mart günü kutlanan bir bahar bayramıdır. Aleviler arasında bugün Sultan Nevruz olarak da adlandırılıp büyük bayram kabul edilmektedir.

Anadolu Aleviliğinde pek çok önemli olayın nevrüzde meydana geldiğine inanılır. Buna göre nevrüz, Hz. Ali'nin doğduğu; Hz. Muhammed'in kızı Fatma ile Hz. Ali'nin evlendiği; Tanrı'nın dünyayı yarattığı; Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi vasî tayin ettiği vb. önemli olayların gerçekleştiği gündür. Bu nedenle halk arasında nevrüzde şekerler yenilip şerbetler içilir, baharın ilk gününde söz konusu önemli olaylar coşku içinde kutlanır. Bu günün sabahında kapta

bekletilmemiş taze su içilir, taze su ile yıkanılır, hayvanlara taze su verilir. Dargınlar barıştırılır, dostlar birbirini ziyaret eder, yoksulların gönlü alınır, kısacası her evde şenlik ve muhabbet yapılır (Yaman, 1994: 221).

Nevruz cemi ise söz konusu günün akşamında düzenlenir, erkân açılıp on iki hizmet yürütülür, hep birlikte evlerden getirilen lokmalar yenilir. Ayrıca bu cemde, bir kap süt iyice kaynatılmış olarak bir tepsinin üstünde meydana getirilir, içine iki parça saman çöpü atılıp sütün ağzı kapatılır. İki saman çöpü birleşir, bu durum cemde bulunanların gönül birliğini simgeler. Ardından süt ile diğer lokmalar dualanıp cemdekilere ikram edilir. Dede dualar okur, zakirler nevruziyeler okur, talipler semah döner (Yaman, 1994: 221-224). Bu yolla baharın gelişi erkân açılarak hep birlikte kutlanmış sayılır.

1.1.10. Hızır Cemi

Hızır cemi, Şubat ayının 13, 14 ve 15. günlerinde tutulan ve adına “Hızır orucu” denilen orucun ardından düzenlenen cemdir. Aleviler arasında bu orucun tutulma nedeni şu olaya dayandırılır: “Hz. Muhammed’in torunları, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin birgün hastalanır. Hz. Ali de çocuklarının iyileşmesi için eşi Hz. Fatma üç gün adak (nezir) orucuna niyet ederler. Ancak birinci gün oruçlarını açma vakti lokmalarını kapılarına gelen bir fakire; ikinci gün bir yetime; üçüncü gün ise bir esire verdikleri için sadece su içebilirler. Üç gün süren orucun sonunda Hz. Muhammed “Ya Ali, orucunuz nasıl geçti? diye sorunca, Hz. Ali “Ya Muhammed, size malumdur” yanıtını verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, “Karpınıza lokma için gelen Hz. Hızır’dır, Cenab-ı Allah sizin sabrınızı sınadı” şeklinde bir açıklamada bulunur (K.1, K.2, K.3, K.12, K.13). İşte bu olay nedeniyle Hızır orucunun Ale-

vilere farz olduğuna inanılır ve her yılın Şubat ayı geldiğinde Allah rızası için ehl-i beyt ve Hızır aşkına üç gün boyunca oruç tutulup, ardından cemevinde toplanarak “Hızır cemi” düzenlenir, burada tutulan orucun ve tığlanan kurbanların kabulü için Allah’a dua ve niyaz edilir.

Anadolu Aleviliğinde, yukarıda tanıtmaya çalıştığımız ve topluluk mensuplarının hemen birçoğu tarafından bilinen bu cemlerin yanı sıra, başka özel cemler de bulunmaktadır. Örneğin batı Anadolu Aleviliğinde “Koru Baba Cemi, Baba Cemi, Odman Baba Cemi, Kırk Cemi vb.” adlar verilen özel cemlere de rastlanabilmektedir (Aktaş, 2012: 394-395) Söz konusu cemler belirli bölge ya da ocakla sınırlı olup Anadolu Aleviliğinin tamamında uygulanmamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ise içeriğinde bir dizi ritüelin yer aldığı cemler, temelde Alevilerin ibadet şeklidir. Ceme katılan ve kurallarına uyan herkes, bu yolla dinî yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Dolayısıyla talipler, cem aracılığıyla hem ibadetlerini yapmakta hem de ruhsal açıdan yenilenip temizlenerek psikolojik açıdan rahatlamaktadırlar.

Cemin yapılmasındaki temel amaç, taliplerin Alevi öğretileri doğrultusunda eğitilmesidir. Bilindiği üzere Alevi-Bektaşî ahlakının temelinde insan ve insana saygı yatmaktadır. İnsan, Allah’ın bu âlemdeki en büyük zuhuru ve tecelisi olarak kabul edildiği için varlıkların en seçkinidir. Ona saygı, ibadetlerin en büyüğü olmakla kalmaz, aynı zamanda özü, esası kabul edilmektedir (Öztürk, 1990: 219). Bu nedenle Alevi cemlerinde bir araya gelen cemaat, halka şeklinde birbirine yüz yüze bakacak şekilde oturmakta ve cemaatin oturuş şekli nedeniyle “halka namazı” adı verilen ibadetle yere secde etmektedir. Bu şekilde cemde bulunan bütün canlar karşısındakinin kiblesini oluşturmaktadır.

Sözlü gelenekte bu namazla ilgili olarak *“Halka namazı, cemde cemal cemale kılınan namazdır. Bu namazda insan insana secde eder, çünkü Hak Adem’dedir. Allah insanı kendine örtü yapıp onda gizlenmiştir. Hak müminin kalbindedir.”* inancı mevcuttur (Er, 1998: 16).

Görüldüğü üzere cemler, bir ibadet olmasının yanı sıra insana saygıyı pekiştiren, insan ilişkilerini düzenleyen, bu yolla bir arada yaşamının kurallarını da belirleyip denetleyen bir kurum olarak değerlendirilmelidir. Cemlerin birey üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumsal açıdan da önemli işlevleri bulunmaktadır. Nitekim cemlerde dünya işlerinin sorgulanması, halkın sorunlarının çözüme kavuşturulması, birbiriyle dargın olanların barıştırılması, Alevi yol ve erkânından kopanların cezalandırılması, ayrıca Alevi öğretilerinin günlük ve sosyal hayatta uygulanırlılığının denetlenmesi vb. durumlar söz konusu kurumun toplum hayatındaki rolünü de açıkça göstermektedir.

1.2. Mersin Alevilerinde Cemler

“Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi”nde, güz ayından itibaren ayda bir kez o da ayın son “cuma akşamı” (perşembeyi cumaya bağlayan akşam)’nda cem düzenlenmektedir. Cemleri özellikle Seyit Sabun Ocağı’na bağlı Hüseyin Dede (K.12), Kureyşan Ocağı’na bağlı Murat Dede (K.13) ve Ağuçan Ocağı’na bağlı Mikat Dede (K.1) olmak üzere üç ocakzâde dönüşümlü olarak yürütmektedir. Bunlardan özellikle Hüseyin Dede hemen hemen her cemde bulunan bir yönüyle de derneğin resmi dedesi ünvanını kazanan ocakzadedir, bu dedenin kardeşi ve şu an dernek başkanı olan Hasan Kılavuz (K.3) da her cemde Hüseyin Dede’nin yanında yer almaktadır.

Cem sırasında, yukarıda isimleri sıralanan ocakzadelerden birinin ya da aynı anda hepsinin dede postunda oturarak cem yürütmesi ise, büyük olasılıkla ceme katılan kişilerin farklı ocaklara bağlı olmasıyla ilgilidir. Nitekim derneğe üye olan ve dernekteki cemlere katılan Alevilerin bağlı buldukları ocaklar incelendiğinde bunların Ağuçan (Ağuiçen), Baba Mansur, Seyit Sabun, Kureyşan, Sinemilli gibi çeşitli ocaklar olduğu görülmektedir. Ayrıca cem sırasında hangi ocağa bağlı olursa olsun dede var mı diye sorulmakta ve bu kişiler de cemi yürüten dedelerin yanına davet edilmekte; dede soyundan gelmekle birlikte bu görevi üstlenmemiş olanlara da cemaatin en ön safında yer ayrılmaktadır.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (cemevi)'nde yürütülen cemler şunlardır:

- 1.Kısır Cem
2. Yas-ı Matem Cemi (Aşure Cemi)
- 3.Hızır Cemi
- 4.Nevruz Cemi
- 5.Abdal Musa Cemi

Bu cemlerden “kısır cem”, eylül ayından itibaren her ayın son perşembe akşamında düzenlenen ve talipleri bir araya getirerek onlara yolun kurallarını öğretip devamlılığını sağlamayı amaçlayan bir cemdir.

Yas-ı matem ise, Kerbela’da şehit edilen İmam Hüseyin ve yanındakilerin anısına düzenlenen bir cemdir. Tarihi, Muharrem ayının 12. günüdür, ancak gelenekte bu tarih Kurban Bayramı esas alınarak hesaplandığı için her yıl değişebilmektedir. Bunun için Kurban Bayramı’ndan sonra 20 gün sayılmakta, bu günden sonra on iki gün oruç tutulmakta ve oruçtan hemen sonraki günün sabahında aşure pişi-

rilmekte, aşure pişirilirken erkân açılıp cem düzenlenmekte ve cemden sonra da aşure içilerek oruç sonlandırılmaktadır. Dolayısıyla bu cemin tarihi Kurban Bayramı'na göre belirlenmektedir.

Hızır Cemi ise Hızır Aleyhisselam adına şubatın 13, 14 ve 15. günlerinde tutulan orucun hemen ardından; Nevruz cemi de baharın geldiği bu günde yani 21 Mart'ta; Abdal Musa Cemi ise 6-7 Haziran tarihlerinden birinde düzenlenmektedir.

Bu cemlerde on iki hizmet sembolik olarak yerine getirilmekte, musahipli olsun olmasın hatta Alevi olsun olmasın herkes rahatlıkla cemlere katılabilmektedir (K.13, K.14, K.15).

Cemler genellikle akşam 19.00 gibi başlamakta ve 22.00 civarında da sona ermektedir.

Cemlerin ne zaman yapılacağı genel olarak talipler tarafından bilinmektedir, ancak dernek görevlileri, ister her ayın son perşembe akşamında düzenlenen kısır cem olsun ya da belirli tarihlerde düzenlenen diğer cemler olsun, cemin yapılacağı tarihi derneğe üye olan taliplerin cep telefonlarına mesaj göndermek suretiyle ilgilenenlere bildirmektedir.

Cem yapılacağı bilgisini alan ve ceme katılmak isteyen talipler, cem sonrası yenilmek üzere lokma adı verilen börek, kurabiye, bisküvi, meyve vb. yiyecekler hazırlayıp abdestlerini de alarak cemevine gelmekte, lokmalarını görevlisine teslim ettikten sonra cem odasında yerlerini almaktadırlar.

Belirli tarihlerde yapılan özel cemlerin dışında her ayın son perşembe akşamında yapılan kısır cemin yürütülüşü genel olarak şu şekildedir:

Dede ve diğer ocakzadeler, zakir ve delilci ile birlikte meydana baş köşesinde kendileri için ayrılmış divana oturur. Meydan olarak kullanılan alan yerden yaklaşık bir metre yükseklikte olup birkaç basamakla buraya çıkılmaktadır.

Cemin ilk bölümü "rıza meydanı"dır. Bunun için cemi yürüten dede, herkes cem düzenini alıp hazır hale geldikten sonra ceme başlangıç "gülbenk"ini okur, ardından ceme farklı ocaklara bağlı talipler katıldığı için "Ey talipler bu cemi yürütmek için bana yetki veriyor musunuz?" diye üç kez sorar. Cemaat de her soruda "Allah, eyvallah, nefes pirimdedir" diyerek razı olduğunu bildirir. Dede, cemi yürütebilmek için taliplerden rızalık aldıktan sonra bu sefer de ceme katılanların birbirlerinden razı olup olmadıklarını anlamak için "Ey cemaat aranızda birbiriyle dargın ya da kırgın var mı? Alacağınız, vereceğiniz, herhangi bir sorun yaşayanınız var mı? Herkes birbirinden razı mı?" diye sorar. Ceme katılan canlar birbirlerinden razı ise hep bir ağızdan üç kez "Allah, eyvallah" diyerek razılık verir.

Ceme birbiriyle dargın olanların, hırsızlık yapanların, düşkünlük cezası alanların kısacası yolun kurallarına aykırı davranışlarda bulunanların girmesi kesinlikle yasaktır. Talipler arasında bir sorun varsa bunun cem öncesinde çözüme kavuşturulması, herkesin birbiriyle sorunsuz bir şekilde ceme katılması esastır. Bununla birlikte eğer taliplerin kendi aralarında çözemedikleri bir sorunları varsa dedenin bu sorusu karşısında şikâyeti olan yerinden kalkar, meydana gelip niyaz eder ve ayakta dâr vaziyetinde şikâyetini dile getirir. Bunun üzerine dede, kendisinden şikâyetçi olunan talibi meydana çağırır. Bu kişi de aynı şekilde meydana gelip dâr'a durur. Meydanda davacı ve davalı dinlenir, dede, cemaatin huzurunda sorunu çözüme kavuşturur. Dârdan boş dönmeyeceği için kendisinden şikâyet edilen can, ceza olarak bir sonraki

ceme lokma getirir. Dede, dârdaki canlara gülbenk okur, dârdakiler niyaz edip yerlerine geçer. Dede, cemaate “Canlar, birbirinizden razı mısınız?” diye tekrar sorar. Canlar da “Allah, eyvallah” diyerek razı olduklarını bildirir. Herkes birbiriyle niyaz olur ve cemin “hizmet meydanı”na geçer. Böylelikle ceme birlik içerisinde başlanır.

Cemin bundan sonraki aşamasında “hizmet meydanı”na geçer. Burada hizmet sahiplerinin görevi başlar. Zakir on iki hizmet sahibinin ismini pir’den yani dede’den başlamak üzere bir deyişle zikreder, böylelikle dede dışındaki diğer hizmet sahiplerini teker teker meydana davet eder. Önce gözcü meydana gelir, niyaz edip dâr’a durur, daha sonra deyişte adı geçen hizmet sahipleri de sırasıyla meydana gelip niyaz ettikten sonra gözcünün hemen soluna durarak yerlerini alırlar. Gözcü “Oniki hizmetimizin kabulüne gönül birliğiyle diyelim Allah Allah” der ve dede bir gülbank okur. Bunun üzerine hizmet sahipleri meydana tekrar niyaz edip yerlerine geçer.

İlk olarak post hizmetini yerine getirecek olan görevli, yanında gözcü ile birlikte meydana gelir ve “Hü” diyerek bu hizmeti yerine getireceğini canlara bildirir, niyazını eder, dedenin duası eşliğinde postu dedenin önüne serer, duasını alır ve yerine geçer.

Post hizmetinin ardından tezakkar (ibrikdar) hizmetini üstlenmiş biri kadın biri erkek iki can “Hü” diyerek meydana gelir. Erkeğin elinde bir ibrik ve bir leğen kadının omzunda ise bir havlu vardır. Eğilip önce birbirlerine “ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek önce erkek, bacının eline sonra bacı erkeğin eline üç kez el suyu döker, ardından erkek önce dedeye sonra onun sağında ve solunda oturanlara yine üç kez el suyu döker, bacı da bu üç büyüğe sırasıyla havlu tutar. Bu hizmetten sonra görevliler dâr’a durur, dede bir gülbenk

okur, sonra yerlerine geçerler. Böylelikle ceme katılanlar tarikat abdestlerini tazelemiş olurlar.

Tezekkâr hizmeti yerine getirildikten sonra çerağcı (delilci) meydana gelir, dedenin önünde bulunan postun üzerine delili bırakır, niyazını eder, duasını okuyup delili uyarır. Delilci meydana geldiğinde zakir, delil düvazını okur. Düvazımın okunmasından sonra cemaat secde eder. Ceme katılanlar sandalyelerde oturdukları için öne doğru eğilmek suretiyle niyazlarını yaparlar. Hizmeti yerine getirip dâr'a durmuş olan delilci, dededen duasını alıp niyazını eder.

Bu kez meydana farraş (süpürgeci) gelir. Bu hizmeti üç bacı yerine getirir. Bacılar meydana gelirken hep bir ağızdan "Hü" der ve eğilerek ortada bulunan elindeki süpürgeyi "Ya Allah ya Muhammed ya Ali" diyerek meydana sembolik olarak üç kez süpürür. Yanındakiler de elleriyle yeri süpürüyormuş gibi ona eşlik eder. Süpürge hizmeti gerçekleştirildikten sonra bacılar dâr'a durur ve dededen dualarını alırlar.

Cem içinde kurban yer alacaksa, kurbanı kurbanı meydana getirir. Bu sırada zakir "kurban düvazı" okur. Düvaz boyunca kurban oradan ayrılmaz, öylece bekler, düvaz bitince kurbanı kurbanı tığlamak üzere meydandan alıp götürür. Kurban, eğer cem öncesi tığlanmış ise cemin ilerleyen bölümlerinde sıra lokma meydanına geldiğinde, görevlisi lokmayı meydana getirir, dede duasını verir, zakir de burada kurban düvazını okur.

Bu hizmetlerden sonra gözcü meydana gelir ve "Dâr çeken didâr göre, erenler sefasına ere" der. Böylelikle "edeb-erkân" vaziyetinde olan canlar, rahat bir şekilde oturur ve meydan açılmış olur. Bu meydanda dede sohbet eder. Cemin öneminden, yol ve erkândan bahseder, cemin yapılış amacına göre cemaate bilgi verir. Bir başka deyişle düzenlenen cem yası matem cemiyse Kербela olayından, Hızır cemiyse Hz. Hı-

zır'dan bahseder. Kısır cemiyse birlik ve beraberliğin önemini, yolun öğretilerine sahip çıkılmasını anlatır. Dede, konuşmasının ardından zakirlere yol verir.

Muhabbet meydanında okunan nefeslere "muhabbet" de denir. Cemin bu bölümünde iki deyiş ile bir düvazımam okunur, nefeslerden sonra secde edilir.

Cemin muhabbet meydanından sonra "miraçlama"ya geçilir. Bu bölüm Hz. Muhammed'in Hak katına çıkışını, yolda Hz. Ali ile karşılaşmasını, miracını ve dönüşte kırklarla karşılaşmasını anlatır. Miraçlama okunurken ilgili bölümlerde ceme katılan herkes, niyaz etme, secdeye varma vb. yoluyla ibadetini de yapmaktadır. Bu nedenle cemin en önemli bölümü, miraçlamanın okunduğu bölümdür.

Miraçlama okunduktan sonra canlar semah döner, daha sonra sakka hizmetine geçilir ve mersiyeler okunur. Burada İmam Hüseyin adına mersiyeler okunur, sakkacı meydanda su dağıtır. Bunun için sakkacı, elinde bir sürahi dolusu su ve bir bardakla meydana gelir (Bu hizmet, yas-ı matem ceminde yer almaz). Önce dededen duasını alır, dedenin önündeki postun önüne bir bardak su bırakır. Dede, bu sudan önce kendisi bir yudum içer, ardından önce sağındaki sonra solundaki hizmet sahiplerine birer yudum verir. Sakkacı sürahide bulunan suyu bütün taliplere dağıtır. Ceme katılanların sayısı çok fazla ise sakkacı bu suyu taliplerin üzerine eliyle serpererek tüm cemaate dağıtır. Kutsal sayılan bu suyu içerek ya da evdeki hastalarına götürerek şifa bulmayı isteyenler de olur.

Bu hizmetin ardından zakir bir veya en fazla iki mersiye okur.

Sakka hizmetinden sonra "lokma meydanı"na geçilir. Burada ceme gelen canların yanlarında getirdikleri lokmalar bir araya getirilir, meydanda dede lokma duası verir. Lokmayı dağıtacak olan hizmet sahibi "Elimizde yoktur okka terazi,

dağıttık biz bu niyazı, herkes Hakkına oldu mu razı” diye üç kez sorar. Herkes “Allah, Eyvallah” diyerek hakkına razı olduğunu bildirir. Dede bu lokmadan alarak bir talibe “Şah lokması” adı verilen ilk lokmayı verir. Bunun için dede elindeki lokmayı havaya kaldırır, taliplerden ilk önce davranan bu lokmayı yer. Bu lokmadan sonra dede “Şah yürüsün.” diyerek canlara lokmalarını yiyebileceklerine dair izin verir. Şah lokması verilmeden hiç kimse lokma yiyemez. Eğer yerse cemde o kişi dâr’a çekilir.

Buradaki asıl amaç lokmaların tüm canlara eşit olarak dağıtılıp dağıtılmadığını öğrenmektir. Lokmayı dağıtan hizmet sahibinin herkesin hakkına razı olup olmadığını sormasının temelinde de bu düşünce yatmaktadır. Herkes razılığını belirttiikten sonra dede, “Şah lokması”nı verir, lokmalar ondan sonra canlar tarafından yenilmeye başlanır.

Lokma çoksa, tüm ceme katılanlara yetecek miktardaysa, dede “Lokmalar aşağıda cem sonunda dağıtılacaktır” der.

Lokma olarak çörek, bisküvi, meyve, kuru pasta, kek vb. yiyecekler, bir başka deyişle taliplerin imkânları doğrultusunda ve cemde yenilebilecek türden her şey ceme getirilebilir.

Cem içinde kurban yer almışsa, kurbanı tarafında hazırlanan lokma, cem bitirildikten sonra cemevinin yemekhane kısmında cemden hemen sonra yenilir (Kurban yemeği, dede tarafından duası verildikten sonra herkes tarafından yenir.). İçinde kurban yer alan cemler, genellikle gündüz yapılır. Kurban eğer cemde dağıtılmak isteniyorsa, dedenin izniyle cemaate cemin lokma meydanında plastik tabaklarda dağıtıldığı da olur. Kurban, cemden önce tıglanmışsa o zaman zakir, “kurban düvazını” lokma meydanında okur.

Lokmalar dışarıda dağıtılacaksa dede, zakirle birlikte salavat verir. Cemin sonunda zakir, cem sonu deyişini okur. Bu

deyişten sonra dede postçu gelsin der, postçu gelir postu kaldırır, dede duasını verir, postçu yerine geçer. Daha sonra çerağcı gelir, çerağı sır eder (delili söndürür), dededen duasını alır. Süpürgeci gelir, duasını alıp yerine geçer. On iki hizmetin hepsi meydana çıkıp dualarını alır. Sonra da dede cem bitirme duasını okur.

Cem sonunda dede meydanda oturur, canlar dedenin önüne konulan ve isteyen taliplerin evlerinden getirdikleri yiyeceklerden birer lokma almak ve onun elini öpmek ister. Herkes dedeye niyaz eder, cem odasından en son dedeyle zakir ayrılır.

Mersin’de “Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi”nde düzenlenen bu cemlerin yürütülüş şekli genel olarak yukarıdaki şekilde olmakla birlikte kimi zaman birbirlerinden farklı ocakzadelerin cemi kendi sürelerine uygun olarak yürütmelerine bağlı olarak hizmetlerin yerlerinde ya da cem içindeki kimi paratiklerin yerine getiriliş sırasında farklılıklar da olabilmektedir.

Ocakzadeler, “Yol bir süre binbir” diyerek cemde yürütülen hizmetlerin sıra ya da icrasında, müziklerde, okunan deyiş ve düvazımlarda, dönülen semahlarda yöreden yöreye mutlaka farklılıkların olabileceğini, öz itibarıyla bunların hepsinin doğru olduğunu vurgulamaktadır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.13).

Mersin’deki cemevinde, yukarıda sıralanan cemlerin dışında görgü, ikrar alma, musahiplik, düşkünlük vb. cemler, kent ortamının çok renkli ve karmaşık görünümü dolayısıyla düzenlenememektedir. Bu cemlerin yapılabilmesi için ceme katılanların musahipli olması, on iki hizmetin gerçekten bu görevi üstlenmiş musahipli büyükler tarafından yerine getirilmesi, ayrıca ceme katılanların düşkünlük gerektirecek herhangi bir suç işlememiş olması vb. şartlar ge-

rekmetedir. Ancak bu şartlar şehir ortamında sağlanamadığından gelenekte yer alan önemli büyük cemler ortadan kalkmış, bunun yerine dedelerin talipleri birlik ve beraberlik konusunda bilinçlendirdiği; dargınlıkların, kırgınlıkların ortadan kaldırılması konusunda öğütlerde bulunduğu; Hz. Ali'yi ve on iki imama bağlılığı dile getirdiği; Kerbela olayını anlattığı, ayrıca Alevi yol ve erkânının sembolik olarak taliplere öğretildiği aynı biçim ve işlevde cemler düzenlenmeye başlanmıştır. Bu da Mersin'deki cemevinde düzenlenen cemlerin, Alevi geleneğinde geçmişten günümüze yaşatılan ve kutsal kitap Buyruk'ta da belirtilen öğretilerin her yönüyle yaşam şekli olarak benimsetilmesinden ziyade kent kültüründe kendi kültüründen uzaklaşan ya da kopma noktasına gelen Alevileri bir çatı altında toplama, bu yolla birlik bilincini aşılama, topluluk içinde dayanışmayı artırma, temel öğretilerin sahip çıkılması konusunda taliplere telkinde bulunma amacıyla düzenlendiğini göstermektedir.

Bilindiği üzere Mersin'e göç eden Aleviler, birbirinden farklı ocaklara bağlıdırlar. Göç sırasında kimi ocakzadeler de şehre yerleşmiştir, ancak şehir genelinde Aleviler farklı mahallelere ve geniş bir alana yayılmış durumdadır. Alevilerin göç nedeniyle karşı karşıya kaldıkları yeni kültür ortamı, elbette geleneksel yaşamlarını doğrudan etkilemiştir. Diğer taraftan şehrin değişik semtlerinde dağınık vaziyette yaşayan taliplerin dedeler tarafından denetlenmesi oldukça zorlaşmıştır. Köylerde kendi talibini rahatlıkla denetleyebilen dedeler, kent ortamında bu görevlerini sadece cemevi çatısı altında, o da belirli zamanlarda gerçekleştirme fırsatı bulmaktadır.

Kendileriyle görüştüğümüz ocakzadeler, şehir ortamında "hırsızlık yapan, yalan söyleyen, başkasının hakkını yiyen, nefesine hakim olamayan, eşini boşayan, musahibini

koruyup kollamayan, orucunu tutmayan vb.” gelenekte düşkünlükle cezalandırılması gereken taliplerin tespit edilemediğini belirtmektedir. Öyle ki geleneğe göre her talibin yıllık görgüden geçmesi ve daha önceden bilerek ya da bilmeyerek yaptığı hatayı bir daha tekrarlamamak üzere yemin etmesi gerekmektedir. Görgüden geçen talipler manevi anlamda temizlenmiş sayılır ve ceme katılarak görgüden geçmiş olanların kurbanından yeme hakkını kazanır. Ancak şehirde görgüden geçme kalmadığı gibi ceme katılanların günlük hayatlarında suç işleyip işlemedikleri de belirlenmemektedir. Cemin başında taliplere birbirlerinden razı olup olmadıkları sorulmaktadır, ancak söz konusu rızalık alma sadece ceme katılanlarla sınırlı kalmakta, üstelik çoğu zaman da işlevini kaybetmekte, talipler kendi sorunlarını burada dile getirmemekte, ayrıca bu durum ceme katılmayan diğer taliplerin durumuyla ilgili herhangi bir bilgi de vermemektedir (K.1, K.2, K.3, K.4, K.12, K.13) Bu bakımdan cemler, en önemli özelliği olan talibi denetleme ve suçu olanı düşkün kılma işlevini yani dinî ve sosyal hukuk boyutu işlevini kaybetmiş durumdadır.

Ocakzadeler, Mersin'deki cemevinde düzenlenen cemlerle ilgili olarak ise *“bunların köylerde düzenlenen cemlerden çok farklı olduğunu, on iki hizmetin musahibi olmayan talipler tarafından sembolik olarak yürütüldüğünü, kendilerinin de o eski köy cemlerini çok aradıklarını, ancak şehirde sadece talipleri bir arada tutma ve onlara kendi kültürlerini tanıtmaya kaygısıyla cem yürüttüklerini”* ifade etmektedirler (K.1, K.2, K.3, K.4, K.12, K.13). Bu tür cemler, geleneği hiç bilmeyen taliplere bir şeyler öğretmesi, onları bir araya getirmesi bakımından önemlidir, ancak topluluğa özgü temel örf ve âdetlerin uygulanması noktasında ise bir katkısı bulunmamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde burada

düzenlenen cemler geleneği sembolik olarak taliplere tanıtmaktadır, cemevinde cenaze hizmetlerinin, hayır işlerinin yanı sıra “bağlama çalma, semah, dikiş-nakiş, İngilizce vb.” kurslar açılması ise topluluğun kültürel taleplerini de karşılamaya yöneliktir.

2. Nefesler

Nefesler, Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde en yaygın ve tanınmış şiir türlerinden birisidir. Edebi bir terim olarak nefes, Alevi-Bektaşî şairleri tarafından söylenen, gelenekte ikrar alma, görgü, musahiplik gibi cemlerde ya da diğer kurban törenlerinde, kendine has bir ezgi ile okunan şiirlerle verilen addır.

Nefeslerin bağlı bulunduğu edebi kol ile Alevi kültüründeki yeri hakkında aşağıdaki bilgileri vermek mümkündür:

2.1. Alevi-Bektaşî Edebiyatı

Alevi-Bektaşî edebiyatı adı verilen zümre edebiyatı, tasavvufa dayanan halk edebiyatının bir koludur. İçerik bakımından ise Alevi-Bektaşîlerin gelenek ve göreneklerini, inançlarını, ayinlerini, öğretilerini, Hz. Ali sevgisini, on iki imamı, önde gelen yol ulularını, velilerin kerametlerini, geçmişte yaşadıkları önemli olayları vb. konu edinmiştir.

Alevi-Bektaşî edebiyatında dünya sevgisi, yaşayışa ve dünya nimetlerine bağlılık da önemli bir yer tutmaktadır. Bu yönüyle bu edebiyatın realist bir yönü de bulunmaktadır. Yeri geldiğinde tarihte meydana gelmiş önemli olaylar dahi bu edebiyatta dile getirilmiş, yolun önde gelenlerine duyulan sevgi ya da onların karşısında yer alanlara beslenen kin heyecanlı bir şekilde şiir yoluyla işlenmiştir (Gölpınarlı, 1992: 7).

Alevi-Bektaşî edebiyatı, kaynağını Yunus Emre'den almakla birlikte XIV. yüzyılda Kaygusuz Abdal ile kurulmuştur. Dünya nimetlerini dile getiren, Tanrı'yı bir dost, yakın bir arkadaş gibi gördüğü için O'nula senli benli konuşan, dertleşen, diğer taraftan da insanı düşündüren şiirler dile getiren Kaygusuz Abdal, nesir alanında da gerçekten orijinal eserler vermiştir. Kendisinden sonra, XV. yüzyılda yaşayan, "Hatayî" mahlasıyla ve daha çok hece ölçüsüyle şiirler yazan Şah İsmail-i Safavî, Alevi-Bektaşî edebiyatının en didaktik şairidir. Hatayî'nin kuvvetli duygusu, coşkun heyecanı, özlü inancı, didaktik şiirlere bile canlılık vermiştir. XVI. yüzyılda yaşayan Pir Sultan Abdal ise bu edebiyatın en lirik şairidir. Buluşlarındaki canlılık, hayat sevgisi ve insanî görüş, en kudretli şairlere bile nasip olamayacak üstünlüktedir. XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarında yaşayıp da Pir Sultan'a bağlı Kul Himmet ve Kul Himmet'in çağdaşı Hüseyinî de, Pir Sultan'a yaklaşan şairlerdendir. XVI. ve XVII. yüzyıllardan sonra Alev-Bektaşî edebiyatı, donuk bir hale gelmiş, söylenen sözler söylenmiştir. Bu süreçte şiirler birbirinin tekrarı niteliğindedir (Gölpınarlı, 1992: 7-8).

XIX. yüzyılda meydana gelen sosyal hayattaki değişiklikler Alevi-Bektaşî edebiyatını da etkilemiştir. Bu yüzyıl, "batılılaşma" hareketinin yaşandığı değişim ve dönüşüm dönemidir. Tekke kültürü içinde yetişmiş şairler, diğer edebî kolların temsilcileri gibi öncelikle batılılaşmaya karşı tavır almış, hatta aralarında "Tekkede halvet yerine halk içinde Hak ile beraber" olmayı önerenler dahi olmuş, ancak değişimin karşısında pek duramamış ve birkaç temsilci dışında kalıcı iz bırakamamışlardır (Artun, 2011: 332-333). Bununla birlikte XIX. yüzyılda gerek Bektaşî tarikatına bağlı gerekse âşık şiiri temsilcisi olmakla birlikte tasavvufî nitelikte şiirler de söyleyen, geleneksel telmih ve mecazları kullana-

rak eser veren şairler de çıkmıştır. XX. yüzyıl başlarında ise tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bu edebiyat geleneğinin sona erdiği izlenimi oluşsa da, Alevi-Bektaşî edebiyatı özellikle cemevlerinde düzenlenen törenlerde varlığını devam ettirmiş, bugün de ettirmektedir.

Alevi-Bektaşî edebiyatının manzum örneklerinin yanı sıra mensur örnekleri de vardır. Özellikle Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları dönemlerde yaygınlık kazanmaya başlayan bu eserlerin temel konusu dindir. Buna bağlı olarak amacı da dinî-ahlakî konularda insanları bilgilendirmek, eğitmektir. Dili sade ve akıcı olan bu eserler, dergâhlarda, tekkelerde okunmuş, anlatılmış, bir bakıma halkın sanat ihtiyacını karşılamıştır.

Edebiyatımıza tercüme, adapte veya telif yoluyla giren, dinî ve kahramanlık konularını işleyen bu eserler arasında özellikle Hz. Ali'yi, onun yiğitliği ve cengâverliğini işleyen "cenknâme" türündeki eserlerin önemli bir yeri vardır (Çetin, 1997: XIX). Bu tarz dinî-destanî nitelikli hikâyeler arasında Hamzanâme, Battalnâme, Danişmendnâme gibi tarihat dışında söylenen ve halkın büyük ilgisini çeken eserler de mevcuttur, ancak bu alanda İslamlığın ilk dönemlerinden itibaren Hz. Ali ve onun çevresindeki kahramanların serüvenlerini anlatan eserler daha yaygındır. Hz. Ali'nin büyük bir kahraman olarak olağanüstü başarılar gösterdiği bu hikâyeler arasında "Hayber Kalesi Gazası, Kan Kalesi, Bâzümür Ateşperest Kalesi, Muhammed Hanefî Gazveleri, Hazreti Ali'nin Ejderha Cengi, İmam Hasan Gazaları, İmam Hüseyin Gazaları, Destan-ı Hasan ile Hüseyin, Hazreti Hamza'nın Kaf Dağı'na Vardığı Kıssası" gibi uzun olanlarının yanında kısa hikâyeler de vardır (Öztelli, 1985: 246).

Bu edebiyatın mensur örnekleri arasında tarikat ve yol ulularının gerek hayattayken gerekse ölümlerinin ardından gösterdiklerine inanılan kerametleri konu edinen evliya menkâbeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu türün en bilinen eseri “Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi” olmakla birlikte daha pek çok tanınmış velinin olağanüstülüklerini anlatan eser mevcuttur. Kaynağını sözlü ve yazılı kaynaklardan alan ve ilk önceleri ferdi yaratmalar olmakla birlikte zamanla yaratıcısının adı unutulmuş halka mal olan bu anlatılar, Alevi-Bektaşî edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Görüldüğü üzere Anadolu Aleviliği ile zaman içerisinde bütünleşen Bektaşî tarikatı, diğer tarikatlarda da olduğu gibi, tasavvuf anlayışını, öğretilerini geniş bir kitleye ulaştırabilmek için halkın edebiyat geleneğinden, dilinden, estetik anlayışından beslenerek alt tabanını oluşturan zümrenin adıyla “dinî-tasavvufî halk edebiyatı”nın en önemli kollarından birini meydana getirmiş, özünü İslamiyet öncesi eski Türk inanışları, İslam tasavvufu ve Anadolu kültüründen alan adap ve erkânını gerek manzum gerekse mensur eserlerle büyük kitlelere ulaştırmıştır. Alevi ve Bektaşîliğe ait inançların ve ritüellerin günümüze kadar ulaştırılmasında söz konusu edebî eserlerin büyük bir rolü olmuştur.

2.2. Alevilikte Nefesler

Alevi-Bektaşî inancının, felsefesinin en yaygın şekilde işlendiği edebî tür şiiirdir. Bektaşî tekkelerinde ya da Alevi cemevlerinde düzenlenen âyinlerde okunan manzum ürünler, kendilerine kutsallık yüklenmiş sözlerdir. Bu şiir türü, Anadolu coğrafyasında ortaya çıkmış olmakla birlikte kaynağı İslamiyet öncesi inançlara kadar uzanan, Ahmet Yesevi'nin tasavvuf anlayışından etkilenecek Hacı Bektaş Veli ile

pirini bulan, Alevi ve Bektaşî düşüncesiyle ve dolayısıyla da Vefayî, Kalenderi, Haydari, hurufî, batınî gibi çeşitli tarikat ve akımların sentezinde yetişmiş şairlerin mahsulüdür.

Alevi-Bektaşî şairler tarafından dinî törenlerde kendine özgü beste ile okunan bu şiirlere genel olarak “nefes” adı verilmiştir. Bu manzum ürünlere nefes adının verilmesi, iç bilgisinden ve gerçeklerden söz edip kutsal bir ilhamla söylenmesinden kaynaklanmaktadır (Artun, 2014: 380).

Bektaşî ve Alevilerin görüş ve düşüncelerini dile getiren şiirler, yakın zamana kadar daha çok dua anlamında kullanılmış ve dua niteliği taşıyan bütün dinî içerikli şiirlere nefes denilmiştir. Ancak zaman içinde Sünnî mezhep mensuplarının tekkelerinde makamla okunan dinî içerikli manzumelere “ilahi” denilmesi yaygınlaşınca, anlam daralması sonucu, Alevi-Bektaşîlerin ikrar alma, görgü, musahiplik gibi cemlerinde ya da diğer kurban törenlerinde okunan manzumelere nefes adı verilmiştir (Albayrak, 2010: 429-430). Anadolu’nun bazı yerlerinde nefes yerine “ayet” (Sivas) sözcüğünün kullanılması, bu şiir türüne yüklenen kutsallığı açıkça göstermektedir (Öztuna, 2000: 91). Bunun yanı sıra gelenekte nefes yerine “deme, deyiş” terimlerinin kullanımı da oldukça yaygındır.

Nefeslerde Alevi-Bektaşî kültürünün inancı, adab ve erkânı, bağlı bulunduğu edebî kolun kendine özgü anlatım tarzıyla ve kelimelerin mecazi kullanımlarıyla işlenmiştir. İçerik bakımından Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali sevgisi; geleneğin önde gelen şahsiyetleri; önemli gün ve olaylar; dinî-tasavvufî bilgiler, yolun kuralları vb. konular dile getirilmiştir.

Alevi-Bektaşî edebiyatında bu tür ürün veren pek çok şair yetişmiştir, ancak Alevi cemlerinde “Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî, Viranî, Teslim Abdal,

Nesimî ve Kul Himmet Üstadım” gibi usta şairlerin nefeslerinin okunması bir gelenek halini almıştır. Sadece muhasipli olanların katılabildiği, on iki hizmetin tamamının yer aldığı büyük cemlerde Şah Hatayî'nin nefeslerini söylemek ise bir kural niteliği taşımaktadır. Günümüzde ise âşıklık özelliğine sahip olup da cemlerde zakir olarak görevlendirilen on iki hizmet sahiplerinden bazısının cemlerde kendi nefeslerini de okuyabildikleri gözlenmektedir.

Alevi-Bektaşî şairlerinin kendilerini yetiştirmelerinde yaşadıkları çevrenin, tanıdıkları diğer usta şairlerin rolü olmakla birlikte onları asıl bu edebiyatın temsilcisi olarak hazırlayan ortam cemlerdir. Şairler, küçük yaşlardan itibaren katıldıkları cemler aracılığıyla hem Alevi inancını, ritüellerini öğrenmeye başlamış hem dinî-tasavvufi konularda bilgi ve görgülerini arttırmış, bu ortamlarda dinledikleri nefesler aracılığıyla kendilerini yetiştirme fırsatı bulmuşlardır. Bu şekilde geleneği yaşayarak öğrenen şairler, gerek kendilerinden önceki temsilcilerin gerekse kendilerine ait nefesleri okuyarak da Alevi inancının geçmişten günümüze aktarılıp yaşatılmasında büyük katkıları olmuştur.

Gelenekte Alevi öğretileri genellikle “dede” ve “rehber” gibi yol büyükleri tarafından “talipler”e öğretilmektedir. Bunun yanı sıra dinî ve sosyal yaşamla ilgili kuralların önemli bir kısmı cem ortamında yani ibadet sırasında, ezgiyle okunan nefesler aracılığıyla da topluluk mensuplarına aktarılmıştır. Cemlerde görevi sadece nefes okumak olan ve adına “zakir” denilen kişinin yer alması ve bu hizmetin on iki hizmetten birini oluşturması Alevi kültüründe nefeslere verilen önemi açıkça göstermektedir.

Kısacası nefesler, Alevi yaşam tarzının, inancının, felsefesinin ortaya çıkartılması bakımından üzerinde durulması gereken önemli ürünlerdir. Sahip oldukları şiir estetiği ve

kendisine özgü ezgisiyle, yalın ve akıcı diliyle Alevi öğretilerinin sözlü gelenekte yaşatılmasını, aktarılmasını ve hafızalarda yer edinmesini sağlamıştır. Ancak bu şiirlerin içerik bakımından yorumlanabilmesi için Aleviliğin inanç yapısıyla ilgili terminolojinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

2.3. Mersin'deki Alevi Cemlerinde Okunan Nefesler

Bu çalışmada Mersin'deki cemevinde okunan 24 nefes metni incelemeye alınmıştır. Söz konusu metinler, zakir Tamer Açıkalın'ın cemlerde okuduğu nefeslerden oluşmaktadır.

Tamer Açıkalın ve incelemeye alınan ikinci zakir Ercan Kazım Özer, cemlerde okudukları tüm nefesler için “deyiş” adını kullanmakta ve “dövazımam, tevhid, miraçlama ve mersiye”den farklı olanlarını “düz deyiş” ifadesiyle birbirlerinden ayırmaktadırlar. Biz de zakirlerin bu ayırımından yola çıkarak tüm metinlere nefes demekle birlikte kendine özgü konuları olan “dövazımam, tevhid, miraçlama ve mersiye”yi ayrı diğer dinî tasavvufi şiirleri ise deyiş başlığında incelemeye aldık. Buna göre çalışmada 9 deyiş, 8 dövazımam, 2 tevhid, 1 miraçlama ve 4 mersiye örneği yer almaktadır.

Zakirler nefes metinlerinin bazısını görevli oldukları her cemde söylemekle birlikte bir kısmını ise cemin bölümlerine uygun olacak şekilde kendi istekleri doğrultusunda seçerek okumaktadır. Nefes metinlerinin 11 tanesi Şah Hatayî (Dey.II, Dey.V, Dey.VI; Döv.I, Döv.III, Döv.IV, Döv.VII, Tev.I, Mir.I, Mer.II, Mer.III)'ye aittir, diğerleri ise Pir Sultan Abdal (Dey.I, Dey.IX), Kul Himmet Üstadım (Dey.IV, Döv.VI), Harabî (Dey.VIII), Derviş Muhammed (Döv.II), Virdi Derviş (Döv.V), Noksanî (Döv.VIII), Âşık Sadık (Tev.II), Âşık Veli (Mer.I) ve Âşık Yunus (Mer.IV)'tan seçilmiştir. Zakir Tamer

Açıklan, cemlerin deyiş kısmında Beçare mahlasıyla kendine ait 2 metin de ilave etmiştir. Bu şiirlerden Hızır ile ilgili olanını (Dey.VII) “Hızır cemi”nde, nevrızla ilgili olanı (Dey. III) ise “nevrız cemi”nde okumaktadır.

Nefeslerin büyük bir kısmının Şah Hatayî’den seçilmesi, Safavi şeyhlerinin özellikle de 16. yüzyılda yaşamış Şah İsmail’in Anadolu Aleviliğinin şekillenmesinde önemli bir rolünün olmasıyla ilgilidir. Anadolu’daki Alevi cemlerinde Pir Sultan Abdal’ın da nefesleri yoğun olarak okunmaktadır, ancak zakir Tamer Bey’in cemlerde okuduğu Pir Sultan Abdal deyişleri sınırlıdır. Bunun zakire göre özel bir nedeni yoktur, kendisi Pir Sultan’ın deyişlerini de cemlerde severek okuduğunu belirtmektedir.

Bilindiği üzere nefeslerin yazıya aktarılmaları daha çok yenidir, geçmiş dönemlerde yaşamış Alevi-Bektaşî şairlerinin şiirlerinin yazılı olduğu belirli bir kaynak yoktur. Bu durum nefes metinlerinin zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramasına neden olmuştur. Zakir Tamer Bey, okuduğu nefesleri kendi defterine yazmıştır, bunları da katıldığı cemlerden, “pirim” dediği ustası Âşık Ummanî’den, bir kısmını da okuduğu kitaplardan öğrendiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte zakirin söylediği nefeslerin kimi zaman yazılı kaynaklardaki şekillerinden gerek ölçü sayısı, gerekse kimi dizelerin ya da dörtlüklerin yerlerinin değişik olması gerekse bazı kelimelerin yerlerine yenilerinin eklenmesi yönüyle farklılıklar bulunmaktadır.

Nefeslerin cemin bölümlerine göre okunuş sırası ise şu şekildedir:

Cemde dede, yerini alıp duasını okuduktan ve taliplerden razılık aldıktan sonra sözü zakire bırakır.

Zakir, ilk olarak cemde görevli on iki hizmet sahibini meydana davet eden ve Şah Hatayî’ye ait deyişi okur:

Haktan bize nida geldi
Pirim sana haber olsun
Şahtan bize name geldi
Rehber sana haber olsun
(Dey.V/1)

Deyişin ardından dede, hizmet sahiplerine topluca dua verir. Devamında post serilir, tezekkâr el suyu dağıtır. Bu hizmetler yerine getirildikten sonra delilci meydana gelir. Burada zakir, Şah Hatayî'den "delil düvazı" okur:

Ol al-i abadan Haydar-ı Kerrâr
Aliyy'ül-Murtaza yaktı delili
(Düv.IV / 2)

Cemevinde zakirlik yapan Tamer Açıklın ile Ercan Kazım Özer, düvazımam / düvaz için "duaz" terimini kullanmaktadırlar (K.6, K.16). Bilindiği üzere düvazımamlar, Alevi-Bektaşî şiirinde on iki imam için söylenmiş nefeslerdir. Bu tür şiirlere "dövazdeh" de denilmektedir.

Yukarıda bir beyiti verilen dövaz, delil uyarma hizmetinin yerine getirileceği sırada okunduğu için "delil dövazı" olarak bilinmektedir.

İçinde Hz. Ali ve diğer imamların adı geçen bu nefeslerin okunmasından sonra ceme katılan bütün canlar, yere (incelemeye alınan cemevinde talipler sandalyede oturarak ceme katıldıkları için öne doğru eğilerek) secde vaziyetinde niyaz etmektedir.

Cem içinde kurban yer alacaksa, delil dövazından sonra okunan nefes "kurban dövazı"dır. Bu dövaz, kurban meydana getirildiğinde okunur.

Zakir Tamer Bey'in okuduğu "kurban dövazı" Şah Hatayî'ye aittir:

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

(Düv.VII / 1)

Bu düvazın ardından istenirse kurban deyiş de okunabilir. Zakir Tamer Bey'in okuduğu deyiş örneği Kul Himmet Üstadım'a aittir:

Ali'm meydanına bir kurban geldi
İsmail'e inen koça benzettim
Anası meledi bağrımı deldi
İsmail'e inen koça benzettim

(Dey.IV / 1)

Kurban düvazı ve deyişinin ardından dede, yüksek sesle tövbe düvazı okur, bu sırada tüm canlar ayakta durur.

Hasanla Hüseyin nur içinde nur ise
İmam Zeynel sır içinde nur ise
Özümüzde benlik kibirlik var ise
Tövbe günahlarımıza estafurullah

(Düv.III / 2)

Zakir Tamer Bey, tövbe düvazını daha önceleri saz eşliğinde zakirlerin söylediğini, ancak son zamanlarda bunu dedelerin dua okur gibi yüksek sesle sazsız okumayı tercih ettiklerini, nitekim cem sırasında yanında zakirlik yaptığı Hüseyin Kılavuz Dede'nin de yürüttüğü bütün cemlerde bu düvazı kendisinin okuduğunu belirtmektedir (K.6).

Cemdeki ikinci tövbe düvazını ise zakir saziyla okumaktadır:

Hatayi Şah on iki imam oluptur
Gel ol nur-i Huda için bağışla

(Düv.I / 8)

Her ikisi de Şah Hatayî'ye ait olan tövbe düvazları, kimi zaman on iki hizmetin meydana çağrıldığı deyişten sonra da okunabilmektedir.

Cemde yukarıdaki deyiş ve düvazlardan sonra dede sohbeta başlar, cemin içeriğine göre gerçekleştirilen bu sohbeti muhabbet meydanında okunan nefesler takip eder. Burada iki deyiş bir düvaz okunur.

Zakir Tamer Bey'in okuduğu deyişler Pir Sultan Abdal (Dey. I) ve Harabî (Dey. VIII)'a ait olmakla birlikte zakir, cemin türüne göre kendisine ait deyiş örnekleri (Dey. III; Dey.VII)'ni de cemin muhabbet bölümünde okuyabilmektedir.

Aşağıdaki dörtlük şiirlerinde Beçare mahlasını kullanan zakirin kendisine ait deyişten alınmıştır:

Dârda kalanların dârına yeten
Kim Hızır dilese orada biten
Çile dağlarını bir bir eriten
Medet senden medet Bozatlî Hızır

(Dey.VII / 1)

Zakir Tamer Bey, cemin muhabbet meydanında iki deyiş bir düvazımam okumakla birlikte kimi zaman sadece üç düvaz da okumaktadır. Böyle durumlarda seçtiği son düvaz kendi ifadesiyle "tövbe duası"dır:

Medet Allah ya Muhammed ya Ali
Bizi dergâhından mahrum eyleme
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli
Bizi dergâhından mahrum eyleme

(Düv.II / 1)

Zakirin tövbe düvazı olarak okuduğu metinler, Derviş Muhammed (Düv.II) ve Virdi Derviş (Düv.V)'e ait nefeslerde de görüldüğü üzere, aslında münacat örneğidir. Bilindiği

üzere münacat “Allah’a yalvarış, yakarış ve dua” konulu şiirlerdir. Burada zakir, Alevi-Bektaşî edebiyatında örnekleri görüldüğü üzere, on iki imama yakarış tarzında münacatlar okumaktadır.

Cemin muhabbet bölümünde okunan düvazların ardından tüm canlar, secde eder, dede bu sırada dua okur.

Düvazimamlardan sonra iki tevhid (Tev.I; Tev.II) okunur. Zakir Tamer Bey’in okuduğu tevhidlerden seçilmiş bir bölüm aşağıda verilmiştir:

Şu aleme bir nur doğdu lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah
Yeşil kandilden nur indi lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Sen Ali’sin güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah

(Tev.I / 1)

Tevhid sayısı, cemin uzaması halinde bir ile de sınırlı tutulabilir. Birinci tevhidin içinde on iki imam adı geçmeyebilir, ancak ikinci tevhidde mutlaka on iki imam adının geçmesi gerekmektedir. Secde de zaten on iki imam adı zikredildikten sonra gerçekleştirilir. Cemin bu bölümünde sadece bir tevhid okunacaksa içinde mutlaka on iki imam adı geçmelidir.

Tevhid’i miraçlama takip eder. Miraçlama, Hz. Muhammed’in miracını ve dönüşte Kırklar Meclisi’ne gelerek burada kırklarla karşılaşmasını konu edinir. Miraçlamayla cemin

en önemli bölümü başlar. Zakirler bu nedenle miraca “cemin bel kemiği”, “cemin tacı” gibi adlar vermişlerdir.

Zakirin okuduğu miraçlama örneği Şah Hatayî'ye ait olup oldukça uzun bir metindir:

Geldi Cebrail duyurdu: Hak Muhammed Mustafa

Hak seni Mirac'a okur davete kadir Hüda

(Mir.I / 1)

Miraçlamanın son halkasında semah dönülür, miraçlama okunduktan sonra da deyişler eşliğinde semah dönülebilir.

Zakir Tamer Bey'in, cemin semah bölümünde okuduğu iki deyişten birincisi Pir Sultan Abdal (Dey.IX)'a, ikincisi ise Şah Hatayî (Dey.VI)'ye ait olup aşağıda bu şiirlerden bir dörtlük örnek olarak verilmiştir:

Pir Sultanım bu ne demek

Cahile hiç çekme emek

Hazır pişmiş nan u yemek

Yedirenin demine hü

(Dey.IX / 4)

Semah, cemlerde zakirin söylediği deyişe ve bu deyişin ezgisine uyarak yapılan dinî bir dans olup “ağırlama, yürütme ve yeldirme” adı verilen bölümlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla semahın bu bölümleri tamamlanıncaya kadar, zakirler kimi zaman iki deyişi bile arka arkaya okuyabilmektedir. Zakir Tamer Bey'in okuduğu semah deyişleri (Dey.IX ve Dey.VI) de, bu şekilde ara verilmeden arka arkaya okunan metinlerdir.

Semah dönüldükten sonra zakir, İmam Hüseyin adına bir ya da cemin vaktine göre iki mersiye okur. Cemin bu bölümünde sakkacı hizmetini yerine getirir.

Zakir Tamer Bey, mersiye örneklerini genellikle Şah Hatayî (Mer.II, Mer.III)'den seçmiş olmakla birlikte kimi zaman

Âşık Veli (Mer.I) ve Âşık Yunus (Mer.IV)'tan da mersiye okuyabilmektedir.

Zakirin cemde okuduğu mersiyelerden bir dörtlük aşağıda verilmiştir:

Müminleri yaşın yaşın ağlatan
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin
Kerbela'yı al kanlara boyatan
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

(Mer.III / 1)

Mersiyeler, Hz. Hüseyin'in yakınlarıyla birlikte Kerbelâ'da şehit edilmesini ve bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getiren şiirlerdir. Zakirin söylerken ceme katılanların da dinlerken uygulandıkları, kimi zaman gözyaşlarına hakim olamadığı anlar, mersiyelerin okunduğu sırada gerçekleşir.

Mersiyelerden sonra cemin sonunda okunan deyiş ile de zakir görevini tamamlar. Gelenekte cemler, Şah Hatayî'ye ait olan cemle bitirilmektedir. Zakir Tamer Bey'in okuduğu bu deyişten bir dörtlük aşağıda yer almaktadır:

Çekelim aşkın yayın
Ceme girmesin hayın
Tevhid kararın buldu
Yol erkân yerin aldı

(Dey.II / 1)

Bu deyişten sonra dede, hizmet sahiplerine dualarını verip cem bitirme duasını da okuduktan sonra cemi mühürlemektedir.

Görüldüğü üzere Mersin'deki cemevinde yürütülen cemlerde *“dedenin canlardan razılık almasının ardından on iki hizmet sahibinin meydana davet edilmesi, postun serilmesi, tezakkarın el suyu dağıtması, delilin uyarılması, süpürge hizmeti, kurban varsa kurban hizmeti, gözcü hizmeti, dede-*

nin sohbeti ve ardından muhabbet meydanına geçilmesi, semah dönülmesi, sakka hizmetinin yerine getirilmesi, lokmaların yenmesi, hizmet sahiplerinin görevlerini tamamlamaları ve cemin dede tarafından mühürlenmesi yani sonlandırılması” şeklinde sıralanan ritüeller silsilesi vardır. Buna bağlı olarak nefes metinlerinden hangilerinin ne zaman okunacağı, cemin söz konusu bölümlerine uygun olarak seçilmektedir. Yerine getirilen hizmete uygun olarak nefeslerin sırası da *“on iki hizmet çağırma, kurban düvazı ve deyişi, tövbe düvazı ve deyişi, muhabbet deyişleri, düvazlar, tevhidler ve miraçlama, semah deyişleri, mersiyeler ve cem sonu deyişi”* şeklindedir. Bu sıralamayı zakir bilmekte ve dedenin izniyle görevini yerine getirmektedir.

Anadolu’daki Alevi cemlerinde yer alan hizmetlerin yerine getiriliş sırası, kimi ocaklarda birbirinden farklı şekillerde ilerleyebilmekle birlikte genel olarak yukarıda sıraladığımız düzene uygun görünümündedir. Mersin’deki cemlerde söylenen nefesler de Anadolu’daki diğer Alevi cemlerinde zakirlerin söylediği nefeslerle benzerlik ya da ayrılıklar göstermektedir. İçlerinde *“on iki hizmetin çağırılması, delilin uyarılması, miraçlama, cem sonu deyişi”* gibi metinler başka yörelerdeki cemlerde de okunmaktadır, ancak cemdeki diğer nefes örnekleri kimi zaman değişik şairlerden seçilebildiği gibi aynı şairin farklı bir şiiri de olabilmektedir. Bununla birlikte gelenekte hangi ocağa bağlı olursa olsun zakirlerin cemlerde *“Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Kul Himmet Üstadım vb.”* Alevi şairlerinin nefeslerini okumaları bir gelenektir.

III. BÖLÜM

CEM NEFESLERİNİN PERFORMANS TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde “Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)”nde düzenlenen cemlerde zakirlerin okuduğu nefesler, bağlam merkezli halkbilim kuramlarından “performans teori” kapsamında ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Bir folklor ürününün yaratıldığı, derlendiği, icrasıyla, dinleyici ve anlatıcısıyla, metin ve sözel dokusuyla bir bütün teşkil eden sosyal ortam olan bağlam hakkında Finlandiyalı halkbilimci Lauri Honko şu bilgileri vermektedir: *“Bağlam basit teknik anlayış içerisinde, toplanılan ‘metin’in yeri hakkında esas veriyi, kaynak kişinin hayatı, sosyo-geçmişi, genel olarak halk bilimindeki ustaları, özellikle kendisinden derlenen ürünün orijini, kendisinin ortaya koyduğu icralar (kendi kendine ve başkalarıyla), ürünün anlamı üzerinde kaynak kişinin yorumlarını ihtiva eder. Bağlam aynı zamanda eğer mümkünse seyirci ve icracıların davranışının (fotoğraf, film vb.) görsel dokümanlarını, bütün bir tanımını (notlar alma, teyp kaydı) ve otantik icralar hakkında uzman kişinin gözlemini içerir. Ayrıca bağlama ait bilgileri araştırılan toplumların sosyo-ekonomik yapıları, fiziksel ortamı, yöresel tarihi (yeni kurulmuş yerleşim alanı, göçler vs.), kültür coğrafyası (diğer gruplarla ilişkiler, değişkenlikler) ve öğrenim yöntemi (ev, okul, kilise ve diğer kuruluşlar) hakkında esas bilgileri ihtiva eder.”* (Honko, 2000: 82).

Bu düşünceden hareketle çalışmamızda, Aleviliğin inanç yapısı içerisinde on iki hizmet sahiplerinden birisi olan ve

cem nefeslerini okuyan icracı (zakir / sazandar), nefeslerin icra edildiği ortam (cemevi ve cem) ve bu ortamlara katılan seyirciler (ceme iştirak eden tüm talipler), ayrıca icra edilen metnin yani nefeslerin bütün özellikleri bir arada incelemeye alınmıştır.

Çalışmanın veri elde edilmesi aşamasında kitabın yazarı, 2013 yılı itibariyle her ayın son “perşembe akşamı”nda düzenlenen “kısır cem” ile belirli tarihlerde düzenlenen “yas-ı matem cemi, Hızır cemi, Nevruz cemi ile Abdal Musa cemi”ne katılmış, bu süreçte birçok fotoğraf çekmiş, video görüntüsü almıştır. Bununla birlikte her ay düzenli olarak yapıldığı, bu özelliğiyle kitabın yazarına daha fazla malzeme verdiği için özellikle “kısır cem”in esas alındığı, nefeslerin icrası sırasında bu ceme odaklanıldığını söylemek mümkündür. İnceleme sırasında hem icracı hem dinleyici /katılımcı ve cem yürüten dinî liderler (dedeler), ayrıca cemevi yetkilileri ile yapılan görüşmeler araştırma için oldukça faydalı olmuştur.

Performans teoriye göre cem nefeslerinin incelenmesi aşağıdaki başlıklarda yapılmıştır:

1. İcracı: Zakir / Sazandar

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)’nde, 2013 yılının ekim ayında yeni yönetim görevi devralmış ve bu tarihten sonra cemlerde zakirlik yapan hizmet sahipleri de değişmiştir. Bu çalışmada yönetim değişikliğiyle birlikte cemlerde zakirlik hizmetini yerine getirenler icracı olarak alınmıştır.

Çalışmaya dahil edilen ve daha evvelki yıllarda da cemevinde zakirlik görevinde bulunan Tamer Açıkalin (Âşık Beçare) birinci icracıdır. Cemlerde okunan ve bu çalışmada incelemeye alınan nefes metinleri kendisinden alınmıştır.

İkinci icracı Ercan Kazım Özer ise, çocukluğundan beri sazlı sözlü ortamlarda bulunması ve saz eşliğinde deyiş okumada kendisini yetiştirmiş olmasına karşılık cemlerdeki zakirlik görevi daha çok yeni olup henüz 2014 yılının ilk aylarından itibaren bu görevi yürütmeye başlamıştır. Bu sebeple çalışmamızda, 1994 yılından itibaren Mersin'deki cemeviyle sürekli irtibat halinde olan, ilk yıllarda genç semah ekibinin içerisinde yer almakla birlikte sonraki süreçte bu ekibin eğitmenliğini de üstlenen, uzun süre cemlerde zakirlik yapan ve ayrıca âşıklık kimliği de bulunan Tamer Açıkalın ve onun okuduğu nefesler, icracının tüm özelliklerinin belirlenmesinde bize daha çok yardımcı olmuştur. Ercan Kazım Özer'in ise icracı olarak zakirin özelliklerinin belirlenmesinde ve zakirlerin nefeslere yaklaşımının ve gelenekteki rollerinin ortaya çıkartılması noktasında katkıları olmuştur.

1.1. Cemlerde Nefes Söyleyen Zakirlerin Tanıtılması

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'nde düzenlenen cemlere katılarak nefes okuyan iki zakir vardır. Dedeler, cem yürütürken bu hizmeti yerine getirecek olan görevliyi kendileri belirlemektedir. Mersin'de ikâmet eden ve isimleri Tamer Açıkalın, Ercan Kazım Özer şeklinde sıralayabileceğimiz bu zakirlerden birincisi genellikle Hüseyin Kılavuz Dede (K.12)'nin yürüttüğü cemlerde bu hizmeti yerine getirmektedir. Bununla birlikte Hüseyin Dede'nin yanında kimi zaman Ercan Bey de görev alabilmektedir.

1.1.1. Zakirlerin Adı, Soyadı, Lakabı ve Mahlası

Cemevinin en eski zakiri Tamer Açıkalın'dır. 2009 yılından itibaren buradaki cemlerde nefes okumaktadır. Dernek yönetiminin değişmesine bağlı olarak cemevindeki bu görevine kimi zaman ara vermiş olmakla birlikte son dönem-

lerde her davet edildiğinde cemlerde nefes okuduğunu belirtmektedir.

Tamer Açıkalın'ın, âşıklık kimliği de olup şiirlerinde Beçare mahlasını kullanmaktadır. Babasının âşık olmasından dolayı önceleri "Ozanoğlu" mahlasını kullanmış, ancak kendisine âşıklığı öğreten bu nedenle de piri olarak gördüğü Âşık Ummanî bu mahlası "Beçare" olarak değiştirmiştir.

Mersin'deki dernek yönetiminin isteği üzerine 2014 yılından itibaren Ercan Kazım Özer de cemevindeki cemlerde zakirlik hizmetini yerine getirmeye başlamıştır. Ercan Bey, bir lakabının olmadığını, ayrıca âşıklık kimliğine sahip olmadığını için bir mahlas da kullanmadığını belirtmektedir.

1.1.2. Zakirlerin Cinsiyeti ve Yaşı

Alevi geleneğinde zakirlerin tamamı erkektir. Buna bağlı olarak Mersin'deki cemlerde zakirlik görevini yerine getirenler de bugüne kadar hep erkekler olmuştur.

Zakirlerden Tamer Açıkalın 1966 yılında; Ercan Kazım Özer 1967 yılında doğmuş olup söz konusu görevlilerin yaş aralıkları 45-50 arasındadır.

1.1.3. Zakirlerin Doğum Yerleri ve İkâmetleri

Tamer Açıkalın, Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Çiçekliyurt Köyü'nde dünyaya gelmiştir. 1966 yılında yani doğduğu yıl ailesiyle birlikte Adana'ya yerleşmiş, babasının ölümünden sonra 1976 yılında ise annesiyle Mersin'e taşınmıştır. Bugün de Mersin'de yaşamaktadır.

Ercan Kazım Özer, Tunceli'nin Çemişgezek ilçesinde doğmuştur. Çocukluk dönemlerinde baba tarafının aslen Elazığ'ın Koruk Köyü'nden olması nedeniyle 1975-1985 yılları arasında bu ilde yaşamış, 1992 yılında ablasının da

öğretmen olarak çalıştığı şehir olan Mersin'e gelmiş, burada kendisine iş aramış, iki yıl bu şehirde kaldıktan sonra yine iş dolayısıyla 1994-1998 yılları arasında Adana'da yaşamış, son olarak 1998 yılında tekrar Mersin'e dönerek burada kendi işini kurmuştur. Hâlâ bu şehirde ikâmet etmektedir.

1.1.4. Zakirlerin Ailesi, Soyu ve Akrabaları

Tamer Açıkalin'ın babasının adı Zülfikâr'dır. Kendisi âşık olduğu için çevresinde "Koca Âşık" ya da "Âşık Zülfikâr" olarak tanınmıştır. Köylerinde berberlik ve bekçilik gibi işlerin yanı sıra çiftçilik yaparak da geçimini sağlayan Zülfikâr Bey, 1966 yılında Çiçekliyurt Köyü'nden Adana'ya göç etmiş, burada daha çok âşıklık mesleğini icra etmiş ve 1975 yılında da Hakk'a yürümüştür. Tamer Açıkalin'ın annesinin adı ise Menekşe'dir. O da Çiçekliyurt Köyü'nden olup eşinin ailesiyle akrabadır. Eşinin ölümünden sonra Sait Karakütük adlı bir kişiyle evlenen Menekşe Hanım, 1976 yılında Mersin'e göç etmek durumunda kalmış ve bugün hâlâ bu şehirde yaşamaktadır. Âşık Zülfikâr'ın Menekşe Hanım'dan önceki eşinden dördü erkek biri kız beş çocuğu olmuştur. Menekşe Hanım'la evliliğinden ise ikisi erkek ikisi kız olmak üzere dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Tamer Açıkalin bu çocukların en büyüğüdür.

Ercan Kazım Özer'in baba tarafı Elazığ'ın Koruk Köyü'ndendir. Ailesi bu köye Elazığ'a bağlı Sün Köyü'nden gelmiş olup bu köydeki Koca Seyit Ocağı'na bağlıdır. Bu ocak, Ağuıçen Ocağı'nın en büyük kollarından birisidir. Anne tarafı ise Baba Mansur Ocağı'na bağlı olup Tunceli'deki Ovacık ilçesinin Ziyaret Köyü'ndendir, sonraları Çemişgezek'e yerleşmiştir. Ercan Bey'in babası Mustafa Bey ile annesi Fatma Hanım 1957 yıllarında Çemişgezek'te evlenmiştir. Bu evlilikten en küçüğü Ercan Bey olmak üzere biri kız

üçü erkek üç çocuk dünyaya gelmiştir. Babası 1970'li yıllarda işçi olarak Almanya'ya gitmiş 1979'da memleketi Elazığ'a dönmüş, 2000'li yıllardan itibaren de eşi Fatma Hanım'la birilikte çocuklarının yaşadığı Mersin'e yerleşmiştir.

1.1.5. Zakirlerin Öğrenim Durumları

Tamer Açıkalın ilkokul mezunudur. Öğreniminin ilk iki yılını Adana'da, sonrasını ise Mersin'de tamamlamıştır.

Ercan Kazım Özer, 1985 yılında Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü'nü kazanmış ve 1992 yılında buradan mezun olmuştur.

Zakirlerin, yüksek tahsil görmeleri onların bu hizmeti daha iyi yürütebileceği ya da yürütemeyeceği anlamına gelmemelidir. Gelenekte cem nefeslerini bilmek, bunların anlamlarına vakıf olmak, sazı iyi çalabilmek, cemdeki ritüelleri ve bunların sırasını dede kadar biliyor olmak, ayrıca cemde bu hizmeti yerine getirebileceğine dair cemi yürüten "dede"den izin almak zakirlik için esas kriterlerdir. Bunlar da geleneğin icra edildiği cem ortamlarına zakir adayının sıkça katılması ve kendisini bu alanda yetiştirmesiyle elde edilebilecek özelliklerdir.

1.1.6. Zakirlerin Evliliği ve Çocukları

Tamer Açıkalın, 1985 yılında akrabalarının kızı Aynur Hanım ile evlenmiş ve bu evliliğinden iki oğlu olmuştur. Çocuklarından büyüğü grafiker olarak çalışmakta, küçüğü ise üniversitede okumaktadır.

Ercan Kazım Özer, 1993 yılında üniversite yıllarında tanıştığı eşi Engül Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten bir oğlu ile bir de kızı dünyaya gelmiştir. Oğlu üniversitede, kızı ise ortaöğretimde öğrenimlerini devam ettirmektedir.

Gelenekte bugüne kadar zakirlik hizmetini yerine getirenler, evli ve musahipli olup kendisine herhangi bir düşkünlük cezası verilmemiş talipler arasından belirlenmiştir. Mersin'deki cemevinde düzenlenen cemlerde görevli her hizmet sahibi için bu özellikler aranmamaktadır. Öyle ki bazı hizmetleri yürütenlerin bekâr gençlerden seçilmesi de bunu açıkça göstermektedir. Ancak zakirler için dinî öğretilerin belirlediği evli ve musahipli olma kuralını, incelemeye alınan her iki zakir de yerine getirmektedir. Söz konusu zakirler, düşkünlük gerektirecek herhangi bir suç da işlememişlerdir.

1.1.7. Zakirlerin Meslekleri veya Uğraşları

Tamer Açıklan, gençlik dönemlerinde babasına çiftçilik işlerinde yardım etmiş, ardından 1985-1998 yıllarında bir boya toptancısında şoförlük yapmış, daha sonra kendi işini kurarak bir dönem ticaretle uğraşmış, kurduğu işi yürütmeyince de 1999 yılında Mersin Üniversitesi'nde kantin görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Halen aynı işte çalışarak geçimini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Tamer Bey, ilk önceleri Mersin'deki cemevi çatısı altında, 2012 yılından itibaren de "Alevi Gençlik Derneği"nde gençlere saz çalmayı ve semah dönmeyi öğretmektedir.

Ercan Kazım Özer, 1992 yılında ziraat mühendisi olarak Mersin'e gelmiş ve burada kendi alanıyla ilgili özel bir şirkette görev almış, çalıştığı iş yeri krize girince 1994-1998 yılları arasında Adana'da büro makineleriyle ilgili özel bir şirkette iş bulmuş, bu firma kapatılınca Mersin'e dönmüş, 1999 yılında büro makineleri satış ve servis işini kurmuş, geçimini bu yolla sağlamaya başlamıştır. Ercan Bey, aynı zamanda serbest tarım danışmanlığı da yapmaktadır. Mes-

leğinin yanı sıra Mersin’de sanatla iç içe olan kimi dernek ya da kulüplerde “koro şefliği” gibi görevleri de yürütmektedir.

Zakirlerin, gençlik dönemlerinde iş-güç kaybı çektikleri, sonrasında kendilerinin ve ailelerinin geçimi için bir meslek sahibi oldukları, ancak bu süreçte dahi hiçbir zaman sazdan-sözden kopmadıkları görülmektedir. Özellikle Tamer Bey, daha çocukluk dönemlerinden itibaren tanışık olduğu saza ve şiire düşkünlüğünü sonrasında da sürekli cem ortamlarında bulunarak ya da cemevlerindeki semah ekibinin içinde yer alarak devam ettirmiştir. Ercan Bey de çocukluğunda sazı ve deyiş söyleme geleneğini büyüklerinden dinlemiş, sonrasında cemlere katılmış olmakla birlikte üniversite yıllarından başlayarak saz eşliğinde nefes söyleme yeteneğini geliştirmiş, bu süreçte daha çok cem dışındaki, sosyal ortamlarda rastlanan müzik toplulukları içerisinde yer almıştır.

1.1.8. Zakirlerin Hangi Ocağa Bağlı Bulunduğu

Tamer Açıkalın, Garip Musa Ocağı (Sivas)’na bağlıdır.

Garip Musa’nın ziyaretgâhı, Sivas’a bağlı Divriği ilçesinin Güneş Köyü yakınlarındaki Garip Musa mezarındadır. Bu türbede bulunan iki sandukadan birisi Garip Musa’ya diğeri de oğlu Mehmet Güneş’e aittir. Garip Musa’nın da diğer erenlerde olduğu gibi Horasan’dan geldiğine inanılmaktadır (Yaman, 1998: 98).

Ercan Kazım Özer, Ağuçan Ocağı (Tunceli)’na bağlıdır.

Ağuçan Ocağı, Tunceli’nin Hozat ilçesine bağlı Karabakır (Barkını) Köyü’ndedir. Mürşit ocağı olup taliplerinin sayısı en fazla olan ocaklardan birisidir. İnanışa göre Ağuçan Ocağı’nın kurucuları dört kardeştir. Bu kardeşler Horasan’dan gelerek Elazığ’ın Sün köyüne yerleşmiştir. İnanışa göre dönemin sultanı kendilerini sınamak istemiş, verilen

zehiri en küçük kardeş Seyyid Mençek içmiş, ancak ölmemiştir. Ağuıçen (ağuıçan) adı bu olaydan gelmektedir. Kardeşlerden en büyüğü, Elazığ'ın Sün Köyü'nde; Köse Seyyid ile kardeşi Çemişgezek (Tunceli)'te Seyyid Mençek ise Bar-kını Köyü'nde yatmaktadır (Birdoğan, 1995:263-264).

Mersin'de Ağuıçen Ocağı'na bağlı talip sayısının bir hayli fazla olduğu dernek yetkililerinin, dedelerin ve zakirlerin verdiği bilgiler arasındadır (K.1, K.3, K.4, K.5, K.7, K.14, K.16). Bununla birlikte cemde zakir olabilmek için bağlı bulunulan ocağın Şehirdeki ya da cemlerdeki talip sayısının fazla olması etkili değildir, burada tek önemli olan husus ilgili talibin bu görevi yürütebilecek yeteneğe sahip olup olmamasıdır. Nitekim yine dernek başkanının ve çalışanlarının verdiği bilgiye göre talip sayısı çok az olan Garip Musa Ocağı (K.3, K.4, K.5, K.7)'na mensup Tamer Bey'in cemlerde zakir olarak görevlendirilmesi bu duruma güzel bir örnektir.

1.2. Zakirlerin Yetişmesi

Alevi geleneğinde zakir olmak isteyenlerin, önceki zakirler ya da dedeler tarafından özel bir eğitimden geçirilmesi söz konusu değildir. Bu hizmete talip olanların öncelikle kendi içlerinden gelen büyük bir istek ve Şevkle kendilerini yetiştirmeleri gerekmektedir. Bu süreçte Alevi kültürünün, cem geleneğinin ve bu hizmete talip olanların çevresinde bulunup da saza söze özel bir yeteneği bulunanların zakir adayları üzerinde elbette etkisi büyüktür, ancak asıl önemli olan husus kişinin özel ilgisi ve bu alandaki yeteneğidir.

1.2.1. Zakirlerin Nefes ve Sazla Tanışması

Tamer Açıkalın'ın Şiir ve sazla ilk tanışması babası Âşık Zülfikar aracılığıyla olmuştur. Babasının sazi ve sözünü

dinleyerek bu alana yoğun ilgisi olduğunu fark eden âşık, ilkokul yıllarında kendi şiirlerini yazmayı denemiştir. Sonrasında komşuları Kemal Aksoy, Tamer Açıkalin'ın bağlamaya ilgisini fark etmiş ve ona bağlama çalmayı öğretmiş, ardından bir de âşığa bağlama hediye ederek bu alanda kendisini yetiştirmesine yardımcı olmuştur. Âşığın katıldığı cemler ve bu cemlerde dinlediği nefesler de onun gelenekteki usta âşıkları tanınmasında ve bu yolda ilerlemesinde etkili olmuştur.

Ercan Kazım Özer, saz yerine özellikle “bağlama” terimini kullanmayı tercih etmekte ve bağlamayla ilk tanışıklığının çocukluk dönemine uzandığını belirtmektedir. O dönemler evlerinde dedesine ait el yapımı, gövdesinin arka tarafı baltaya benzediği için “balta bağlama” adı verilen ve mızrapsız elle çalınan bir enstrümanın bulunduğunu, dede ya da zakirlerin cemlerde hep bu bağlama türünü kullandıklarını, ancak el yapımı olduğu ve bunları yapabilen usta sayısının sınırlı olması nedeniyle bu bağlamanın çok değerli olduğunu, kırılacağı korkusuyla çocuk eline pek vermek istenmediğini belirtmektedir. Ancak kendisinin dedesinden habersiz bu bağlamayı gizli gizli çalmaya çalıştığını da eklemektedir. Ercan Bey'in deyiş ve bağlamayla ilk tanışması dedesi Yusuf Kenan Bey aracılığıyla olmuş, kendisi onun deyişlerini dinleyerek büyümüştür.

1.2.2. Zakirlerin Yetişmesinde Cemlerin Rolü

Tamer Açıkalin'ın yetişmesinde babasının ve ona bağlama çalmayı öğreten Kemal Aksoy'un, “pirim” dediği Âşık Ummanî'nin yanı sıra katıldığı cemlerin ve bu cemlerde dinlediği nefeslerin önemli bir rolü olmuştur. 1994 yılından itibaren Mersin'deki cemeviyle sürekli iletişim halinde olan, buradaki semah ve saz kurslarına katılan zakir, sekiz yıl

kadar semah dönmüş, zamanla saz çalmayı ilerletmiş ve kendisi semah ekibinin eğitmciliğini üstlenmiş, 2009 yılından itibaren de cemlerde zakirlik yapmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra sorumlğunun farkında olan zakir, yol ile ilgili bilgisini arttırmak için Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda zakirlik görevinde bulunan Âşık Ummanî'nin yanında yaklaşık üç yıl kadar çıraklık dönemi geçirmiş, farklı ocaklara bağlı birçok dedenin sohbetine ve cemine katılmıştır.

Zakir olarak görevlendirildikten sonra Mersin'de Mikdat Dede (Ağuiçen Ocağı), Hüseyin Kılavuz Dede (Seyit Sabun Ocağı), Hasan Kılavuz Dede (Seyit Sabun Ocağı)'nin yanında bu hizmeti yerine getirmiştir. Bunun yanı sıra Adana ve Maraş civarında da farklı dedelerle birçok cem yürütmüştür. Bunlar arasında Adıyamanlı Garip Dede (Baba Mansur Ocağı); Maraşlı Mamko (Mehmet) Dede (Sinemilli Ocağı); Adanalı Murat Dede (Kureyşan Ocağı), Hüseyin Yalçın Dede (Ağuiçen Ocağı) ve Niyazi Dede (Ağuiçen Ocağı); Sivaslı Abdullah Dede (Battal Gazi evladlarından), Hüseyin Gazi Metin Dede (Hüseyin Abdal Ocağı) ve İsmail Dede (Ağuiçen Ocağı) gibi isimleri sıralamak mümkündür. Ayrıca Urfa'da Bektaşî tarikatına bağlı Divanî Baba (Dertli Divanî)'nin yanında da zakirlik yapmıştır. Tamer Bey, davet edildiğinde Hacı Bektaş Veli'yi anma etkinlikleri kapsamında Nevşehir'de ve Abdal Musa etkinlikleri için Antalya'da da zakirlik yaptığını belirtmektedir.

Tamer Bey katıldığı her cemin, bir araya geldiği her dedenin kendisine ışık tuttuğunu, yolun kurallarını böylelikle daha ayrıntılı öğrendiğini, cemler sayesinde cem hizmetlerini, bunların sırası ve gelenekteki anlamı konusunda bilgi sahibi olduğunu, dolayısıyla nefeslerin özüne, içeriğine vakıf olmaya başladığını, bu metinleri hissederek okumaya başladığını belirtmektedir. Zakir ayrıca cem ortamında ge-

leneğin hem önde gelen âşıklarını hem de onların nefeslerini öğrenme imkânı bulduğunu ve bu büyük ustalar gibi nefes okumak için gayret gösterdiğini vurgulamaktadır.

Zakire göre, bu hizmet sahibinin görevi sadece saz eşliğinde deyiş söylemek değildir. Kendisi bu konudaki düşüncelerini; *“Bir zakir, çerağcının ne zaman meydana geleceğini, süpürge hizmetinin ne zaman yerine getirileceğini, sakkacının, kapıcının, bunun gibi diğer tüm hizmetlerin sırasını bilmek zorundadır. Hatta bu da yetmez farklı ocaklara bağlı dedelerin yanında zakirlik yapabilmek için o sürekte hizmetlerin hangi sırada yapıldığını da bilmelidir. Örneğin Hüseyin Kılavuz Dede, ilk önce tezakkâr, ardından çerağ ve süpürge hizmetini yürütür, Adıyamanlı Garip Dede ise önce süpürge hizmeti yapılsın sonra çerağ der. Zakir cem öncesi bu konuyu dedelerle görüşür, öğrenir, hizmetleri de o sıraya göre meydana davet eder. Hizmet sahiplerine de bu durumu öncesinde anlatır. Semah ekibinin hangi semahları döneceğini onlarla görüşerek belirler. Ben bütün bunları dedelerden ve katıldığım cemlerden öğrendim.”* (K.6) şeklinde dile getirerek zakirin hem görevlerini hem de yetişmesinde cemlerin rolünü dile getirmektedir.

Ercan Kazım Özer ise cemlerin zakir ve Aleviler için önemini; *“Cemler, Alevilerin başlıca eğitim merkezleridir. Alevilerin, kendi inanışlarını, öğretilerini, geleneklerini, yaşam tarzlarını öğrenebilecekleri yegâne ortamlardır. Cemde en önemli hizmetlerden birini yürüten zakir de cemin dışında düşünülemez. Bu hizmete talip olanlar, öncelikle cemlere katılarak geleneği tanımakta, deyişlerin asıl anlamını yaşayarak öğrenmekte ve kendisini yetiştirdikten sonra da bu göreve talip olmaktadır. Nefeslerde anlatılanların özünü, anlamını bilmeyen, bunları hissetmeyen bir kişinin zakirlik yapması mümkün değildir. Örneğin bir deyişte yer alan;*

Can u baş vermişiz aşk meydanına

Hayvan kesmek gibi kurban gerekmez

dizelerinin asıl anlamını kavrayabilecek bir olgunlukta olmayan bir kişi bu deyişi sıradan bir şiir gibi okuyabilir. Ancak önemli olan bu derin ve tasavvufi anlamlara vakıf olarak zakirlik görevine gelebilmektir. Bu anlamda cemler, zakirlerin bu bilgileri yaşayarak öğrendikleri ortamlardır.” (K.16) cümleleriyle vurgulamakta ve okuduğu nefesleri hem cemlerden hem de okuduğu kitaplardan öğrendiğini belirtmektedir.

Kısacası cemler, taliplerin hem ibadetlerini yaptıkları hem de Alevi yol ve erkânıyla ilgili bilgi sahibi oldukları ortamlar olmasının yanı sıra zakirlerin de kendilerini yetiştirdikleri, ulu ozanların deyişlerini öğrenip bu metinlerin anlamlarına vakıf oldukları törenlerdir.

1.2.3. Zakirlik ve Saz

Cemlerde nefesler mutlaka saz eşliğinde okunmaktadır. Bu nedenle zakirlik görevini yerine getiren hizmet sahiplerinin mutlaka bu enstrümanı çalabilmesi gerekmektedir.

Tamer Açıkalın da sazı önce babası aracılığıyla tanımış, ardından Kemal Aksoy’dan saz çalmayı öğrenmiş, gençlik dönemlerinde ise arkadaşı ve saz hocası olan Selahattin Kaplan onun sazına nasıl düzen vereceğini öğretmiş, ayrıca Çorumlu Âşık Ayhanî de âşığa usul dersi vermiştir. Bu eğitimin ardından Tamer Açıkalın, kendi gayretleriyle saz çalma konusunda kendisini bir hayli geliştirmiştir.

Ercan Kazım Özer, daha evvel de bahsedildiği üzere “saz” yerine daha çok “bağlama” terimini kullanmakta ve dedesi sayesinde çok küçük yaşlardan itibaren bağlamayla tanıştığını, ortaokul dönemlerinde bu enstrümanı kendi

kendine kulaktan dolma bilgilerle çalmayı öğrendiğini, bu ilginin lise dönemlerinde artarak devam ettiğini belirtmektedir. Ancak bağlamayı kurallarına göre yani notasıyla, usulüyle, makamıyla çalmayı üniversite yıllarında öğrenmiştir. 1985-1992 yıllarına rastlayan bu dönemde TRT Erzurum Radyosu'nda görev yapmış olup Ercan Bey'in "ağabeylerim" dediği Sivaslı halk müziği sanatçısı Kubilay Dökmetaş ile her ikisi de bağlama ustası olan Tuncelili Ali Turgut ve Malatyalı Muharrem Temiz adlı kişiler, kendisine hem bağlama çalmayı hem de usul ve notayı öğretmişlerdir. O yıllarda üniversitenin halk müziği topluluğuna da katılan Ercan Bey, bağlama çalmayı bir hayli ilerletmiş, hatta topluluktaki diğer arkadaşlarına bu konuda yardımcı da olmuştur. Üniversiteyi bitirince Mersin'e gelmiş burada 1992-1994 yılları arasında "İçel Sanat Kulübü"nde bağlama hocalığı yapmış, yine Mersin'de 2002 yılında "Mali Müşavirler Odası"nda "Halk Müziği Korosu"nu kurmuş, burada koro şefliği ve hocalığı yapmıştır. 2010-2013 yılları arasında ise Tarsus'ta "Folklor Araştırma Derneği"nde hem halk müziği korosunun eğitimliğini hem de koro şefliğini yürütmüştür. Ercan Bey, bugün de "koro şefliği" görevini devam ettirmekle birlikte, 2014 yılından itibaren Mersin'deki cemevinde zakirlik yapmaya başlamasıyla söz konusu dernek ya da kulüplerdeki bu işine ara verdiğini belirtmektedir.

1.2.4. Zakirlerin Âşıklık Kimliği

Tamer Açıkalın, çocukluk dönemlerinde saza ve söze ilgi göstermiş, saz çalmayı öğrenme konusunda büyük gayret göstermiştir. Bununla birlikte usta bir şekilde saz eşliğinde şiir okumaya gördüğü bir rüyanın ardından başladığını ifade etmektedir. Buna göre âşık, babasının ölümünün ardından bir rüya görür. Rüyasında babası kendisini mezarlı-

ğa çağırır, rüyada da olsa âşık önce bu davet karşısında acaba benim de vadem mi yetti diye düşünerek çok korkar, ancak kendisine korkulacak bir şeyin olmadığı sadece babasının kendisine bir şey vereceği bildirilir. Âşık mezarlığa gider ve burada babası “Korkma oğlum, benim yolumu sen yürüteceksin, yola sen devam edeceksin. Sana diyeceğim şu ki burada, rahmete ermiş âşıklar ya da güzel saz çalanlar arasında hünerlerini istediklerin var mı?” diye sorar. Bunun üzerine Tamer Açıkalin, 1993’teki Sivas olayında yaşamını yitiren ve Sivas’ın yetiştirdiği meşhur halk sanatçılarından Hasret Gültekin’in saz çalma yeteneğini ve Muhlis Akarsu’nun da söyleyiş şeklini ister. Babası gider, bu kişilerden razılık alır ve âşığa istediği yeteneklerin sahipleri tarafından kendisine verildiğini söyler. Bu rüyanın ardından âşık, şiirlerinin daha nitelikli olduğunu, saz çalışmasının da daha bir ustalık kazandığını, bade içmemekle birlikte kendisine bu yeteneğin rüya yoluyla “babasından el alarak” verildiğini belirtmektedir.

Tamer Açıkalin’in âşıklık geleneğinin kurallarını öğrenmesi ise ustası Âşık Ummanî aracılığıyla olmuştur. Asıl adı Battal Erdem olup aslen Sivas’ın Divriği ilçesinden olup daha sonraları Mersin’e yerleşen ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nda zakir olarak yaklaşık 40 yıl hizmette bulunan Âşık Ummanî, 3 yıl boyunca Tamer Açıkalin’a geleneğin kurallarını öğretmiş ve âşığa “Beçare” mahlasını vermiştir. Âşık Beçare, bugün de ustasından hem âşıklık geleneğiyle hem de Alevi yol ve öğretileri ile ilgili feyiz almaya devam etmektedir. Âşık, ustası Âşık Ummanî’nin yanı sıra Alevi-Bektaşî edebiyatının Pir Sultan Abdal, Şah Hatayî, Kul Himmet gibi temsilcilerinden, ayrıca kendi döneminin âşıkları olan Âşık Esrarî, Âşık Hasan ve Âşık Sinemî’den de etkilendiğini belirtmektedir. Âşık Beçare, âşıklık kimliği kazandı-

tan sonra Nevşehir’de düzenlenen “Hacı Bektaş Veli”yi ve Antalya’daki “Abdal Musa”yı anma etkinliklerinde kendi şiirlerini icra etme imkânı bulmuştur. Bu etkinliklere her yıl düzenli olarak katılmaya devam etmektedir.

Zakirlerden Ercan Kazım Özer’in ise âşıklık kimliği yoktur, kendisi geleneğin önde gelen âşıklarının nefeslerini okumaktadır.

1.2.5. Zakirlikle Görevlendirilme

Tamer Bey’in zakirliğe yönelmesinde Mersin’deki cemevinin önemli bir rolü olmuştur. Zakir, 1994 yılında “*Mersin Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi ve Cemevi*”nde semah ekibine ve saz çalma kursuna katılmış, dernek 2009 yılında “*Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)*”adını alıp yeni yerine taşındığında da yine bu ekiple birlikte cemlere katılarak 2002 yılına kadar semah dönmüştür. Öyle ki kendisinin de içinde yer aldığı bu genç semah ekibi Mersin’deki cemevinin yanı sıra Hacı Bektaş Veli’yi; Abdal Musa’yı anma etkinlikleri için Nevşehir’den, Antalya’dan vb. şehirlerden de davet alarak birçok cemde semah hizmetini yerine getirmiştir. Bu süreçte saz çalmakla birlikte semahta daha iyi olduğunu vurgulayan Tamer Bey, zamanla bu ekibe katılan gençleri eğitmeye ve saza daha çok vakit ayırmaya başlamış, böylelikle saz eşliğinde nefes okuma konusunda da kendisini bir hayli geliştirmiştir. 2009 yılında cemevinin asıl zakiri İstanbul’a gidince de Mikdat Dede (K.1)’nin izniyle onun yürüttüğü cemlerde zakirlik yapmaya başlamıştır. Ceme girmeye başlayınca yol öğretilerini ve cemin kurallarını ayrıntılı öğrenmem gerekir düşüncesiyle Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nda zakirlik yapan Âşık Ummanî’ye kendi ifadesiyle “yol talebesi” olmuştur. Öte yandan çok araştırmış, okumuş, birçok dedenin sohbetine katılmış, kendisini zakir-

lik konusunda yetiştirmiştir. Tamer Bey, dernek yönetiminin değiştiği 2013 yılından sonra cemevinde birkaç kez Hasan Dede (K.3)'nin yanında zakirlik yapmakla birlikte daha çok Hüseyin Kılavuz Dede (K.12)'nin yürüttüğü cemlerde bu hizmeti yürütmektedir. Zakir, Hüseyin Dede ile birlikte Mersin'de davet edilmeleri durumunda evlerde yapılan küçük cemlerde de zakirlik yaptığını belirtmektedir. Ayrıca Mersin'deki "Alevi Gençlik Derneği"nde gençlere semah dönmeyi de öğretmektedir.

Ercan Kazım Özer, Mersin'deki cemevinde 2014 yılından itibaren hem başkan hem de dede olan Hasan Kılavuz (K.3)'un kendisini yönlendirmesiyle cemlerde zakirlik yapmaya başlamıştır. Zakirliğin zaman aldığını, kimi zaman dede ile birlikte farklı yerlerdeki cemleri de yürütmesi gerektiğini, bu sebeple bu güne kadar her ne kadar istese de mesleği dolayısıyla bu hizmeti hakkıyla yerine getiremediğini belirten Ercan Bey, cemevinde Hüseyin Kılavuz Dede (K.12) ile iki defa zakirlik yapmış, genellikle de bu dedenin küçük kardeşi olan Hasan Kılavuz Dede (K.3)'nin yanında bu hizmeti yürüttüğünü belirtmektedir. Ayrıca Hasan Dede'nin davet edildiği yerlerde de onun yanında bu hizmeti yerine getirmektedir. Kendisi zakirlik hizmetinin yanı sıra dernek çatısı altında genç semah ekibinin eğitmenliğini de üstlenmiş durumdadır.

1.3. İcra Ortamında Zakirler

Cemlerde okunan nefesler, genellikle "Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Viranî vb." gelenekte önemli bir yere sahip şairlerin nefeslerinden seçilmiş ve bunlardan büyük bir kısmı günümüzde gerek yazılı gerekse elektronik kültür ortamına aktarılmış durumdadır. Zakirler, bu metinleri cemlerde dinleyerek öğrenmenin yanı sıra yazılı kay-

naklardan ya da internet ortamından da okuyup kendi nefes defterlerine yazabilmektedir. Bu yönüyle nefeslerin biçim ve içerik bakımından kendine özgü belirli özelliklere sahip olduğu, zakirlerin bu metinleri bu şekilleriyle okuyup öğrendikleri, dolayısıyla görünüşte cemlerde hep aynı şekilleriyle okudukları düşünülse de aslında geçmişten günümüze sözlü kültür ortamında yaşatılmış ve aktarılmış bu ürünlerde icracıya ve icra ortamına bağlı olarak birtakım eklemelerin ya da çıkarmaların meydana geldiği bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra nefeslerin icrası sırasında zakirin “ses tonu, sazı çalmadaki ustalığı, saza yaklaşımı, oturuş şekli, kılık-kıyafeti, vücut hareketleri, mimikleri vb.” özellikleri onun performansını (gösterimini) etkileyen unsurlardır. Bu yolla zakirin canlı performansı aslında bir vücut dili iletişimi de sergilemekte ve söz konusu hizmet sahibinin icra sırasında yaptığı her türlü şey, dinleyicilerin yani ceme katılanların nefesle bütünleşmesini sağlamakta, nefeslerin talipler üzerindeki etkinliğini arttırmaktadır.

1.3.1. Zakirlerin Oturuş Düzeni

Cem ortamında zakirin yeri dedenin hemen yanındır. Cemde dedenin oturacağı bir divan vardır. Zakir, dedenin hemen sağ tarafında ve yanında olmak üzere bu divana oturur. Eğer cemde birden fazla zakir yer alacaksa onlar da yine dedenin sağ tarafında yan yana, divanın yeterli olmayacağı durumlarda sandalyelerde oturmaktadır.

Cemin başında herkes yerini alır, gözcü “Gerçeğe Hü” diyerek dedenin kapıdan girdiğini haber verir. Tüm canlar dedeye ve onun oturacağı post makamına saygı gereği ayağa kalkar, sağ ellerini sol göğüslerinin üstüne koyarak bekler. Dede, sağ tarafında gözcü olmak üzere canlara selam verir, canlar selam alırlar. Dede, cemi yürüteceği meydana

geçer, ayakta cem başında verilmesi gereken duayı verir ve yerine oturur. Talipler de yerlerine oturur. Zakir de, dede meydana gelip posta oturuncaya kadar ayakta, sağ eli sol göğsünün üzerinde bekler. Dede, posta oturduktan sonra gözleriyle zakiri arar, bunun üzerine zakir hemen meydana gelir, dedeye niyaz edip onun izniyle yerine geçer. Bu yönüyle belki de cemi yürütecek olan zakirin dede'den sonraki önemi de kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

1.3.2. Zakirlerin Kıyafeti ve Aksesuarları

Ceme katılan bütün hizmet sahipleri ve canlar gibi zakirin de kıyafeti, temiz ve ütülü olup cem adabına uygun olarak gösteriştan uzak ancak özenle seçilmiştir. Zakirin herhangi bir aksesuarı yoktur, yanında sazı, karşısında da nefes metinlerinin yazılı olduğu bir defteri bulunmaktadır. Bu defteri tam karşısındaki sehpanın üzerine yerleştirmektedir.

1.3.3. Zakirlere Nefes Söylemesi İçin İzin verilmesi

Zakir cem sırasında ne zaman nefes söylemesi gerektiğini bilmekle birlikte, dedenin duası ya da sohbeti tamamlandıktan sonra dedenin izniyle nefeslerini okumaya başlamaktadır. Bununla birlikte bir zakir, bu göreve gelmeden önce zaten on iki hizmetin sırasını, dedenin nerelerde dua verdiğini, ne zaman sohbete başladığını öğrenmiş olmalıdır. Öyle ki zakirin yeri geldiğinde hizmetlerin sırasını dedeye hatırlattığı dahi olmaktadır. İncelemeye alınan zakir Tamer Açıkalın, cemde kimi zaman dedeyi "*Dede, rızalık almadın. Dede, miraca geçiyorum.*" gibi cemaatin duyamayacağı şekilde hatırlatmalarda bulunduğunu, zakirin dede kadar cem kurallarını, düzenini, on iki hizmet sıralamasını, bu hizmet sahiplerinin görevlerini, dedenin hizmet sahiplerine nasıl

dua verdiğini vb. bilmesi gerektiğini, sadece saz çalıp deyiş okumakla zakir olunamayacağını vurgulamaktadır.

Zakir, dedenin her konuşmasını, nerede neyi söyleyeceğini bilmektedir. Buna göre dede, konuşmasını tamamlayıp sıra nefes okumaya geldiği zamanlarda zakir, eğilip sazın kolunu niyaz eder, yani “ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek üç kez öper, sonra “Himmat eyle pirim” diyerek dededen izin ister. Eğer, cemi yürüten dedenin yanında başka dedeler de varsa zakir eğilir ve “Himmat eyleyin erenler” diyerek hepsinden izin ister. Dede (ya da dedeler) de “Himmat Hak’tan olsun.” diyerek izin verir. Böylelikle nefes okumaya başlar.

Zakir, cemin ilgili bölümündeki nefesleri tamamladığında yine sazın koluna niyaz eder. Cemin ilerleyen bölümlerinde sıra nefes okumaya geldiğinde aynı şekilde saza niyazını ve dededen izin almayı, nefesleri tamamladığında da tekrar niyaz etmeyi unutmaz. Cem süresinde bu ritüel, ilgili yerlerde tekrar edilir.

1.3.4. Zakirlerin Nefes Okuyuş Şekli

Zakir, cemde okuyacağı nefesleri ezbere bilmektedir, ancak cem sırasında dizelerden herhangi birini unutma ihtimaline karşılık önceden yazıya aktardığı nefes metinlerinin bulunduğu bir defteri karşısındaki sehpanın üzerine koymakta ve nefes metinlerini buradan takip etmektedir.

Zakir Tamer Açıkalın ve Ercan Kazım Özer de nefeslerin sırasını ve sözlerini ezbere bilmekle birlikte yine de nefes defterlerini karşısına yerleştirme gereği duymakta, bu konuda cemde herhangi bir hatanın yapılmaması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Hatta âşıklık kimliği de olan ve kendi şiirlerini ezbere okuyabilen Tamer Bey, nevrüz ceminde ve hıdrellez ceminde okuduğu kendisine ait deyişleri (Dey.III,

Dey.VII) de bu defterine eklemiş, yeri geldiğinde bu metinleri buradan takip etmektedir.

Cemde tüm hizmetlerin kurallarına uygun ve eksiksiz yapılması zorunluluktur, zakir de hizmetini nefes okuyarak yerine getirdiği için herhangi bir yanlışlık yapmamak için bu metinleri yazıya aktarmakta ve buradan kontrol etmektedir.

Nefeslerin icrası sırasında ise zakirlerin kendilerine göre kimi eklemelerde buldukları, ses tonlarıyla nefesin kimi dizelerini daha vurgulu okudukları görülmektedir.

İncelemeye alınan nefeslerde, sadece metni esas alarak tonlama ya da vurgunun nerelerde yapıldığını belirlemek mümkün değildir. Bu konu ancak zakirin nefes okuyuşunu dinleyip gözlemleyerek aydınlatılabilecek bir husustur. Konuyla ilgili tespitlerimize göre nefesler, asıl metinde yer almamakla birlikte, zakir tarafından kimi ek dizelerle ya da nakaratlarla biçim bakımından değiştirilmekte ve bu dizeler ses tonuna bağlı olarak daha bir vurgulu okunmaktadır. Bu durum, zakirin, nefes okuyuş tarzıyla ilgi olup incelemeye aldığımız beş metin (Dey.VI, Döv.VI, Tev.I, Tev.II, Mer.II)'de belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Metinlerden birincisi semah deyişi olup aşağıda bu deyişten iki dörtlük örnek olarak verilmiştir:

Kırklar meydanına vardım

Gel beri ey can dediler

İzzet ile selam verdim

Gir işte meydan dediler

Hudey hudey hudey hudey Allah Allah Allah Allah

Kırklar bir halka kurdular
Otur diye yer verdiler
Ortaya sofraya serdiler
Lokmaya el sun dediler

Yürü turnam yürü pire gidelim

(Dey.VI/1-2)

Semah dönülürken okunan bu deyişte zakir, her dörtlükten sonra birer dize ekleyerek semahçılara nerede hangi figürü gerçekleştirecekleri hakkında yol göstermekte ve söz konusu nakarat dizelerini daha bir yüksek perdeden vurgulu okumaktadır.

İncelemeye alınan düvazımam örneklerinden birinde ise;

Medet Allah ya Muhammed ya Ali
Yusuf kuyusunda zindana düştüm
Gülbengi çekilen Bektaş-ı Veli
Gayretiniz yok mu ummana düştüm

Hü hü hü ummana düştüm

(Düv.VI / 3)

şeklinde de görüldüğü gibi “*Hü hü hü ummana düştüm*” dizesi metne eklenmiş, aynı metnin diğer dörtlüklerinde ise bu nakarat dizesi sırasıyla “*Haydar Haydar Haydar dükkâna düştüm*”, “*Hü hü hü canan ya Ali*”, “*Yaralandı sinem sinem al kana düştüm*”, “*Haydar Haydar Haydar erkâna düştüm*”, “*Haydar Haydar Haydar canan ya Ali*”, “*Haydar Haydar Haydar Selman’a düştüm*” şeklinde söylenmiştir.

Düvazımamı okuyan zakire bunun nedeni sorulduğunda ise, bu dizelerin “giydirme” dizesi olduğu, dörtlüklerin sonuna yerleştirdiği bol tekrarlı bu dizeleri ezgi eşliğinde söylerken metni de daha kolay hatırladığı, bu sayede diğer dörtlüğü düşünmek için zaman kazandığı, kimi zaman böy-

le dizelerin bazı deyişlerde gerekli olduğu cevabı alınmıştır (K.6).

Zakirin okuyuş tarzının farklı olduğu diğer iki örnek ise tevhid metinleri olup;

Erenler tevhide başlar ***lâ ilâhe il Allah***

Akar dideden yaşlar ***lâ ilâhe il Allah***

Cemil cümle cumbuşlar ***lâ ilâhe i Allah***

Ali'dendir Ali'den ***lâ ilâhe il Allah***

(Tev.II / 1)

dörtlüğünde de görüldüğü üzere Allah'ın birliğini dile getiren nakarat dizeleridir. Zakir tevhidin bu bölümünü daha vurgulu ve ceme katılanların eşliğinde okumaktadır. Diğer tevhid (Tev.I)'de ise;

Şu aleme bir nur doğdu lâ ilâhe il Allah

Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Yeşil kandilden nur indi lâ ilâhe il Allah

Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah

İl Allah şah il Allah

Lâ ilahe il Allah

İl Allah şah il Allah

Sen Ali'sin güzel şah

Şahım eyvallah eyvallah

(Tev.I / 1)

örneğinde de görüldüğü üzere her dizenin sonunda geçen nakarat dizesinin yanı sıra her dörtlükten sonra bir nakarat bölümü daha eklenmiştir.

Tevhid metinlerinin okunması sırasında araya yukarıda olduğu gibi nakaratların eklenmesi ve bu sırada cemdekilerin de zakire eşlik etmesi, başka yörelerdeki cemlerde de

rastlanan bir durumdur. Hatta tevhidlerin söz konusu nakarat kısmına “şahlama” adı da verilmektedir (Dedekargınoğlu, 2010:228). Zakirler bu bölümü cemlerde dinledikleri gibi okumaya çalışmakla birlikte kendi yetenekleri ve üslubu doğrultusunda, gerek ses tonuyla gerekse bazı kelimele-ri değiştirerek kendilerine has bir söyleyiş şekli de yaratmaktadır.

Bu bağlamda yukarıdaki tevhid örneklerinde dikkati çeken bir başka husus ise “ilallah” sözcüğünün zakir tarafından değiştirilerek “il Allah” şeklinde okunmasıdır. Zakir Tamer Açıkalin, “illallah” kelimesinin “bıkkınlık” gibi olumsuz bir anlamının da olması nedeniyle bu sözcüğü nefesten kaldırdığını, onun yerine “Tanrı ili, Tanrı katı” anlamına gelecek şekilde “il Allah” sözcüğünü kullanmaya başladığını, bu değişikliği yanında zakirlik yaptığı Mikat Güler Dede’nin önerisiyle yaptığını belirtmektedir.

Vurgu ve tonlamanın dörtlük sonuna eklenen nakaratlarla sağlandığı diğer metin ise mersiye örneği olup;

Bu gün matem günü geldi
Ah Hasan’ım vah Hüseyin’im
Senin derdin bağrım deldi
Ah Hasan’ım vah Hüseyin’im

Şehit olmuş şah-ı merdan

Şah Hasan’ım vah Hüseyin’im

(Mer.II / 1)

dizelerinde de görüldüğü üzere Kerbelâ olayını konu edinmektedir. Mersiye’nin yazılı kaynaklardaki şeklinde Hasan adı geçmemekle birlikte zakir, İmam Hüseyin’den önce İmam Hasan’ın da adını eklemiş, ayrıca dörtlüğün sonunda söylediği nakaratları daha vurgulu okuyarak cemdekilerin de duygulanmalarını, Kerbela şehitlerinin acısını paylaşmalarını sağlamıştır. Nitekim ceme katılan bazı talipler, özellik-

le gelenek-görenekleri konusunda daha duyarlı olan yaşlı kuşak, mersiyelerin okunmasında yer yer ağlayıp sağ ellerini sol göğüslerinin üzerinde vurarak hislerini açıkça göstermektedirler.

Görüldüğü üzere zakir, nefesin içeriğini duygusal anlamda da cemdekilere hissettirmek, onların manevi aşka ulaşmalarına yardımcı olmak, kimi zaman canların nefese eşlik etmelerini sağlamak, ayrıca nefes dörtlüklerini birbirine bağlarken zaman kazanmak için özellikle nakaratlardan yararlanmış, sesinin tonunu alçaltıp yükselterek, ezgisini de buna ortak ederek söz konusu dizeleri daha vurgulu okumuştur.

1.3.5. Zakirlerin İcra Sırasındaki Oturuş Şekli, Yüz ve Beden Hareketleri

Cemdeki en önemli hizmetlerden birisi zakirliktir. Bu nedenle zakir, dedenin hemen yanındadır. Duruma göre dedenin oturduğu divanda ya da bir sandalyede oturmaktadır.

Nefeslerin icrası sırasında ceme katılan bütün canlar gibi zakir de “edeb-erkân”a uygun ancak sazını rahatlıkla çalabileceği bir vaziyettedir. Cemde görev alan zakir, bu görevin önemini bilmekte ve bu bilinçle cemde büyük bir ağırbaşlılıkla ve saygıyla nefesleri okumakta, kimi zaman nefesin ezgisine göre vücudunu öne arkaya ritmik bir şekilde hareket ettirmektedir.

Cemde zakirlik hizmetini yerine getiren Tamer Açıklalın ve Ercan Kazım Özer, dernek çatısı altında sırayla semah ekibinin yetiştiriciliği görevini de üstlenmişlerdir. Semah ekibi içerisinde yer alıp da cemde tezakkâr ve süpürgeci hizmetini yürüten, sakka suyu dağıtan gençler de vardır. Bu bakımdan cemde gerek semah dönecek olanlar, gerekse söz

konusu hizmetleri yürütecek olanlar zakirle göz iletişimi halindedir, ceme katılanlar bunu hissetmez, ancak cemde hizmet sırası gelen görevli zakirin de göz işaretiyle hizmet sırasının kendisine geldiğini anlamakta ve hizmetini yerine getirmektedir. Dolayısıyla zakirler, on iki hizmet sıralamasını, onların görevlerini yakından takip ederler ve gözleri ya da mimikleriyle görevlilere bu konuda yol da gösterirler.

1.3.6. Zakirlerin Nefeslere Yaklaşımı

Alevi geleneğinde nefesler, kutsaldır, içeriğinde yol büyükleriyle, yol öğretileriyle, dinî inanışlarla ilgili pek çok bilgi yer almaktadır. Nefese saygı yolun öğretilerine ve yol kurallarına saygı anlamına geldiği için başta dede olmak üzere tüm talipler gibi zakirler de nefeslere büyük saygı duymakta ve icra sırasında bu duygu ve düşüncelerini duruşlarıyla, nefesleri seslendirişleriyle açıkça belli etmektedirler.

Zakir Ercan Kazım Özer, nefes yerine Alevilikte daha çok “deyiş, deme” terimlerinin kullanıldığını belirtmekte ve ayrıca *“Deyişler, Hak kelimadır. İçeriğinde yol büyüklerimizin özlü sözleri, tarihi geçmişimiz, destansı hikâyelerimiz, inancımızın temel özellikleri, kısacası Alevi öğretilerinin özünü içeren derin anlamlar yer almaktadır. Zakirlerin de bu derin anlamları hissederek deyiş söylemesi şarttır. Deyişin özünü hissetmeyen bir kişinin, öğretileri doğru aktarması ya da zakirlik yapması mümkün değildir. Dolayısıyla zakirin asıl görevi Alevi öğretilerinin anlamını hissettirmek ve bunları taliplere doğru aktarmaktır.”* (K.16) şeklinde bir açıklamada bulunmuş, böylelikle bu metinlerin bir zakir olarak hem kendisi hem de Aleviler için önemini vurgulamıştır.

Zakir Tamer Bey de; *“Deyişler, duazlar, Aleviliği içerisinde barındıran en önemli kaynaklardır. Bugünlere aktarılan en*

önemli Alevi kaynaklarıdır. Okunduğu yerler de cemlerdir. Değiş için eskiden dedeler, zakire 'Bir ayet oku oğlum' derdi. Bunun anlamını ancak bu bilgiye vakıf olan kişi çözebilir. Değişler içeriğindeki bilgiyi kimi zaman açık açık kimi zaman da gizli gizli söyler. Bu bilgiler, sır âleminde bahseder, ilm-i ledün'dür. O yüzden ancak ehline açılabilir. Değişin anlamını bilmeyenlere değişin içi açılmaz. Ben içeriğine vakıf olmadığım nefesi okumam. Örneğin İmam Hüseyin'e mersiye okuyacağım, İmam Hüseyin'in yaşadığı olayı bilmeden, yaşamadan, hissetmeden, ağlamadan bunu nasıl okuyabilirim." (K.6) cümleleriyle nefeslerin, Alevilikle ilgili temel öğretileri, adab ve erkânı, gelenekleri, olayları içeren ve gelenekte kutsal sayılan metinler olduğunu dile getirmektedir.

Tamer Bey, Adana cemevinde zakirlik yapacağı sırada ceme katılacak başka zakirlerin de bulunduğunu, bunlardan birinin cem öncesi talipler toplanmaya başladığı sırada yerine geçerek sazına düzen verdiğini, bir iki dörtlük nefes dahi okuduğunu ve bu davranışın son derece yanlış olduğunu, nefeslerin böyle gelişigüzel okunamayacağını da belirtmektedir.

Zakirlere göre nefesler sadece saz eşliğinde okunan şiir tarzında metinler olmaktan çok öte içinde gizli bilgilerin yer aldığı, Alevi gelenek ve göreneklerinden, öğretilerinden bahsedilen derin anlamlı, kutsal sözlerdir. Bu ürünlerin icra edilmesi gereken yerler de cemler olmalıdır.

1.3.7. Zakirlerin Dinleyiciye Verdiği Mesajlar

Zakirler, icra sırasında kendi duygu ve düşüncelerini söze dökmemekle birlikte nefesleri icra şekliyle, araya yerleştirdikleri nakaratlarla, tekrarlarla ya da ses tonlarıyla dinleyicilere birtakım mesajlar da vermektedirler.

Zakir içinde “şah”, “hü” adı geçen dizeleri daha bir vurgulu okur, dinleyiciler de böyle durumlarda niyaz ederler.

Örneğin;

Hataÿî **şah** on iki imam oluptur

Gel ol nur-ı Huda için bağışla

(Düv.I / 8)

dizesinde ya da;

İmam-ı Zeynel’e can kurban ettim

Muhammed Bakır’la musayib tuttum

Cafer-i Sadık’a göz gönül kattım

Naci deryasında ummana düştüm

Hü hü hü canan ya Ali

(Düv.VI / 3)

örneğinde görüldüğü üzere içinde “şah” ile Hz. Ali, “Hü” ile Allah’ın isimlerinden birisi zikredildiğinde ceme katılan herkes, saygı gereği sağ elinin işaret parmağını önce dudağa sonra sol göğüs üstüne yani kalbe götürmek suretiyle niyazda bulunur. Aynı şekilde nefeslerin son dörtlüğünde şairin adı geçtiğinde de sağ el sol göğse götürülerek bu ulu ozanlar, saygıyla selamlanır.

Bazı nefes metinlerinde ise taliplerin ne yapacağı, nasıl ibadet edeceği bilgisi de vardır. Bu bölümler de zakir tarafından daha vurgulu okunmaktadır. Örneğin miraçlamada;

Ol benim sırr-ı devletlim sana tabidir habibim

Eğiliben secde kıldı eşiğine kıblegâha

(Mir.I / 10)

beyitinin son dizesinde ceme katılan herkes secde vaziyetinde niyaz eder ya da;

Muhammed ayağa kalktı ümmetin Hak'tan diledi

Cümlesine rahmet olsun dedi anda Kibriya

(Mir.1 / 10)

beyiti söylenirken zakir dışında tüm canlar ayağa kalkıp dâr'a durur.

Bu yönüyle kendisini yetiştirmiş ve deyişlerin anlamına vakıf olmuş bir zakir, nefesleri okuyuş şekliyle de ceme katılanları yönlendirmekte, taliplerin ne zaman nasıl davranacakları konusunda yol göstermekte, ayrıca okunan nefeslerin kutsallığını hissettirmektedir.

1.3.8. Zakirlerin Söylediği Nefeslerin Cemin Yürütülmesindeki İşlevi

Gelenekte nefes okunmadan cem yürütülmez. Zakir Er-can Kazım Özer, *“Deyiş yoksa cem de olmaz, deyişsiz bir toplantı sadece muhabbet olur.”* (K.16) ifadesiyle nefeslerin cem için önemini vurgulamaktadır.

Zakir Tamer Açıklan da *“Deyiş ve düvaz, sadece cemlerde okunur, bunları cem dışında okumak olmaz, Örneğin düvazdan sonra mutlaka dede dua okur, bunlar ibadetin bir parçasıdır. Kendini bilen bir zakir bunu her yerde okuyamaz.”* (K.6) şeklinde bir açıklamada bulunarak nefeslerin cemlerde okunması gereken kutsal sözler olduğunu vurgulamaktadır.

Cemde okunan her nefesin, cemin bölümlerine göre bir işlevi vardır. Örneğin cemin bölümlerine göre başta on iki hizmetin bir deyiş ile meydana davet edilmesi; delilin düvaz eşliğinde uyarılması; kurban meydana getirildiğinde kurban düvazının, sonrasında kurban deyişinin okunması; tövbe düvazıyla ceme katılan tüm canların Tanrı'dan bağışlanma dilemesi; tevhid'le Tanrı'nın birliğinin, Hz. Muhammed, Hz. Ali ile diğer imamlara duyulan sevgi ve saygının

dile getirilmesi; miraçlama ile Hz. Muhammed'in miracının konu edilmesi; mersiyelerle Kербela olayının canlandırılması vb. nefeslerin cemin ilgili bölümlerinde konu bakımında ilgili metinler arasından özenle seçildiklerini göstermektedir. Bu yönüyle nefesler, cemin yürütülmesinde, hizmetlerin yerine getirilmesinde, taliplerin yol ve erkânı yaşayarak öğrenmesinde büyük işleve sahiptir. Bu ürünler, ibadetin gerçekleştirilmesi için son derece önemli kutsal sözler olarak değerlendirilmelidir.

2. Dinleyici / Seyirci

Alevi geleneğinde nefeslerin genel olarak icra edildiği ortamlar cemlerdir. Ceme katılan talipler, kimi zaman aynı ocağa kimi zaman da farklı ocaklara bağlı bulunmakla birlikte tamamı Alevidir, dolayısıyla Alevi yol ve erkânın temel öğretilerini bilen ve bu öğretilere bağlı bir yaşam tarzı sürdüren kapalı bir cemaattir.

İnceleme alanı cemevindeki cemlere katılarak nefeslerin icra bağlamında yer alan talipler, Alevi kültürü içinde yetişmiş olmalarına karşılık şehre değişik bölgelerden göç etmeleri, şehir ortamında farklı yerleşim merkezlerinde ve dağınık vaziyette yaşamaları vb. sebeplerden dolayı hemen hepsi birbirini tanımamaktadır. İçlerinde aynı ocağa bağlı olanlardan bir kısmı ya da aynı köyden Mersin'e göç edenler, akraba olanlar, öncesinde birbirlerini tanımamakla birlikte şehir merkezinde aynı mesleği, aynı sosyal ortamları veya eğitim kurumlarını paylaşanlar vb arasında bir iletişim elbette vardır, ancak birbirlerini sadece cem ortamlarında gören talipler de bulunmaktadır. Genel anlamda ise cemlere katılanlar, aralarında sosyal bir iletişim bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı dinî inaniş, ibadet şekline, hayat felsefesine bağlı oldukları, kısacası Alevi yol ve erkânını bilip bu

öğretiler doğrultusunda yaşamlarına yön verdikleri için, söz konusu geleneklerini yüzyıllardır dışa kapalı olarak sürdüren bir cemaat özelliği göstermektedir.

Ceme katılanlar, sadece dinleyici ya da seyirci konumunda değildir. Nefeslerin icrası sırasında zakirlere herhangi bir etkileri ya da bu hizmet sahibini kendi istedikleri doğrultusunda yönlendirmeleri söz konusu değildir. Aksine başta cemi yürüten dede, diğer hizmet sahipleri ve talipler, cemin kurallarına harfiyyen uymakta, nefeslerin ilgili bölümlerinde dâr'a durmak, niyaz etmek, secde etmek, semah dönmek vb. yoluyla cemin yürütülmesine katkıda bulunmaktadırlar. Cemi yürüten dede, topluluğun dinî lideri olup cemde pir postuna oturmaktadır. Onun dışında on iki hizmeti yerine getiren görevlilerin de cemin yürütülmesinde büyük görevi vardır, ancak genel anlamda ceme katılan bütün canlar birbiriyle eşit statüdedir. Yolun kurallarına aykırı bir davranışta bulunan dede, on iki hizmet sahiplerinden birisi ya da bir talip her kim olursa olsun gerektiğinde "hak meydanı"nda sorguya çekilebilmekte ve suçlu bulunması durumunda kendisine ceza da verilebilmektedir. Bu nedenle sosyal hayatta statüsü, ekonomik durumu, mevkisi vb. özelliklerine bakılmaksızın cemde herkes eşit kabul edilmektedir.

Cem kuralları ise tüm katılımcılar tarafından bilinmektedir. Talipler bu kuralları ocakzadelerden sözlü yollarla öğrenmiş, öğrendiklerini cemde gözlemleyerek kalıcı hale getirmişlerdir. Öyle ki cemler Alevilerin temel ibadet şekli olmakla birlikte bir Alevinin yaşamını düzenleyen tüm yol öğretilerini içermesi ve bunların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmesi bakımından taliplerin yaşamlarında büyük öneme sahiptir. Zaten geçmişte ve köylerde tüm cemaat bu kuralların talipler tarafından uygulanıp uygulan-

madığı konusunda kendi içerisinde bir kontrol mekanizması da kurmuştur.

Alevi geleneğinde cemler, genel olarak bir okuldur, taliplerin dinî ve sosyal yaşamlarını bir düzene koyması bakımından işlevseldir. Ancak cem içerisinde zakirlerin okuduğu nefeslerin ayrı bir önemi vardır. Bu metinlerde Aleviliğin önde gelen yol büyüklerinin tanıtılması, bu yolun nasıl kurulduğu hakkında bilgi verilmesi, gelenekteki önemli olayların anlatılması, günlük yaşamda hem ocakzadelerin hem de taliplerin uymakla yükümlü oldukları kurallardan bahsedilmesi vb. bilgilerin verilmesi ceme katılanların eğitimini sağlayan önemli konulardır. Talipler cemlerde hem bunları dinleyerek yol ve erkân hakkında bilgi sahibi olmakta hem de yolun kurallarına uymamaları halinde kendilerini nelelerin beklediğini öğrenmekte, diğer taraftan ceme katılıp nefesleri dinleyerek ve bu ortamda kendilerine düşen dinî ritüelleri yerine getirerek aslında ibadetlerini yerine getirmektedirler.

2.1. Ceme Katılanların Tanıtılması

Aleviler, yol ve erkânın belirlediği kurallar ve yaptırımlara göre teşkilatlanmış, sevgiye, dayanışmaya, saygıya ve disipline dayanan bir topluluktur. Vaktiyle konargöçer bir yaşam tarzı sürdürmüş, bugün ise yerleşik köy ve tarım hayatına geçmiş olup, dışa kapalı ve kendi içerisinde dayanışmanın ön plana çıkartıldığı kapalı bir cemaat haline gelmişlerdir. Bu kapallılık, Sünni köy halkı ile aralarındaki sosyokültürel ve iktisadi ilişkiyi de zayıflatmıştır. Bu durum, topluluk içinde uzunca bir süre sosyal ve kültürel değişmelerin yaşanmasını engellemiş, yüzyıllarca aynı sosyal yapının korunmasını sağlamış, gelenekler bakımından oldukça disiplinli bir topluluğun devamını mümkün kılmıştır (Eröz,

1977: 104-105). Son yıllarda ise köyden kente göç hareketinin başlaması, eğitim seviyesinin artması, farklı iş olanaklarıyla karşılaşılması, diğer taraftan kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması vb. gelişmeler nedeniyle topluluğun inanç yapısında, yol öğretilerinin uygulanmasında gelenekten uzaklaşmalar meydana getirmiştir. Özellikle şehir merkezlerinde dedelerin talipler üzerindeki otoritesi sarsılmış, inanç yapısına dayalı dinî mertebe ve kurumlarda, buna bağlı olarak da cemlerin yürütülüş amacı ve şeklinde değişimler meydana gelmiştir.

Bütün bu gelişmelere karşılık inceleme alanı cemevinde ceme katılanların Aleviliğin dinî inanışlarını, yol ve erkânını şehir ortamında da devam ettirmek, söz konusu ortamda kendi kimliklerini korumaya çalışmak, en önemlisi de adab ve erkânı çocuklarına aşılama düşüncesinde oldukları gözlenmiştir.

2.1.1. On İki Hizmet Sahibi

Cemler, on iki hizmetin yerine getirilmesiyle oluşmaktadır. Özellikle büyük cemlerde on iki hizmet ve bu hizmetlerin ayrı ayrı sahipleri vardır. Her hizmet sahibi, cemdeki işleyiş sırasında görevi ne ise onu yerine getirmekle yükümlüdür (Yaman, 2007:215).

Cemdeki hizmetlerin sayısı on iki olmakla birlikte farklı ocaklara bağlı Alevi zümrelerinde isimleri ya da cemdeki sırası vb. konularda on iki hizmetin farklı şekillerde sıralandığı görülmektedir (Türkdoğan, 1995: 179-180; Gölpinarlı, 2004: 248-266; Mélikoff, 2004:263-264; Çıblak, 2005: 73-76).

On iki hizmet hakkında bir fikir vermesi açısından cemlerdeki yaygın hizmet sıralamasından bir örneği şu şekilde vermek mümkündür: (Yaman, 1994: 161-163)

1. Dede: Cemi yönetir, sorunları çözer, toplumu aydınlatır.

2. Rehber: Dede'nin yardımcısı ve dedenin bulunmadığı yerlerde onun vekilidir. Cemde görgüsü yapılanlara yardımcı olur.

3. Gözcü: Cemde düzeni sağlar.

4. Çerağcı (Delilci): Çerağ hizmetinden sorumlu görevlidir.

5. Sazandar (Zakir/ Güvende): Saz eşliğinde nefes, düva-zimam, miraçlama, mersiye okur.

6. Süpürgeci (Ferraş/ Carcı / Faraşçı): Buna Selman hizmeti de denir. Görevi meydanı sembolik olarak süpürmektir.

7. Sakka (Sakkacı / Sakî / Dolucu / Tezekkâr / İbrikdar): Su dağıtır.

8. Sofracı (Lokmacı / Nakip / Kurbancı / Niyazcı): Kurban ve yemek işlerini yürütür.

9. Pervane (Dışarı Gözcüsü / Pazvand): Dışarıda güvenliği sağlar.

10. Peyik (Davetçi): Cemin yapılacağını taliplere duyurur.

11. İznikçi (Meydancı): Cemevinin temizliğini yapar.

12. Kapıcı (Bekçi): Cemevinin kapısında bekleyen, giren çıkkanı denetleyen görevlidir (Yaman, 1994: 161-163).

Mersin'deki cemevinde düzenlenen cemlerde de on iki hizmetin isimlerinde ya da sırasında da bazı farklılıklarla karşılaşmıştır. Zakir Tamer Açıkalın'ın cemin başında okuduğu on iki hizmet çağırma deyişi (Dey.V)'nde hizmetlerin sıralaması "*pir / dede, rehber, gözcü, kapıcı, delilci, tezekkâr, zakir, niyazcı, süpürgeci, sakkacı, kurbancı ve iznikçi*" şeklindedir.

Cemdeki söz konusu hizmet sahiplerinin görevleriyle ilgili kaynak kişiler ve gözlemlerimizden yola çıkarak şu bilgileri verebiliriz:

Dede, cemi yürütmesi dolayısıyla en büyük hizmet sahibidir. Kendisine talip olan kişileri eğitmek ve yol göstermekle yükümlüdür. Öncelikli görevi Alevi öğretisinin özünü taliplere aşlamak, onları insan-ı kamil olma yolunda eğitmektir. Bu yönüyle topluluk mensuplarını bilgilendiren dinî liderdir. Dede, taliplerin bütün müşküllerini çözer, onların birbirlerinden razı olmalarını sağlar. Topluluk içinde herhangi bir suç işleyeni, cemaatin huzurunda hak ettiği cezayı verir, dolayısıyla talipler arasında düzeni sağlar, birlik ve beraberlik duygularını pekiştirir (K.1, K.2, K.12, K.13, K.16). Cemevinde düzenlenen cemleri, daha önceki dönemlerde Ağuıçen Ocağı'na bağlı Mikat Güler Dede (K.1), Kureyşan Ocağı'ndan Murat Dede (K.13), Seyit Sabun Ocağı'ndan Hüseyin Kılavuz Dede (K.12) yürütürken 2013 yılında dernek yönetiminin değişmesinin ardından daha ziyade Hüseyin Kılavuz Dede bu görevi yerine getirmeye başlamıştır. Bununla birlikte Hüseyin Dede'nin bulunmadığı zamanlarda onun küçük kardeşi Hasan Kılavuz (K.3)'ün kimi dönemlerde cem yürüttüğü de gözlenmiştir. Geleneğe göre bir ocakzadenin dedelik görevini yürütürken onun kardeşinin de bu görevi üstlenmesi aynı ortamda pek mümkün değildir. Bununla birlikte hali hazırda dernek başkanlığı görevini de yürüten Hasan Kılavuz, ağabeyinin katılmadığı cemlerde bu görevi yürütmek durumunda kaldığını ya da Mersin dışından cem yürütmek üzere taliplerden davet geldiğinde onları kırmayarak cem yürütebildiğini belirtmektedir.

Rehber ise dedenin olmadığı zamanlarda topluluğa yol gösteren görevlidir. Ancak cem sırasında bu hizmet sahibi-ne ve onun yürüttüğü bir hizmete rastlanılmamıştır. Düzen-

lenen cemlerin “görgüden geçme, musahiplik, düşkünlük vb.” büyük cem olmaması, haliyle sadece rehberin yerine getirebileceği bir hizmete gereksinim duyulmaması bunda etkili olmuştur.

Cemin başından sonuna kadar her aşamasında görevini sürdürmekle yükümlü olan hizmet sahibi gözcüdür. Dede, meydana geldiğinde onun yanındadır, on iki hizmet sahibinin en ön sırasındadır, onlarla birlikte meydana gelip hizmetleri sırasında yanlarında yer almakta, meydana gelecek olan hizmet sahibinin sırasını görevlilere hatırlatmaktadır. Cem boyunca elindeki değneğiyle talipler arasında sükuneti ve düzeni sağlama görevi de onundur. Ayrıca semah dönenlerden birisinin zorunlu olarak semah ekibinden ayrılması durumunda ceme katılanlardan birini hemen o semah görevlisinin yerine yerleştirebileceği gibi kendisi de semaha katılabilmekte, böylelikle semahın akışının bozulmasını engellemektedir. Cemin başında kapıda ve cemin yapılacağı salonda dolaşarak bir yönüyle “kapıcı”nın görevini de üstlenmiş durumdadır.

Cemde el suyu hizmetini yürüten “tezakkâr”, delil uyarı “çerağcı / delilci”, meydana süpüren “süpürgeci”, sakka suyu dağıtan “sakkacı” ise semah dönen gençler arasından seçilmiş, bu hizmeti yerine getirmek üzere zakir tarafından cemevinde yetiştirilmiştir.

On iki hizmet deyişinde adı geçen niyazcı ise meydana lokma getirmekle görevli hizmet sahibidir. Lokmalar genellikle cem dışında taliplere dağıtılmakla birlikte katılımcı sayısının az olduğu zamanlarda, lokmanın cemin sonlarına doğru niyazcı / lokmacı tarafından dağıtıldığı da olmaktadır. Bu görev eğer cemde kurban tığlanacaksa “kurbancı” tarafından yerine getirilmektedir. Kurbancı cemin başında kurbanı meydana getirmekte, dede dua verdikten sonra da

kurbanı götürüp tığlamakta ve cem için hazırlamaktadır. Gelenekte “kurbancı / lokmacı / niyazcı / sofracı” hep aynı kişi olmakla birlikte aşağıdaki;

Zakirin zikiri sazdır

Okur kuranı avazdır

Mümin müslüm Hakk’a niyazdır

Niyazcıya haber olsun

(Dey.V / VII)

Kalkın gidelim meydana

Mümin müslüm hep bir yana

Tekbir verildi kurbana

Kurbancıya haber olsun

(Dey.V / 10)

dörtlüklerinde de görüldüğü gibi on iki hizmet deyişinde bu hizmet sahipleri iki farklı görevli şeklinde meydana çağrılmaktadır. Bu deyişi okuyan zakir, cemlerde dinlediği şekliyle bu nefesi söylediğini belirtmektedir.

Tamer Açıklan, cemde zakirin görevinin çok önemli olduğunu, kendisi semah ekibinin eğitmenliğini üstlendiği ve bu semah ekibi içerisinde de on iki hizmetten bazılarını yürütenler bulunduğu için onlarla sürekli göz iletişimi kurup hizmetlerine bir yönüyle yardımcı olduğunu belirtmektedir. Tamer Bey’e göre, bir zakirin sorumluluğu çok büyüktür. Kendisi, hizmet dualarını da öğrenmiştir. Ayrıca hangi dedenin yanında zakirlik yapacaksa cem öncesi o dedenin bağlı bulunduğu ocağa göre hizmetlerin sırasını gözden geçirdiğini, bunları hizmet sahiplerine anlattığını, ayrıca cem öncesi delili, tezakkârın suyunu vb. kontrol ettiğini ifade etmektedir. Zakirin cemlerdeki rolünün on iki hizmet deyişinde;

Ey kalp evi dolu kişi

Daim Hak'la olur işi

Kimdir bu halkanın başı

Zakirciye haber olsun

(Dey.V / 6)

şekliyle dile getirildiğini belirten zakir, bütün hizmetlerin başının bu hizmet olduğunu da vurgulamaktadır (K.6).

Cemlerde “iznikçi”nin yapacağı hizmeti ise, cemevinde çalışan görevliler yaptığı için deyişte adı zikredilmekle birlikte bu hizmetlinin de cemde gerçekleştireceği ritüel bağlamında bir işlevi bulunmamaktadır.

Gelenekte on iki hizmeti yürütecek olan kişinin ıkrarlı ve musahipli olması ve eşinin sağ olması gerekmektedir. Dede tarafından görevlendirilen bu hizmetlilerin, istekli olmasının yanı sıra üstleneceği hizmeti gerçekleştirebilecek özellikte olmasına da ayrıca özen gösterilmiştir. İnanişeye göre görgü, musahiplik ve düşkünlük cemi gibi büyük cemlerin yapılabilmesi için köyde ya da o yerleşim biriminde mutlaka on iki hizmet sahibinin tamamı bulunmalıdır. Bu hizmet sahiplerinden birinin eksikliği cemin yapılmasına engeldir. Şehir ortamında söz konusu özelliklere sahip hizmetli bulmak zor olduğu için Mersin'deki cemlerde görevli on iki hizmet sahiplerinden büyük bir kısmı da bu görevi yerine getirmeye istekli gençler arasından dede ve zakir tarafından seçilmiş, zakir tarafından da yetiştirilmiştir.

Dedeler, eskiden sadece kendi ocaklarına bağlı talipler arasında cem yürütürken, günümüzde kentlerdeki cemevlerinde ve dolayısıyla Mersin'de, farklı ocaklara bağlı taliplerin ve ocakzadelerin bulunduğu cemleri yönetmektedirler. Bu da kimi zaman hizmetlerin sırasında ya da adlandırılmasında gelenektekenden farklı uygulamaların ortaya çıkmasına ya da hizmet sahiplerinden bir kaçının sadece bir

kişide toplanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte cemevinin temizliği, derneğin temizlik elemanı tarafından yapılmaktadır ya da eskiden köylerde taliplere cem haberini duyurmakla görevli hizmet sahibinin görevini bugün kitle iletişim araçları almıştır ya da dışarıyı beklemekle görevli kapıcının artık cemevi kapısında beklemek gibi bir görevi kalmamıştır. Dolayısıyla cemevlerinin mevcut koşulları kapsamında peyik, kapıcı, iznikçi vb. hizmet sahipleri, cemlerde sadece ismen zikredilir hale gelmiş, bu hizmetlilerin cemle ilgili görevleri ortadan kaldırılmıştır.

2.1.2. Talipler

Alevilikte soy bağı on iki imam aracılığıyla Hz. Ali'ye ve dolayısıyla Hz. Muhammed'e dayandırılan ocakzâdeler dışında, bütün köy halkı, hemen hemen aynı mevki ve itibara sahiptir. Mevki ve itibar, servet ya da soydan ziyade yol'a, erkân'a bağlılıkla ölçülmüştür. Her ne kadar cemlerde dedeye yardımcı olan, köyde dedenin temsilcisi sayılan "rehber" in ve hizmet sahiplerinin saygınlığı diğerlerine göre biraz farklı olsa da köy hayatında bu durum sosyal mesafe açısından büyük bir tabakalaşma meydana getirmemiştir (Eröz, 1977: 105-106). Nitekim gelenekte yolun kurallarına aykırı davranışta bulunanların, dede ya da, hizmet sahibi yahut talip olmasına bakılmaksızın hak meydanında sorguya çekilmesi, gerektiğinde ocakzadelere bile düşkünlük cezası verilebilmesi, önemli olanın makam, rütbe, mevkinin değil yol öğretileri olduğunu açıkça göstermektedir.

Cemevinde cemelere katılanlar, cemi yürüten dede, varsa bazı ocakzadelere ve genel olarak da taliplerdir. Şehrin değişik semtlerinde dağınık vaziyette yaşayan talipler, sosyal ya da günlük yaşamlarında birbirleriyle tanışık olmasa dahi sürekli olarak cemleri takip edenler arasında kendiliğinden

bir yakınlık ve ilişki kurulmuş durumdadır. Zaten ceme ibadet için yani aynı amaçla katılmış olmalarından dolayı kendi aralarında bir yakınlık kurulmuş durumdadır.

Cemde, ön sıralarda kendilerine yer ayrılan ocakzadele-
rin dışında, bütün talipler birbiriyle eşittir, oturacakları
yerleri kendileri belirlemekte, cemin kurallarına uygun
olarak hiç kimse yakınındakini rahatsız etmeden ibadetini
yapmaktadır.

Gelenekte yolun kurallarına uymadığı için düşkün kılı-
nan bir kişinin ceme girmesi mümkün değil iken şehir or-
tamında bu durumu tespit etmek zor olduğu için cemevine
gelen herkes cemlere rahatlıkla katılabilmektedir.

2.1.3. Ceme Katılanların Sayısı

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (cemevi)'nde ya-
pılan cemlere katılım, cemin içeriğine göre değişmektedir.
Buna göre "Hızır cemi" ve "yas-ı matem" cemleri katılımcı
sayısının en fazla olduğu cemlerdir. Nitekim bu iki ceme
katılanların sayısı yaklaşık 2500'e ulaşmaktadır. Nevruz
cemi de önemli cemlerden birisi olmakla birlikte katılımcı
sayısı 1200-1250 civarındadır. Taliplere yolun kurallarını
tanıtmak amacıyla her ayın son perşembesinde yapılan
"kısır cem" ise düzenli olarak yapılan ve katılımcı sayısı 300
ila 500 arasında değişen bir cemdir.

Abdal Musa cemi, gelenekte daha çok köylerde mahsu-
lün bereketli olması amacıyla yapılan bir cem olup dernek-
teki cemevinde daha yeni yeni düzenlenmeye başlamıştır
(K.6). Katılımcı sayısı ise 500 ila 700 arasında değişmekte-
dir (K.3, K.4, K.5).

Talipler arasında özel günlerde yapılan cemlere katılım
oranı her ay düzenli olarak yapılan "kısır cem"e nazaran
daha fazladır. Konuyla ilgili olarak bazı talipler kimi zaman

iş hayatlarının yoğunluğu kimi zaman özel hayatlarında ortaya çıkan meşguliyetler nedeniyle her ay yapılan kısır ceme katılmak için vakit bulamadıklarını ifade etmektedirler (K.4, K.5, K.14). Öte yandan taliplerin yılın belirli dönemlerinde yapılan cemlere daha çok ilgi göstermesinin temelinde ise hem bu cemlerin sayısının sınırlı olması hem de İmam Hüseyin'i anma ya da gelenekte önemli kabul edilen Hızır'ı kutsama, ayrıca Alevilikte "Tanrı'nın dünyayı yarattığı, Hz. Ali'nin doğduğu, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi vasi tayin ettiği vb" gün sayılan nevruzu kutsama düşüncesi yatmaktadır.

2.1.4. Ceme Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cemlere katılanların cinsiyetleri göz önünde bulundurulduğunda kadın ve erkek sayısının hemen hemen eşit olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte özellikle kadınların, Alevi yol ve erkânının devam ettirilmesi, yaşatılması konusunda erkeklere nazaran daha duyarlı oldukları görülmektedir.

Sözlü kaynaklardan edinilen bilgiye göre anneler, yolun öğretilerine sahip çıkmaları durumunda bu yolu kuranların, erenlerin çocuklarına kol kanat gereceğine, onları zor anlarında yalnız bırakmayacaklarına inanmaktadırlar (K.4).

2.1.5. Ceme Katılanların Yaş Grupları

Cemlere katılanların ortalama yaş aralıklarının genellikle 40-45 yaş ve üstünde olduğu gözlenmiştir. Öyle ki cemlere % 90 oranında bu yaş grubundakiler katılmaktadır. Genç kuşağın cemlere katılımı ise % 10 ile sınırlıdır.

Talipler arasında çocuklarının bu geleneği yaşayarak öğrenmelerini isteyenler beraberlerinde çocuklarını da getirmektedir.

2.1.6. Ceme Katılanların Doğum Yerleri

Mersin, coğrafi konum ve iklim özellikleri ve ekonomik yapısının elverişli şartları nedeniyle Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinden, yoğun olarak da güneydoğu ve doğu Anadolu bölgelerinden göç almıştır. Buna bağlı olarak da Adıyaman, Amasya, Bingöl, Erzincan, Sivas, Malatya, Elbistan (Kahramanmaraş), Varto (Muş), Tunceli, Tokat, Yozgat gibi illerden gelerek şehre yerleşmiş pek çok insan vardır.

Ceme katılanların daha ziyade hangi yerlerden Mersin'e göç ettiklerini tespit etmek çok zor olmakla birlikte ceme katılanların yukarıda adlarını sıraladığımız şehirlerle paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür.

2.1.7 Ceme Katılanların Öğrenim Durumları

Derneğe üye olan Alevilerin dernekte kayıtlı bilgilerinden yola çıkarak ceme katılanların eğitim durumlarının ağırlıklı olarak ilk ve ortaöğretim (% 80 civarında) olduğunu, bunu üniversite mezunları (% 10- %15 civarında)'nın takip ettiğini, aralarında çok az da olsa okuma-yazma kurslarına giderek okumayı sonradan öğrenenler (%3-%5)'in ya da okuma -yazması olmayanların da bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.1.8. Ceme Katılanların Meslek ya da Uğraşları

Dernek kayıtlarından elde edilen bilgilere göre üyelerin büyük bir çoğunluğu emekli ve ev hanımı (%70)'dir, içle-

rinde esnaf (% 15), memur (% 10), iş adamı yani iş veren (%5) konumunda olanlar da vardır.

Cemlere katılanların meslek ve uğraşları da bu doğrultudadır. Özellikle emeklilerin ya da ev hanımlarının günlük yaşamlarında vakitlerinin müsait olması nedeniyle derneğe daha çok vakit ayırdıkları, hem cemlere katılma hem de dernek çatısı altındaki sosyal etkinliklerde bulunma konusunda daha istekli oldukları görülmektedir.

2.1.9. Ceme Katılanların Hangi Ocağa Bağlı Bulunduğu

Mersin’de yaşayan talipler birbirinden farklı ocaklara bağlıdır. Bunlar arasında Ağuçan (Ağuiçen) Ocağı (Tunceli’nin Hozat ilçesine bağlı Karabakır Köyü’nde); Baba Mansur Ocağı (Tunceli’nin Mazgirt ilçesinin Muhundu beldesine bağlı Şöbek Köyü’nde); Derviş Cemal Ocağı (Tunceli’nin Hozat ilçesine bağlı Seyit Cemaller Köyü’nde); Kureyşan Ocağı (Adıyaman ve Tunceli’nin Mazgirt kazasına bağlı Büyüyük Köyü’nde); Pir Sultan Ocağı (Sivas’ın Yıldızeli ilçesine bağlı Banaz Köyü ve Tunceli’nin Pülümür ilçesine bağlı Hacı Köyü’nde); Seyit Sabun Ocağı (Tunceli’de); Sinemilli Ocağı (Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesine bağlı Kantarma Köyü’nde); Üryan Hızır Ocağı (Tunceli’nin Pertek ilçesine bağlı Dorutay Köyü’nde), Garip Musa Ocağı (Sivas’a bağlı Divriği ilçesinin Güneş Köyü yakınlarındaki Garip Musa mezrasında) gibi çeşitli ocakları sıralamak mümkündür (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.12, K.14, K.15, K.16). Ayrıca Yanyatır (İzmir’in Narlıdere ilçesinde) ve Hacı Emirli Ocağı (Aydın’ın Germencik ilçesine bağlı Kızılcapınar beldesinde)’na bağlı Tahtacılardan da sayıları çok az da olsa ceme katılanlar olmaktadır.

Kaynak kişilerden bazıları taliplerinin sayısı en fazla olan ocağın Kureyşan Ocağı olduğunu, bunu Ağıuçen ve Baba Mansur Ocağı taliplerinin izlediğini söylemektedir (K.3, K.4, K.5, K.17).

Ceme katılan taliplerin bağlı bulunduğu ocaklar da, yukarıda adları sıralanan ocaklarla aynıdır.

2.2. Ceme Katılanların Dinî Vasıflarına Göre Oturuş Düzeni

Cemler, dedenin yönetiminde belirli bir düzen dahilinde gerçekleştirilir. Dede, cem yapılacak salonun en üst tarafına kurulmuş meydan alanındaki bir divana oturur. Burası ceme katılanların rahatlıkla görebileceği ve dedeyi duyabileceği bir yerdir. Dedenin hemen sağında bir ya da birden fazla zakir, solunda ise diğer dede ya da dedeler oturmaktadır.

Dedenin oturduğu post makamı, yerden yaklaşık bir metre yükseklikte olup üç-dört basamakla buraya çıkılmaktadır. Dedenin hemen önündeki daire şeklindeki alan ise tüm hizmetlerin yerine getirildiği, semahın dönüldüğü "Hak meydanı"dır. Ceme katılanlar bu meydanı yine daire şeklinde saran ve arka arkaya sıralanmış sandalyelerde, dedeye ve diğer taliplerle yüz yüze gelecek şekilde oturmaktadır. Hatta meydanın hemen ön cephesindeki sandalyeler, ceme katılan diğer dede ya da dede soyundan gelenlere ayrılmıştır. Diğer talipler ise cemde istedikleri yere ve kadın-erkek karışık vaziyette oturmaktadır.

Köylerde cem için herkes yere oturmasına karşılık Mersin'deki cemevinde sandalyelere oturulmaktadır. Ocakzadeler ve talipler, günümüz şartlarına göre sandalyenin daha kullanışlı olduğu, iki saate varan cem süresince yerde dizüstü ya da bağdaş kurar vaziyette oturmanın oldukça sıkıntılı

olduğu konusunda hemfikirdir. Öyle ki ceme katılanlar arasında sağlıklı olanların yanı sıra yaşlılar ya da hastalar da bulunmakta, sandalye bu kişiler için daha rahat olmaktadır.

İçlerinden bazıları ise cem yapılan odanın temizliği açısından sandalyeyi daha kullanışlı bulmakta, zira Hızır Cemi ya da yas-ı matem cemi gibi katılımcı sayısının 2000-2500'e ulaştığı durumlarda ayakkabıların çıkartılarak cem odasında bulunmanın hijyen açısından da pek sağlıklı olmadığını düşünmektedirler (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5). Cemlerdeki söz konusu oturuş şekli, Aleviliğin yaşatıldığı ortam ya da şartlara göre kimi şekilsel uygulamalarında değişikliklere gidebildiğini göstermektedir.

2.3. Ceme Katılanların Kılık Kıyafetleri

Ceme katılanların cem için giydiği özel bir kıyafet yoktur, ancak katılımcılar gösterişli, süslü, dikkat çekici kıyafetler giymemeye özen göstermektedir. Ayrıca kıyafetlerin temiz, düzgün ve ibadet yapmaya uygun olmasına dikkat edilmektedir.

Bayanlar, kendi geleneksel kıyafetlerine uygun olarak başlarına bir eşarp örterek de ceme katılabilmektedir. Erkeklerden bazıları başlarına şapka da takabilmektedir. Örneğin Hüseyin Kılavuz Dede (K.12) cemi başında şapkasıyla yönetmektedir

2.4. Cemin Yürütülmesi ve Nefeslerin İcrası Sırasında Sükunetin Sağlanması

Cem başlamadan önce dede, cemde gürültü yapılmaması, yan yana oturanların çevresindekileri rahatsız etmemesi, cem meydanının izinsiz terk edilmemesi gibi kuralları hatırlatarak ceme katılanların nasıl davranmaları gerektiği hakkında bilgi

vermektedir. Bunun dışında cem süresince gözcü, talipler arasında elinde değneğiyle dolaşmakta ve kendi aralarında konuşarak yanındakileri rahatsız edenleri uyarmakta, ihtiyaç duyulması halinde katılımcıların sessizce dışarı çıkmalarına yardımcı olmakta, kısacası sükûneti sağlamaktadır.

2.5. Cemin Yürütülmesi ve Nefeslerin İcrası Sırasında Cem Odasına Giriş / Çıkış

Gelenekte cem başladıktan sonra içeriden dışarıya çıkmak ya da içeriye girmek yasaktır. Ancak şehir ortamındaki cemlerde, ihtiyaç duyulması halinde, bunun kimseyi rahatsız etmeyecek bir şekilde yapılabildiği de gözlenmektedir.

2.6. Ceme Katılanların Nefeslerin İcrası Sırasındaki Oturuş Şekilleri, Yüz ve Beden Hareketleri

Cem süresince dede, hizmetlerin yerine getirildiği, duaların verildiği, nefeslerin icra edildiği vakitlerde tüm canlara “edeb-erkân”a davet eder. “Edeb-erkân” uyarısıyla cemdekiler, sandalyelerinde oturur vaziyette dizlerini birleştirir ve ellerini de dizlerinin üzerine koyarlar. Dedenin talipleri bu oturma düzenine çağırıldığı zamanlarda, hiç kimse rahat oturamaz. Ceme katılan herkes cem süresince oturuşuna dikkat etmek zorundadır, yana yaslanarak ya da sandalyede ayak ayak üstüne atarak oturulmaz. Aksi davranışta bulunanları gözcü gelip “gerçeğe Hü” diyerek elindeki değneğiyle uyarır. Ancak dedenin izniyle rahat ancak yine de yanındakini rahatsız etmeyecek ve görgü kuralları çerçevesinde bir oturuş şekline geçilebilir. Bu oturuş düzeni nefeslerin icrasında da söz konusudur.

Ceme katılanlar, nefes dinlerken de oturuşlarına özen göstermek zorundadır. İsteyenler, nefeslerin kimi bölümler-

rinde ellerini dizlerinin üzerinde ya da sağ ellerini sol göğüslerinin üstünde vurarak ritim tutabilmektedir.

Cemde “edeb-erkân”a uygun bu oturuş vaziyetinin yanında cemde nefeslerden sonra cemaatin secdeye geçtiği ya da birtakım dinî pratikleri uyguladığı bölümler de vardır.

Cemde okunan her düvazdan sonra, on iki imama saygı gereği, canlar sandalyelerinde oturdukları vaziyette öne doğru eğilerek secde eder, dede duasını bitirene kadar da bu vaziyette kalırlar. Dede, “*Şehitler uyansın.*” deyince herkes secdeden kalkar. Aslında bu secde, zakirin cemin ilerleyişine göre okuduğu her nefes dizisinin ardından mutlaka yapılmaktadır. Örneğin cemin muhabbet bölümünde zakir iki deyiş bir düvaz okuduktan sonra secde edilir, iki tevhide ya da mersiye yi tamamladıktan sonra yine secde edilir. Bu durum cem süresince devam eder, her secdede dede dua verir.

Cemin tevhid bölümünde ise “varlığın birliği” ilkesi ortaya konmakta ve Hakk’ı tanıma, yaratan ile yaratılan arasındaki ilişki kurularak nübüvvet ve imamate vurgu yapılmaktadır. Zakir, tevhidin nakarat bölümünü okurken tüm canlar yüksek sesle ona eşlik etmektedir. Aşağıda tevhid örneklerinden bir bölüm nakaratıyla birlikte verilmiştir (Nakaratlardaki “il Allah”ın okunuşu zakirin kendi yorumudur.):

Muhammed anadan düştü lâ ilâhe il Allah
 Kafirlerin aklı şaştı lâ ilâhe il Allah
 Bin bir putlar yere geçti lâ ilâhe il Allah
 Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
 İl Allah şah il Allah
 Lâ ilahe il Allah
 İl Allah şah il Allah

Sen Ali'sin güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah

(Tev.1. / 3)

Cemde miraçlama bölümünün ise ayrı bir yeri vardır. Ni-
tekim tüm canların aynı anda bir takım dinî pratiklerle iba-
detlerini gerçekleştirme fırsatı buldukları an, miraçlamanın
okunduğu zamana rastlamaktadır. Bu sebeple miraçlama
bölüme “cemin tacı” (K.6, K.16) ya da “cemin bel kemiği”
(K.6, K.16) gibi adlar da verilmektedir.

Zakirin miraçlamayı icrası sırasında okuduğu dizeler ve
bu dizelerde cemdekilerin gerçekleştirdiği pratikler şöyledir:

Muhammed sükuta vardı yoktur senden bir azim

Şimdi senden el tutayım Hak buyurdu ve dua

(Mir.1 / 3)

*(Zakirin dışında, herkes ayağa kalkar ve el ele tutuşur. Za-
kir saz çaldığı için kimseyi tutamaz, dede zakirin kolundan
tutarak bu halkayı tamamlar.)*

Ol dem Cebrail el tuttu Muhammed bel bağladı

İki gönül bir oluben yürüdüler dergâha

(Mir.1 / 4)

*(Canlar, elleriyle bellerine bir kuşak bağlıyormuş gibi ya-
parlar.)*

Ol benim sırr-ı devletlim sana tabidir habibim

Eğiliben secde kıldı eşiğine kiblegâha

(Mir.1 / 10)

(Herkes, secde eder.)

Muhammed ayağa kalktı ümmetin Hak'tan diledi

Cümlesine rahmet olsun dedi anda Kibriya

(Mir.1 / 13)

(Ayağa kalkılıp dâr'a durulur.)

Eğiliben secde kıldı hoşçakal sultanım

Kalkıp evine giderken yol uğrattı Kırklara

(Mir.I / 14)

(İlk dize üç kez okunur ve her okunuşta canlar rüku şeklinde niyaz eder.)

Vardı Kırklar makamına **oturdu oldu sakin**

Cümlesi de secde kıldı Hazreti Emrullaha

(Mir.I / 15)

(İlk dize okunduğunda herkes "edeb-erkân" vaziyetinde oturur, ikinci dize okunduğunda da secde eder ve doğrulur.)

Muhammed secdeye koydu yüzün Hakk'a teslim etti özün

Cebrail getirdi üzüm Hasan Hüseyin ol şaha

(Mir.I / 16)

(Secdeye varılıp niyaz edilir.)

Kudretten bir el geldi ezdi bir engür eyledi

Hatemi o elde gördü uğradı müşkül hale

(Mir.I / 21)

(Miraçlamanın bu bölümünden itibaren semaha başlanır.)

Görüldüğü üzere miraçlama, nasıl ibadet edileceği, nerede hangi ritüellerin gerçekleştirileceği hakkında ceme katılanlara yol göstermekte, ayrıca cemde topluca ibadeti sağlamaktadır. Bu sırada zakir sadece miraçlamayı okumayla görevli olup elinde sazı bulunduğu için ilgili pratiklere dahil olamamaktadır.

Yukarıda örneklendirdiğimiz söz konusu dinî pratiklerin dışında, nefeslerin okunması, özellikle de mersiyelerin icrası sırasında canlar, gözyaşı da dökmekte, kimi zaman sağ elleriyle göğüslerinin üzerine vurarak, vücutlarını sağa sola hareket ettirmektedir. İmam Hüseyin'in ve yakınındakilerin Kerbela'da şehit düşmesini konu edinen mersiyeler, ceme katılanları duygulandırmakta, yaşanan acıyı derinden his-

sedenler gözyaşlarını tutamamaktadır. Mersiyelerin içeriğini derinden hissederek gözyaşı dökenlerin Alevi yol ve erkânı konusunda daha duyarlı olan yaşlı kesim olduğu gözlenmektedir.

İmam Hüseyin'in yad edildiği bu bölümde, özellikle "*Buğün matem günü geldi*" dizesiyle başlayan mersiye (Mer.II)'nin okunması sırasında, başta dede olmak üzere cemde bulunan tüm canlar, başlarını öne doğru eğik, eller göğüs üstünde çaprazlama konularak ayaklar mühürlenmiş bir şekilde ayakta bekler. Gelenekte "Mansur dâri" denilen ve darağacında asılan Hallac-ı Mansur'a göndermede bulunan bu duruş şekliyle canlar, hem söz konusu yol büyüğüne hem de İmam Hüseyin'e saygılarını göstermiş olurlar.

Nefeslerde "Hü" ve "Şah" adı geçtiğinde ise sağ elin işaret parmağı önce dudağa sonra sol göğüs üstüne götürülerek ya da sadece sağ el yürek üstüne götürülmek suretiyle niyaz edilmektedir. "Hü" adı Allah'ın adlarından birisidir. "Şah" ile de Hz. Ali kastedilmektedir. Gelenekte her iki sözcüğün geçtiği yerlerde canların niyaz etmesi ise hem Allah'a hem de Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve saygının göstergesidir. Bu niyaz şeklinin, "Hz. Ali, on iki imam, Şah Hatayî, Abdal Musa, Pir Sultan Abdal" gibi Alevi yol büyüklerinin adı geçtiğinde tekrarlandığı görülmektedir. Söz konusu Alevi ozanlarının adı geçtiğinde de niyaz edilmesinin temelinde, Alevi yol ve erkânıyla ilgili derin anlamlı ürünlerin sahibi konumundaki bu kişilerin de kutsal sayılmasından kaynaklanmaktadır.

Nefesler, dile getirdikleri konular, yolun öğretileriyle ilgili verdikleri bilgiler vb. nedeniyle Aleviler arasında kutsal sayılmış ve cemlerde gerçekleştirilen ibadetler bu derin anlamlı ürünler eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

2.7. Nefeslerin Müzik (Saz) Eşliğinde İcra Edilmesinin Dinleyiciler Üzerindeki Etkisi

Sözlü kültürlerdeki en etkili öğrenme yöntemleri; söz söyleme, söyleneni dinleme, dinleneni tekrarlama, bunları kalıplaşmış sözlerle yeniden oluşturma, ortak geçmişe tek vücut olarak bakıp katılma şeklinde sıralanmaktadır. Sözlü kültürle yaşayan insanlar bu yolla pek çok şeyi öğrenmekte, hatta bilgelik düzeyine ulaşabilmektedir (Ong, 1995: 21). Alevi toplumu da geçmişten günümüze bu kültürel aktarım yöntemini kullanarak inançlarını, ritüellerini, sözlü kültür ortamında yaşatmış, söz konusu değerlerini müziğin ve sözün etkileyici gücünden yararlanarak günümüze aktarmıştır.

Alevi yol ve erkânını, dünya görüşünü, yaşam tarzını yansıtan deyişler, düvazımlar, tevhidler vb. şiir türleri müziğin katkısıyla günümüze kadar gelebilmiştir.

Bilindiği üzere Alevi kültüründe sazın ayrı bir önemi vardır. Cemlerde nefesler mutlaka ve mutlaka saz eşliğinde terennüm edilmektedir. Öyle ki gelenekte saz için “telli Kur’an” denilmesi (K.4, K.5), bu enstrümana verilen önemi açıkça göstermektedir.

Aleviliğin kendine özgü kurallarının, öğretilerinin yaşatılmasında, Alevi ozanlarının, onların söyledikleri nefeslerin, deyişlerin önemli bir rolü vardır. Özellikle bu deyişlerin saz eşliğinde okunması, bu öğretilerin belleklere yerleşmesinde ve kuşaklar boyu aktarılmasında, cem ortamında söz konusu metinlerde anlatılanların hissedilmesi ve cemin böylelikle büyük bir aşkla yürütülmesinde sazın, bir başka deyişle müziğin önemli bir rolü vardır.

2.8. Nefeslerin Dinleyicilere Verdiği Mesajlar

Cemlerde icra edilen nefesler, ibadetin bir parçası olmakla birlikte içerik bakımından cemaate gerek dinî gerek sosyal hayatla ilgili pek çok mesaj da vermektedir.

Bu çalışmada incelemeye alınan cem nefesleri içerik bakımından değerlendirmeye alındığında cemdekilere aşağıdaki mesajların verildiği gözlenmektedir:

1. Bu yola gönül verenlerin gerektiğinde canlarından bile vazgeçmeleri gerektiği

Hatayim hana gider
Cesetler de candan gelir
Bu yola meyil verenler
Serin verir serden gelir
(Dey.II / 3)

2.Taliplerin pir'e ihtiyacı olduğu, bir başka deyişle pirsiz doğru yolun bulunamayacağı

Pir Sultanım ey gaziler
Yürekte yara sızılar
Talip de pirin arzular
Bülbül öter gül içinde
(Dey.I / 6);

3. Cemlere yabancının giremeyeceği

Çekelim aşkın yayın
Ceme girmesin hayın
Tevhid kararın buldu
Yol erkân yerin aldı
(Dey.II / 1)

4.Cemdeki delilin bu yolu kuranların ilahi nurunu, onların yol göstericiliğini simgelediği

On iki imamdan bu nur Hatayı
Şir-i Yazdan Ali yaktı delili
(Düv.IV / 9)

5.Cemde tığlanan kurbanların Hz. İsmail'e inen koç kadar kutsal olduğu

Kadir mevlam sürme çekmiş gözüne
Yüz süreyim tırnağına dizine
Koç dergâha gitti düşün izine
İsmail'e inen koça benzettim
(Dey.IV / 2)

6.Cemdeki on iki hizmet sahibinin görevlerinin neler olduğu

Mümin yolu yakın ister
Münkirlerden sakın ister
Delil yanmaz yağın ister
Delilciye haber olsun
(Dey.V / 4)

7.Cemde dönülen semahın kırklar meclisindeki semahla aynı olduğu

Gir semaha bil de boyla
Silinsin pak olsun ayna
Kırk yıl bu kazanda kayna
Daha çiğsin yan dediler
Yürü turnam yürü pire gidelim
(Dey.VI / 4)

8.Günahlar için tövbe edilmesinin gerekliliği

Hasan'la Hüseyin nur içinde nur ise
İmam Zeynel sır içinde nur ise

Özümüzde benlik kibirlik var ise
Tövbe günahlarımıza estafurullah
(Düv.III / 2)

9.Tarihi olayların gelenekteki rolü

Musa Kazım Şah Rıza'ya kavuştum
Kerbela çölünde cenge giriştim
Yezit ordusuyla hayli vuruştum
Yaralandı sinem al kana düştüm

Yaralandı sinem sinem al kana düştüm
(Düv.VI / 4)

10.Hz. Muhammed'in miracı ve kırklar meclisinin tanıtılması

Hatemi ağzına verdi arslan ol dem oldu sakın
Muhammed'e yol veruben arslan gitti nihane
(Mir.I / 7)

11.Hz. Ali'yi sevenleri sevmeye, sevmeyenleri sevmemenin Alevi öğretileri içindeki önemi

Seni seven sevdiğimdir yarimdir
Sevmeyen düşmanımdır zârımdır
Sırrımın sahibi gizli nurumdur
Sırr-ı Yezdan şâh-ı merdan ya Ali
(Dey.III / 2)

12.Her Alevinin yılda en az bir kez de olsa kurban tığlamasının dinen zorunluluğu

Aslı şâh-ı merdan güruh-u Naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban talibin borcu
Pir-i tarikata indi bu kurban
(Düv.VII / 4)

*13.Dâr'da olanların yani sıkıntıda olanların yardımına Hz.
Hızır'ın yetişeceği*

Binbir donda baş gösterir gelirsün
Derde düşünlere derman bulursun
Ağlayanın gülen yüzü olursun
Medet senden medet Bozatlı Hızır
(Dey.VII / 2)

14.Cahile, yol erkân bilmeze söz anlatmanın zorluğu

Pir Sultanım bu ne demek
Cahile hiç çekme emek
Hazır pişmiş nan u yemek
Yedirenin demine hü
(Dey.IX / 4)

15.Kişisel hırslardan uzaklaşmanın gerekliliği

Tamaha aldanma geziyor her bar
Hırsa nefse fırsat verme ya Cebbâr
Sana sığınmışam Vahüd'ül- Gahhâr
Câr günümün İmam Zeynel gel yetiş
(Düv.VIII / 4)

Görüldüğü üzere nefesler hem cemlerde yer alan pratiklerin anlamları hem geçmişte yaşanmış büyük olayların geleneğe etkisi, bu yolu kuranların kimler olduğu, bir Alevinin yerine getirmekle yükümlü olduğu kurallar, yol öğretileri vb. hususta topluluk mensuplarına önemli mesajlar sunmaktadır. Söz konusu iletiler, farklı nefes metinlerinin de incelenmesiyle daha da arttırılabilecektir. Genel olarak ise nefeslerin bir Alevinin dinî ve sosyal yaşamına yön veren iletilere sahip olduğunu, bu alanda karşılaşılabilecek soruların yanıtını içerdiği görülmektedir.

2.9. Ceme Katılanların Zakirlik Görevine ve Zakirlerle Yaklaşımı

Anadolu Aleviliğinde öğretilerin yaşatılması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında nefeslerin önemli bir rolü olduğu kadar, bu nefesleri saz eşliğinde okuyan âşıkların, cem ortamında icra eden zakirlerin de Aleviler arasında önemli, hatta kutsal bir yeri vardır. Öyle ki topluluk içinde nefes icra eden ozanlara, zakirlere “ulu kişiler” olarak bakılmaktadır. Cemlerde bu ulu ozanların adı geçtiğinde dedenin ve cemde bulunan bütün taliplerin sağ işaret parmaklarını önce dudaklarına ardından da sol göğüs üzerine yani kalbe götürmek suretiyle niyaz etmesi, bu saygıyı açıkça göstermektedir. Söz konusu ulu ozanların başında da “Şah Hatayı” gelmektedir.

Alevi geleneğinde bugüne kadar yaşamış âşıklardan özellikle yedisi çok usta ve kutsal sayılmaktadır. Alevi-Bektaşî edebiyatının önde gelen temsilcileri olup “Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî, Viranî, Teslim Abdal ve Nesimî” şeklinde sıralanan bu isimler, “yedi kutuplar” adıyla da tanınmaktadır (Artun, 2011: 104). Söz konusu yedi kutbun ve Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde eser vermiş olan diğer âşıkların şiirleri, kendilerinden sonra yetişmiş âşıklar ve zakirler tarafından icra edilerek bugüne ulaştırılmıştır.

Ceme katılanlar en önemli görevlerden biri olarak zakirliği görmekte, zakir olmadan ibadetlerin yapılamayacağını belirtmektedirler. Zakir Alevi ozanlarının nefeslerini terennüm ederek onlara hayat verdiği gibi, okuduğu nefeslerle de talipleri aşka getirmekte, yolun önde gelen büyüklerini ve önemli olaylarını hatırlatmakta, Alevi yolunu, öğretilerini saziyla dile getirmektedir. Taliplerin gönüllerini aşkla dol-

durmaktadır. (K.4, K.5, K.7). Bu nedenle görevleri kutsal, kendileri de ulu sayılmaktadır

Konuyla ilgili olarak zakir Tamer Açıkalın'ın yaşadığı iki olay ceme katılanların ve genel olarak Alevilerin nazarında zakirin konumunu açıkça göstermektedir. Buna göre Tamer Bey, Adana'da Sinemilli Ocağı'na bağlı Maraşlı Mamko Dede ile katıldığı bir cem sonunda taliplerden birisinin yanına gelerek elindeki lokmaya dua istediğini, duayı kendisinden değil dede'nin verebileceğini söylese de ilgili kişinin bu isteğinde ısrar ettiğini, sonunda da lokmaya dua vermek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Tamer Bey, semah ekibinin yetiştiriciliğini üstlendiği dönemden bu güne hem hizmet sahiplerinin hem de dedenin cemde verdiği duaları öğrendiğini belirtmektedir. Bir başka olayda ise aynı zakir, Mersin'deki cemevinde düzenlenen bir cemde Murat Dede'nin yanında bu hizmeti yürütmüş, cem sonunda orada bulunan bir "ana bacı" (dede eşi)'nin ve yanında oturan bir bacının yanına gelerek önünde duran su bardağının içindeki gülü istemiş, Tamer Bey bardakta gül olmadığını söylese de *"Biz karşıdan gördük o gülü istiyoruz"* diyerek bardağı almışlar ve ikisi birlikte ağlaya ağlaya gitmişlerdir. Bu olayın ardından söz konusu ana bacının, zakiri nerede görse ayağa kalkıp dâr vaziyetini alması dikkat çekicidir (K.6).

Bu olayları yaşayan Tamer Açıkalın, zakirliğin verdiği bir ağırlığın olduğunu, bir zakirin gerek cemlerde gerekse günlük yaşamda oturup kalkmasına, konuşmasına, hatta yiyip içmesine dikkat etmesi gerektiğini, taliplerin bu konudaki saygısızlığı affetmeyeceğini belirtmektedir (K.6). Aynı şekilde cemevine ziyaret eden bazı taliplerin de zakirlere büyük saygı duyduklarını, gerek onlara karşı konuşmalarından gerekse hal ve hareketlerinden açıkça görmek mümkündür.

2.10. Ceme Katılanlar İçin Nefeslerin Anlam ve Önemi

Cemde okunan nefesler, “Hak kelamı”dır. Bunların okunması sırasında talipler, aşka gelir, yol büyüklerini, onların yaşadıkları önemli olayları hatırlar, yolun kendisinden beklentilerini öğrenir. Bu bakımdan Alevi geleneğinde nefesler hem bireylerin geleneğe bağlı bir şekilde yetişmesi hem de dinî ritüellerin yerine getirilmesi, en önemlisi de talipleri aşka getirmesi, hislendirmesi bakımından önemlidir (K.4, K.7, K16).

Cemevinde zakirlik görevini yerine getiren Ercan Bey, *“Aleviler yüzyıllardır, inançlarını, öğretilerini, dertlerini, sıkıntılarını söze ve müziğe dökmüştür.”*(K.16) sözleriyle nefeslerin Alevi kültürünün ve inanışlarının belirlenmesi açısından önemini dile getirmiştir.

Talipler de nefesle ilgili olarak; *“Alevilerin duasıdır.”* (K.4); *“Geçmişten günümüze Alevilik hakkında bilgi veren kutlu sözlerdir.”* (K.7); *“Cemin özüdür”* (K.14); *“İbadetimizi deyişlerle yaparız.”* (K.15) şeklinde sıralayarak bu ürünlerin önemini vurgulamaktadır.

3.Nefeslerin İcra Yeri, Zamanı ve Şekli

Alevi inancına ve kültürüne göre kutsal kabul edilen nefeslerin gelenekte başlıca icra yeri, cemevleri ve dolayısıyla cemlerdir. On iki hizmet sahiplerinden birisi olan zakir tarafından okunan bu metinlerin, kendine özgü okunuş tarzı bulunmaktadır.

3.1. Cem

Bütün toplumların kendi inançlarına uygun olarak belirli anma ve toplanma günleri vardır. Anadolu Alevilerinin de ibadetlerini yaptıkları başlıca ortamlar, cemlerdir. Söz ko-

nusu dinî törenler, yılın belirli dönemlerinde ve düzenli aralıklarla yapılan bir ibadet şeklidir.

Cemler, gelenekte güz aylarında başlatılmaktadır. Yaz dönemlerinde herkesin kendi memleketini ziyaret etmesi, kamu kurumlarında çalışanların izne ayrılması vb. sebepler dolayısıyla bu dönemlerde talipleri cem için bir araya getirmek oldukça zordur. Bu nedenle cemler, güz ayından itibaren, bu da genellikle eylül sonudur, başlatılmakta ve yaz başında da sona erdirilmektedir.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'nde de cem takvimi bu şekilde düzenlenmiştir. Cemler, güz mevsiminde genellikle de her ayın son perşembeyi cumaya bağlayan akşamında yani Aleviler tarafından kutsal sayılan "cuma akşamı"nda gerçekleştirilmektedir.

Türkiye genelinde kent ortamının iktisadi ve sosyal özelliklerine bağlı olarak hafta içi yapılan cemlerin hafta sonuna alınarak yeniden şekillendirildiği örnekler de vardır (Bozkurt, 1999:106). Cemin kutsal sayılan perşembe akşamı yerine daha büyük bir katılımın sağlanacağı düşüncesiyle hafta sonuna alınması, birtakım kutsal değerlerin daha geniş bir kitle arasında paylaşılması ve buna bağlı olarak korunup yaşatılması uğruna yer yer terk edilebildiğini göstermektedir. Mersin'deki cemevi için de kimi zaman bu tür uygulamalara rastlanabilmekle birlikte genellikle cemlerin yıllık takvimine bağlı kalındığı gözlenmektedir.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (cemevi)'nde düzenlenen cemlerin takvimi ise aşağıdaki şekildedir:

"Kısır cem", eylül ayından itibaren her ayın son perşembesinde düzenlenmektedir.

Yas-ı matem cemi, Kurban Bayramı esas alınarak düzenlendiği için, takviminde her yıl değişiklik meydana gelebilmektedir. Bunun için Kurban Bayramı'ndan sonra 20 gün

sayılmakta, bu günden sonra on iki gün oruç tutulmakta ve oruçtan hemen sonraki günün sabahında aşure pişirilmekte, aşure pişirilirken erkân açılarak yas-ı matem cemi düzenlenmekte ve cemden sonra da aşure içilerek oruç sonlandırılmaktadır. Dolayısıyla bu cemin tarihi Kurban Bayramı'na göre belirlenmektedir.

Hızır Cemi ise Hızır aleyhisselam adına 13 ila 15 şubat tarihleri arasında yapılmaktadır.

Nevruz cemi de baharın geldiği bu günde yani 21 Mart'ta düzenlenmektedir.

Abdal Musa cemi ise 6-7 haziran tarihlerinden birinde yapılmaktadır.

Görüldüğü üzere söz konusu cemevindeki dinî törenler, genel olarak güz başında başlatılmakta ve haziran ayında ise sonlandırılmaktadır.

Gelenekte ve bugün de kırsal çevrelerde, cemin yapılacağı haberini taliplere duyurma görevi "peyk" adı verilen hizmet sahibine aittir. Şehir merkezlerinde ve haliyle Mersin'deki cemlerin taliplere duyurulması ise, günümüzde gelenektekenden çok farklı bir şekilde yapılmaktadır.

Bilindiği üzere iletişim teknolojisinin inanılmaz bir hızla gelişmesi ve bu gelişmenin yurdumuzun hemen her köşesine yayılması sonucunda kültürümüzde, geleneksel değerlerimizin kimi zaman kitlelere ulaştırılması kimi zaman da yerine yenisinin geçmesi sebebiyle unutulması gibi önemli değişikliklerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu açıdan bakıldığında "*Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi*"nde teknolojik gelişmelerden olumlu anlamda yararlandığı ve bu yolla cemlerin şehirdeki bütün üyelere ya da taliplere çok kısa sürede duyurulduğu görülmektedir.

Derneğin şu anki haliyle yaklaşık 6000'e yaklaşan bir üye sayısı vardır. Talipler, güz başından itibaren her ayın

son perşembe akşamında cem yürütüleceğini bilmektedir. Bununla birlikte dernekdeki cemler, taliplere e-posta adreslerine mektup yazılarak ya da cep telefonlarına mesaj bırakılarak haber verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında köy ortamında cem düzenleneceğini bütün taliplere duyurma görevini üstlenen ve çeşitli Alevi topluluklarında “*pervane, peyk, peykçi, davetçi*” (Çıblak, 2005: 73) gibi adlar verilen hizmet sahibinin bu görevini şehir ortamında yerine getiremediği görülmektedir. Kırsal çevrede belirli bir alanda belirli hane sayısına sahip topluluk mensuplarına söz konusu hizmet sahibinin cem haberini ulaştırması kolaydır, ancak şehirde farklı mahallelerde ve birbirinden çok uzak mesafelerde ikâmet eden taliplere cem duyurusu hem zaman alıcı hem de ulaşım açısından masraflıdır. Kent merkezinde bu sorun, Mersin’deki dernekte de görüldüğü üzere, kitle iletişim araçlarının kullanımıyla çözüme kavuşturulmuştur.

3.2. Cemevi (Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi)

Alevilikte, cemlerin kimin evinde ya da nerelerde yapılacağı konusu, dinî ve sosyal hayatın belirlediği kurallara bağlanmıştır. Cemler bazı yörelerde sadece dede evinde yapılmaktadır. Bu nedenle dede evinin bir odası cem için özellikle büyük yapılmıştır. Gelenekte bazı dede aileleri vardır ki, uzun yıllar onların evinde cem yapılması gelenek halini almıştır. Cemlerin bu evlerde yapılmasının en önemli nedeni, dedenin görgü zamanında kullandığı “*tarik, erkân, zülfikâr, serdeste*” vb. adlar verilen asanın sadece bu evlerde bulunmasıyla ilgilidir. İnanışa göre kutsal sayılan bu tarikin yerinden indirilmesi için dua edilir ve bir kurban tığlanır. Dedenin taliplerini ziyarete çıktığı dönemlerde ise cemler; “*on iki hizmet sahiplerinden birinin ya da varsa dikme dede-*

nin evinde; köyün ileri gelenlerinden birinin evinde; yatır ya da ziyaretlerin bulunduğu mekânlarda; sürekli cem yapılan belirli bir mekânda” yapılırdı. Dede, genellikle cem yapılacak evde konuk olurdu. Ancak dedenin misafir edileceği ve cemin yapılacağı bu evin, cem yapmaya elverişli bir odasının bulunmasının yanı sıra ev sahibinden de düşkün olmaması, komşularıyla herhangi bir sorun yaşamaması, lokmasının yenilebilmesi, köyde sevilen bir aile olması gibi nitelikler aranırdı. Aksi taktirde dede, o evde kalamaz, cem yapamazdı. Cemin asıl amacı *“eline, diline, beline ve aşına, işine, eşine sahip olmak”* şeklinde özetlenebilecek doğruluk ilkelerinin topluluk mensupları tarafından benimsetilip yaşatılması olduğu için, dedenin köye gelişinden cemin yapılması ve sonrasına kadar her aşamada bu kuralların gözetilmesi ve uyulması gerekmektedir. Nitekim bu konuda titizlik gösterilmemesi, topluluğunda da bu ilkelere inancını ve güvenini sarsacaktır (Yaman, 2007: 214).

Günümüzde ise cemler, kent ortamında cemevlerinde ya da uygun evlerde yapılmaktadır. Özellikle son yıllarda şehirlerde yaşayan Alevilerin ihtiyaçları doğrultusunda cemevleri inşa edilmeye başlanmış, dinî ve sosyal talepler bu mekânlarda karşılanmaya başlanmıştır.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi) de, şehir merkezinde Alevilerin söz konusu ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir. Çalışmamızın giriş kısmında da bahsedildiği üzere, Mersin’e göç ederek burada kent kültürüyle tanışan Aleviler, 1990’lı yılların başından itibaren *“Pir Sultan Abdal Derneği”, “Semah Kültür Vakfı”, “Cem Vakfı”* gibi belirli dernekler, vakıflar etrafında örgütlenmiş, ancak bunların hepsi arka arkaya kapatılmıştır. 1992 yılında kurulan *“Mersin Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi ve Cemevi”* ise 2009’da *“Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)”*

adını alarak günümüze kadar işlevini devam ettirmiştir. Önceleri şehir merkezinde küçük bir binada hizmet verirken 2005 yılında yeni binasına taşınarak alanını bir hayli genişletmiştir. Şu anki haliyle cem salonunda 1250 kişilik bir sandalye mevcut olup bu sayı ara bölmelere de sandalyelerin eklenmesiyle 1700 kişinin oturabileceği bir alana dönüştürülebilmektedir. Ayrıca katılımcı sayısının bir hayli fazla olduğu Hızır cemi, yas-ı matem cemi gibi cemlerde katılımcı sayısı 2500'e kadar çıkabilmektedir. Böyle zamanlarda cemevinin zemin ve üst katına yerleştirilen sinevizyon cihazlarıyla dışarıda kalan taliplerin de cemlere iştirak edebilmeleri sağlanmaktadır.

Derneğin mevcut üye sayısı, dernek görevlilerinden edinilen bilgiye göre günümüzde 6000'e ulaşmış durumdadır (K.3, K.5, K.7)

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'nin yönetim kadrosu dışında aşçısı- kurbancısı, cenaze hizmetlerini yürüten görevlisi, temizlik vb. işlerde görevli elemanları vardır. Ayrıca dernek çatısı altında saz kursu, semah kursu, İngilizce kursu, dikiş nakış kursu vb. taliplere yönelik çeşitli dinî ve sosyal içerikli kurslar da düzenlenmektedir.

3.3. Nefes ve Saz

Alevi kültüründe sazın ayrı bir yeri vardır. Evlerin baş köşesine asılması ve gövdesine üç kez niyaz edilmeden çalınmaması, saz çalanlara büyük saygı duyulması bu önemi açıkça göstermektedir.

Cemlerde saz ve söz hep bir aradadır. Alevilerin büyük saygı ve sevgi duyduğu yol ulularının ve yola ilişkin kuralların işlendiği Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet gibi ozanların deyişleri, dede veya zakir tarafından saz eşliğinde dile getirilmektedir. Öyle ki sözlü geleneğin hakim olduğu

Aleviler arasında, yolla ilgili bilgiler, kitaplardan ya da belirli eğitim kurumlarından değil, saz ve söz birlikteliğiyle taliplere seslenen bilgili büyüklerden ve dedelerden sağlanmıştır (Yaman, 2007: 217).

Bilindiği üzere saz, tezeneyle çalınan, gövdesi şişkin, sapı ince ve uzun olan telli halk çalgılarının genel adıdır. Büyüklüklerine ve tellerinin sayısına göre “cura, bağlama, çöğür” gibi adlar almaktadır.

Zakir Ercan Kazım Özer, sazın “vurmalı sazlar” ya da “yaylı sazlar” için de kullanılmasından dolayı bu terim yerine özellikle “bağlama”nın kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Ercan Bey, bağlamanın da çeşitlerinin bulunduğunu, eskiden dede ya da zakirlerde “balta bağlama” adı verilen elde yapılmış, arka kısmı baltayı andıracak şekilde sivri olduğu için bu adla anılan, mızrap kullanılmadan elle çalınan bağlama çeşidinin bulunduğunu, günümüzde söz konusu balta bağlamanın şeklinin değiştiğini söylemektedir (K.16).

Zakir Tamer Açıkalın ise bu enstrüman için “saz” terimini kullanmaktadır (K.6).

Gelenekte ise nefeslerin, mutlaka saz ile icra edilmesi, bir başka deyişle Alevi öğretilerinin saz eşliğinde dile getirilmesi nedeniyle saza “telli Kur’an” adı verilmektedir. (K.1, K.6, K.7, K.12). Eskiden kimi dedelerin zakirlere “*Oğlum bir ayet oku*” (K.6) diyerek onlardan nefes söylemelerini istemesi ya da zakirin saza ve söze başlamadan önce dededen izin aldıktan sonra sazına niyaz etmesi de sazın Alevi kültüründeki kutsallığını açıkça göstermektedir.

3.4. Zakirler ve Ceme Katılanlar İçin Cemin Anlam ve Önemi

Cem, Alevilerin toplu halde yaptıkları ibadet şeklinin adıdır. En önemli özelliği de ceme katılan herkesin birbirin-

den razı olarak yürütülmesidir. Konuyla ilgili kendisinden görüş istenen Hüseyin Dede, “*Cem, manevi anlamda arınmak isteyenlerin, kendini bilmek isteyenlerin, sır-ı hakikate ermek isteyenlerin, ölüp yeniden dirilmek isteyenlerin yeridir.*” (K.12) diyerek cemin Alevilikteki önemini vurgulamaktadır.

Zakir Tamer Açıklalın ise cem ile ilgili olarak “*Hakikat meydanıdır, Hak meydanıdır*”(K.6); Ercan Kazım Özer de “*Canların sorgudan geçirildiği, birbiriyle hesaplaştığı, yalananın, kibrin ortadan kaldırıldığı Muhammed-Ali meydanıdır*” (K.16) şeklinde açıklamada bulunmaktadır.

Cem için; “*İç huzuru arayanların meydanıdır.*” (K.4); “*İkrar verip ikrarına sahip çıkanların yeridir.*” (K.3); “*Hak aşkının yaşandığı, eğrinin düz olduğu, herkesin bir olduğu kırklar meclisidir*” (K.2); “*Hak Muhammed Ali meydanıdır*”;(K.17); “*Canların dâr’a durup yaptıklarının hesabını verdikleri meydanıdır*”(K.14) vb. bilgiler de verilmiştir.

Bütün bu görüşler cemin Alevi kültüründeki rolünü yansıtmaktadır. Bilindiği üzere ceme katılan herkesin ceme temiz bir şekilde katılması gerekmektedir. Bu temizlik vücudun ya da kılık-kıyafet temizliğinden ziyade kişinin özünün, gönlünün arılığdır. Cemin başında tezâkkâr, canlara tarikat abdesti aldırılmaktadır, ancak bu abdest esasında gönlün temizliği için alınmaktadır. Öyle ki ceme katılan mürsit ya da pirden başlamak üzere diğer hizmet sahiplerinin ve oradaki tüm canların iç temizliklerini yapmış olarak ceme katılmaları şarttır. Bunun gerçekleştirilememesi ihtimaline karşı dede, cemin başında canların birbirlerinden razı olup olmadıklarını sormakta, aralarında alacak-verecek davası olanları, kırgınlık ya da dargınlık yaşayanları meydana davet etmekte, varsa sorun cemin başında çözüme kavuşturulmaktadır. İnanışa göre bu meydan yalananın, riya-

nın yer almadığı “Hak meydanı” olduğu için burada kimse içindekini saklamamalıdır. Dolayısıyla cemler, ibadetin yapıldığı dinî törenler olmasının yanı sıra taliplerin birbirlerinden razılık, helallik alarak iç huzuru yakaladıkları, manevi anlamda arındıkları, birbirlerine hesap verdiği, yol öğretilerini yaşayarak öğrendiği, hakikate ermeye çalıştığı kutsal ortamlardır.

Genel anlamda cemler, Alevilerin birtakım kutsal ritüeller silsilesiyle donatılmış, düzenli olarak gerçekleştirilen ve gelenekte “kırklar meclisi”ne dayandırılan bir ibadet şekli olması bakımından, söz konusu topluluk mensupları arasında temelde dinî bir işleve sahiptir. Buna göre cemlerde yerine getirilen hizmetler, dedenin verdiği dua ve nasihatler, edilen niyazlar, saz eşliğinde okunan nefesler ve dönen semahlar, bir arada yenilen lokmalar vb. tüm uygulamalar Alevi inancının bir gereği olup ibadet kabul edilmektedir. Dolayısıyla ceme katılan her talip dinî açıdan üzerine düşeni bu toplantılarda yerine getirmekte ve burada öğrendiklerini de yaşamında uygulama fırsatı bulmakta, böylelikle manevi anlamda bir iç huzuru da yakalamaktadır.

Cem, Alevilerin dinî hayatlarının merkezinde yer almasının yanı sıra birey ve toplum yaşamında da önemli bir role sahiptir. Nitekim cemlerin, sosyal yaşamı da denetlediği, taliplerin yol öğretilerine uygun bir yaşam sürdürmeleri konusunda onları denetlediği, bu yönüyle de toplum kuralarını da belirlediği bilinen bir gerçektir. Nitekim cemler, bireylerin ruhen yenilediği, kendilerini temizledikleri, toplum huzurunda sorgulanarak hesap verdiği, suçluların cezalandırıldığı, herkesin birbirlerinden razılık aldığı meydanlardır. Bu da günlük yaşamdaki sorunların çözümünde ve dolayısıyla birlik ve beraberliğin kuvvetlendirilerek toplum uyumunun yakalanmasında oldukça etkilidir.

Kısacası cemler, Alevilerin hem dinî hem sosyal yaşamını şekillendiren, en önemlisi de bunları denetleyen, yola aykırı davranışta bulunanları yeri geldiğinde cezalandıran bir kurum olması bakımından önemlidir. Bu yönüyle Aleviler, cemlere büyük bir saygı duymakta ve kendi öğretilerini içeren bu ibadet şeklini, şehir merkezlerindeki cemevlerinde de yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte kent ortamının renkli ve karmaşık görünümü altında cemevlerinde düzenlenen cemlerin, geleneksel cemlerden farklı olduğu, şehir cemlerinin bir yönüyle kendi kültüründen kopma aşamasına gelen talipleri bir araya getirmek, cem geleneğini onlara aşlamak amaçlı düzenlenen tanıtım cemleri haline getirildiği bilinen bir gerçektir. Sosyokültürel hayattaki değişimlerin cemlerde meydana getirdiği olumsuzluklardan Mersin'deki Aleviler ve onların cemleri de nasibini almıştır. Bununla birlikte bu durum, cemlerin talipler üzerindeki anlam ve öneminden bir eksiltme meydana getirmemiştir. Aleviler, cemleri gelenekteki şekliyle uygulamadıklarını bilmekle birlikte ceme büyük bir saygı duymakta, cemin Alevilerin ibadet şekli olması nedeniyle kutsal olduğunu vurgulamaktadırlar.

3.5. Zakirler ve Ceme Katılanlar İçin Cemevinin Anlam ve Önemi

Alevilerde dinî ve sosyal yaşam, en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiş, birbirini tamamlayan çok sıkı kurum ve kurullarla donatılmıştır. Dede ya da talip herhangi bir ayırım yapılmaksızın bu kurallara uymakla yükümlüdür. Bu kurallar içerisinde dedenin nerelerde cem yapacağı dahi belirlenmiştir. Buna göre cem yapılacak evde ya da ev sahibinde aranan belirli özellikler bulunmaktadır. Bu durum cemlerin kutsallığıyla doğrudan ilişkilidir. Öyle ki “Mu-

hammed Ali meydanı” ve “ölmeden önce ölünen yer” olarak da nitelendirilen cem meydanı her yönüyle kutsal sayılmıştır (Yaman, 2007: 214). Gelenekte cemlerin genellikle dede evlerinde; on iki hizmet sahiplerinden birinin evinde ya da toplum içinde herkesin sevip saydığı, Alevi öğretilerine bağlı bir talibin evinde yapılması gibi bazı kuralların bulunması da cemlere yüklenen kutsallık ile ilgilidir.

“Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)’nde, Aleviliğin temel inanç ve pratiklerini sergileyen cemler, Alevileri bir araya getirmek ve onları adap ve erkân konusunda bilgilendirmek amacıyla daha ziyade tanıtım amaçlı düzenlenmektedir. Cemevine gelen talipler ise hem cemlere katılarak geleneklerini yaşatmak hem çocuklarına bu konuda bilinçlendirmek hem de dinî vazifelerini yapmak üzere ceme ve dolayısıyla cemevine gelmektedirler. Bu yönüyle cemevi, şehirde yaşayan Alevilerin kendi dinî inanışlarını uygulayabileceği başlıca mekân olarak görülmektedir.

Cemevinde “cenaze” ve “aşure” günlerinde sosyal içerikli dinî törenler de düzenlenmektedir.

Köy ortamından kent kültürüne geçişte en önemli sorunlardan birisini ölüm törenleri oluşturmaktadır. Alevi kültüründe ölüm olayının gerçekleştiği andan itibaren defnedilmesi aşamasına kadar geçen süreçte yerine getirilen ölü başında cenaze nefesi okuma, ölüne defne hazırlanması, duası, cenaze evi vb. uygulamaların Sünnî gelenekten farklı olduğu bilinen bir gerçektir. Bir başka deyişle Alevi cenazesinin camide, imam tarafından değil de bir Alevi dedesi ya da bu işi yapabilen bir Alevi cenaze görevlisi tarafından kaldırılması gerekmektedir. Buna göre yaşamı boyunca camiye gitmemiş bir Alevinin şehir ortamında cenazesinin cami imamı tarafından kaldırılması topluluk mensupları arasında büyük bir çıkmaz yaratacağı ortadadır. Bu

açından bakıldığında şehir ortamındaki cemevleri, dernek ya da vakıflar söz konusu görevi üstlenmeleri açısından da büyük bir boşluğu doldurmuştur (Çıblak, 2012: 232).

Bugün Mersin’de yaşayan kent merkezindeki Alevilerin cenazesi genellikle cemevine getirilmekte, burada görevlisi tarafından yıkanıp duası verildikten sonra cemaat tarafından mezarlığa götürülüp defnedilmektedir.

Derneğin zemin katında sekiz cenazenin kaldırılacağı bir morg ve ölü yıkama odası vardır. Cenaze sahipleri burada, cenazelerini kaldırdıkları gibi masraflarını karşılamak üzere üç, yedi ve kırk yemeklerini de vermektedir.

Derneğin cenaze hizmetlerini yerine getiren görevlisi Mehmet Dağeri (K.15), bu görev için İstanbul Cem Vakfı’nın organize ettiği “İstanbul Alevi Din Hizmetleri” kursuna katılmış, burada “dede”lerden cenazeye ilgili tüm duaları ve pratikleri öğrendikten sonra derneğin resmi cenaze hocası görevini üstlenmiştir.

Mersin’de yaşayan Aleviler, genellikle aşurelerini de cemevinde pişirmeyi tercih etmektedir. Burada herkesin katılımıyla alınan malzemeler, aşçı tarafından pişirilmekte ve derneğe gelen herkese ikram edilmektedir. Geçmiş yıllarda aşure gününde yaklaşık 40.000 kişinin cemevine gelerek aşure içtiği derneğin daha önceki yönetim kadrosu içinde yer alan kaynak kişilerin verdiği bilgiler arasındadır (K.4., K.14).

“Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (cemevi)”nde, halkın ihtiyaçları ve ilgi alanları doğrultusunda belirli ücret karşılığında birtakım kurslar da açılmaktadır. Bunları; “bağlama kursu”, “semah kursu”, “mefruşat (dikiş-nakiş) kursu”, “takı-tasarım ve ahşap boyama kursu”, “İngilizce kursu” ve “okuma-yazma kursu” şeklinde sıralamak mümkündür. Söz konusu kurslara genellikle gençler ilgi gösterirken bunlar-

dan okuma-yazma kursuna özellikle 50 yaşın üzerindeki katılmaktadır. Kurslar genellikle hafta sonu verilmektedir, ancak kursa katılan öğrencilerin ve kurs hocasının durumuna göre kurs günlerinin kimi zaman hafta içine alınabildiği de görülmektedir. Söz konusu kurslara genellikle Aleviler katılmaktadır.

Cemevinin Alevilikle ilgili kaynaklara sahip bir kütüphanesi de bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere cemevi, Alevilerin sadece dinî hizmetlerinin yerine getirildiği bir ibadethane olarak değil halkın belirli alanlardaki gereksinimlerinin karşılandığı, sosyal faaliyetleriyle de taliplerin ilgisini çeken sosyal bir alan haline getirilmiştir. Gün içerisinde herhangi bir cemin ya da sosyal içerikli bir törenin yapılmadığı zamanlarda dahi cemevini ziyaret edenlerin bir hayli fazla olması, söz konusu mekânın Alevilerin dinî yaşamlarının yanı sıra sosyal yaşamlarındaki önemi göstermesi bakımından önemlidir.

4. Nefeslerin Yapı, Dil ve İçerik Özellikleri

Tekke ve tasavvuf kültüründe yetişen şairler, bağlı buldukları geleneğin konularını işlerken şiirin insanı duygulandıran, kimi zaman coşturan gücünden yararlanmış, tarikatların adap ve erkânını, yol öğretilerini şiir yoluyla aktarmışlardır. Manzum ürünler, dil ve üslup açısından genellikle sade, yol gösterici, öğretici metinlerdir. Ancak bu ürünlerin derin anlamlarının yorumlanabilmesi için, dinî-tasavvufi halk edebiyatının kendine özgü terminolojisinin iyi bilinmesi, metinlerin iyi okunması ve icra edildikleri ortam içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dinî-tasavvufî halk şiirinin önemli bir bölümünü oluşturan Alevi-Bektaşî şiiri, az sözle çok şey anlatan ve yaygınlığını içinde yaşatıldığı kültürün inancından alan bir koldur.

Öyle ki Alevi-Bektaşî nefesleri, bütün ilahiler gibi, ezgileşmiş dualardır.

Nefesler, Bektaşîliğin özellikle de onun halk biçimi olan Aleviliğin incelenmesinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bütün inanış ve ritüeller, nefeslerde dile getirilmektedir. Buna göre; dünyanın yaratılışı, kırklar bezmi, on iki hizmet ve diğer uygulamalar, musahiplik vb. törenler, Hz. Ali'nin kutsallığı, yeniden bedenleşme inanışı, Hz. Ali ile Hacı Bektaş Veli'nin özdeşleştirilmesi vb. pek çok konu nefeslerle söze dökülmektedir. Bu yönüyle Alevi- Bektaşîliğin bütün gizleri nefeslerde dile getirilmektedir (Mélïkoff, 2004: 276-277).

Yüzyıllar boyu sözlü gelenekte yaşatılmış ve aktarılmış olan nefesler, bu özellikleri nedeniyle incelenmeleri sırasında kimi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Nefeslerin son dörtlüğündeki mahlasın değiştirilerek başka şairlere mal edilebildiği; gelenekte aynı mahlası kullanan birden çok şairin yetişmesi ya da özellikle cemlerde sıklıkla okunan nefeslerin kimi zaman birbirine karıştırılması incelemede ortaya çıkan sorunlar arasındadır.

Bu çalışmada incelemeye alınan nefesler, "Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)"ndeki cemlerde, zakir Tamer Açıkalin (Âşık Beçare)'nın okuduğu metinlerden oluşmaktadır. Zakirin gerek kendi defteri gerekse cemlerde okuduğu nefeslerin kayıt altına alınması yoluyla bir araya getirilmiş olan bu metinlerin sayısı toplam 24'tür. Zakir, bu metinler arasından seçim yaparak görevini yerine getirmektedir.

Nefeslerden 11'i Şah Hatayî (Dey.II, Dey.V, Dey.VI; Döv.I, Döv.III, Döv.IV, Döv.VII, Tev.I, Mir.I, Mer.II, Mer.III)'ye; 2'si ise Pir Sultan Abdal (Dey.I, Dey.IX)'a aittir. Her iki şair de Alevilerin usta ve kutsal saydığı, cemlerinde yoğun olarak

nefeslerini okuduğu ve gelenekte “yedi kutup” adı verilen şairlerdendir. Bununla birlikte zakirin cemlerde Pir Sultan Abdal’a ait nefes sayısını daha sınırlı tutması, kendisine göre tamamıyla tesadüfidir. Zakir, Aleviler arasında bu şairin ulu kabul edildiği, başka cemlerde yoğun olarak deyişlerinin okunduğu bilgisini özellikle ifade etme gereği duymuştur. İncelemeye alınan diğer nefeslerden 2’si Kul Himmet Üstadım (Dey.IV, Döv.VI)’a aittir. Bu şairlerin dışında Harabî (Dey.VIII), Derviş Muhammed (Döv.II), Virdi Derviş (Döv.V), Noksanî (Döv.VIII), Âşık Sadık (Tev.II), Âşık Veli (Mer.I) ve Âşık Yunus (Mer.IV)’tan da 1’er tane nefes örneği vardır. Âşıklık kimliği de olan ve Beçare mahlasıyla şiirler yazan zakir, cemin konusuna uygun olarak kendisine ait 2 deyişi (Dey. III, Dey.VII) de bu listeye eklemiştir.

İncelemeye alınan nefes metinlerinden;

Dey.I (Aslanoğlu, 2000:190-191);

Dey.V (Yıldırım, 2004: 345-346; Dedegarkınoğlu, 2010:)144-146)

Döv.I (Özmen, 1998: 180-181)

Döv.II (Özmen, 1998: 420; Dedegarkınoğlu, 2010:157)

Döv.III (Dedegarkınoğlu, 2010: 215-216)

Döv.IV (Yıldırım, 2004: 346-347; Dedegarkınoğlu, 2010:159)

Döv.V (Özmen, 1998: 417)

Döv.VI (Ergun, 1955: 194-195)

Döv.VII (Yıldırım, 2004: 348; Dedegarkınoğlu, 2010:167)

Döv.VIII (Özmen, 1998: 233; Dedegarkınoğlu, 2010:222)

Tev.I (Özmen, 1998: 166)

Tev.II (Özmen, 1998: 156)

Mir.I (Yıldırım, 2004: 349-352; Dedegarkınoğlu, 2010:225-227)

Mer.II (Uluçay, 1996: 120-121)

kodlarıyla sıralayabileceğimiz 14'ü, yer yer birbirinden farklı dizelerle ya da dörtlüklerin yer değiştirilmiş şekilleriyle de olsa yazılı kaynaklarda bulunmaktadır. Geri kalan nefeslerden 2'si zakirin Beçare mahlasıyla yazdığı deyiş örneğidir. Tamer Bey bu sıraladıklarımızın dışında kalanları ise katıldığı cemlerden, dinlediği âşıklardan, hatta internet ortamından öğrendiğini belirtmektedir.

Zakirler, cemde okudukları nefesler için genellikle “deyiş” terimini (K.6, K.16); genel olarak Alevi kültürü ve inanışlarından, yol öğretilerinden bahseden tüm şiirler için ise “düz deyiş” sözcüğünü kullanmaktadır (K.6). Zakirlerin bu adlandırmasından yola çıkarak cemlerde 9 düz deyiş; 8 düvazımam; 2 tevhid; 1 miraçlama ve 4 mersiye örneği bulunmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde incelemeye esas alınan nefeslerin biçim özellikleri, dil ve üslubu, içerik özellikleri tespit edilerek hem cem nefeslerini tür olarak yakından tanımak hem de zakirin icrası sırasında metne katkısını belirlemeye çalışmak hedeflenmiştir.

4.1. Nefeslerin Biçim Özellikleri

Dinî-tasavvufî halk şiirinin ve onun kollarından birisi olan Alevi-Bektaşî şiirinin kendine özgü bir vezni ya da şekli bulunmamaktadır. Bu şiir geleneğinin temsilcileri, ürünlerinde ya halk şiirinin heceli şekillerini ya da divan şiirinin aruzlu şekillerini kullanmışlardır. Buna göre Alevi şairler, divan şiirinin “gazel, kaside, kıta, musammat vb.” nazım şekilleriyle ve halk şiirinin de genellikle “koşma”, kimi zaman da “mani” şekilleriyle şiir söylemişlerdir. Ancak bu edebî kolun temsilcilerinden büyük bir kısmının heceli nazım biçimlerini kullandığı ve gelenekte iz bırakan örneklerin de bu hece ölçüsünde olduğu görülmektedir.

İncelemeye alınan 24 nefes hece ölçüsü ve genellikle de dörtlük nazım birimiyle söylenmiştir. Nefeslerde çoğunlukla 11'li hece ölçüsü kullanılmış, bunu 8'li, ender de olsa 15'li hece ölçüsü takip etmiştir. Bununla birlikte bazı metinlerde hece ölçüsü bakımından bir tutarlılığın olmadığı, 11'li hece ölçülü dizelerin arasına 12, hatta 13'lü dizelerin ya da geneli 8'li heceden oluşan bir metnin içerisinde 9, 10 ya da 11'li dizelerin de bulunduğu görülmektedir.

Söz konusu heceli kalıpların şiirlere göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

11'li hece ölçüsündeki metinler (13 adet)

Dey.III, Dey.IV, Dey.VII, Dey.VIII, Döv.I, Döv.II, Döv.III, Döv.IV, Döv.V, Döv.VI, Döv.VIII, Mer.I, Mer.III.

8'li hece ölçüsündeki metinler (10 adet)

Dey.I, Dey.II, Dey.V, Dey.VI, Dey.IX, Dey, Mer.II, Mer.IV, Tev.I, Tev.II

15'li hece ölçüsündeki metin (1 adet)

Mir.I.

11'li hece ölçüsünün kullanıldığı nefesler 6+5, 5+6, 4+4+3 ya da serbest duraklıdır; 8'li hece ölçüsüne sahip olanlar 4+4, 5+3, 3+5 ya da serbest; 15'li hece ölçüsündeki metin ise genel olarak 8+7 durak düzenine sahiptir.

Nefeslerin 16 tanesi (Dey.I, Dey.II, Dey.III, Dey.IV, Dey.V, Dey.VII, Dey.VIII, Dey.IX, Döv.II, Döv.III, Döv.V, Döv.VII, Döv.VIII, Mer.I, Mer.III, Mer.IV) düz koşma örneğidir; 2 (Dey VI, Döv.VI)'sinde ise koşma dörtlüklerinin arasına 1 dizeden oluşan nakarat; 1 (Mer.II)'inde 2 dizelik nakarat; 1 (tev.II)'inde 3 dizelik nakarat; 1 (Tev.I)'inde ise 6 dizeden oluşan nakarat bölümü vardır. Sadece 1 deyiş (Dey.II) biçim bakımından karışık bir görünüm sergilemekte olup her

dörtlüğü farklı bir kafiye örgüsündedir. Cem sonunda söylenen bu deyişin hem üçüncü hem de sonuncu dörtlüğünde olmak üzere iki kez mahlas kullanılmıştır. Bu durum deyişin farklı nefes dörtlüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu izlenimini vermektedir.

Koşma şeklindeki nefeslerin dörtlük sayıları ise sırasıyla 3 (Dey.VIII); 4 (Dey.II, Dey.IX), 5 (Dey.IV, Dey.VII, Döv.II, Döv.V, Mer.I, Mer.III); 6 (Dey.I, Döv.III, Döv.VII, Mer.IV, Tev.I); 7 (Dey.III, Dey.VI, Döv.VI, Döv.VII, Mer.II) ve 8 (Döv.VIII); 11 (Dey.V) şeklindedir.

İncelemeye alınan nefesler içerisinde beyitler halinde yazılmış olanları da vardır. Beyit şeklindeki örneklerden 1 (Mir.I)'i 28; 1 (Döv.I)'i 8; 1 (Döv.IV)'i 9 beyitten oluşmaktadır.

Nefeslerde yaygın olarak kullanılan kafiye çeşidi ise yarım ve tam kafiye olup kimi zaman zengin ya da tunç kafiye örneklerine de rastlanmaktadır.

Aşağıda sırasıyla yarım, tam, zengin ve tunç kafiyenin kullanıldığı nefeslerden örnekler verilmiştir:

Şah Hatayım **pire** geldi
 Hak yolunu **süre** geldi
 Mümin müslüm **dâra** geldi
 İznikçiye haber olsun

(Dey.V / 11)

Ay Ali'dir gün Muhammet
 Okunan doksan bin **ayet**
 Balıklar deryaya has**ret**
 Çarka döner göl içinde

(Dey.I / 3)

Âdemi safiyulah **atam** hakkı için
Muhammed Mustafa **hatem** hakkı için
Eyyüb'e verdiği **sitem** hakkı için
Bizi dergâhından mahrum eyleme
(Düv.II / 2)

Pir Sultanım bu ne **demek**
Cahile hiç çekme **emek**
Hazır pişmiş nan u **yemek**
Yedirenin demine hü
(Dey.IX /4)

Nefesler, yüzyıllardır sözlü kültür ortamında yaşatılıp aktarıldıkları ve günümüze kadar yazılı şekilleri olmadığı için her ne kadar geleneğin kendine özgü biçimsel kurallarına bağlı olmakla birlikte şairlerin ve vakirlerin dilinde şekil bakımından bazı değişikliklere uğramıştır.

4.2. Nefeslerin Dil ve Üslup Özellikleri

“Tarz, yol, biçim; anlatım yolu” karşılığında kullanılan üslup sözcüğü, edebiyat terimi olarak “*kendine özgülük taşıyan anlatış biçimi*” şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre bir çağın, bir akımın ya da bir türün anlatım özelliklerinin tümüne üslup denilebileceği gibi, genel olarak bir sanatçının kendine has kişisel anlatım biçimini nitelemede de bu kavram kullanılmıştır (Özkırımlı, 1990: 1192).

Üslubu dilden ayrı düşünmek mümkün değildir. Üslup incelemelerinde, eserin tamamı göz önünde bulundurularak metni oluşturan dil malzemesinin nasıl ve hangi ölçülerde kullanıldığı araştırma konusu edilmektedir. Bir başka deyişle sanatçının seslendiği kitle; dış dünyayla ilgili görü-

nüşleri aktarma biçimi; anlatımındaki dil; sözcüklerin sıralanışı; tekrarlar, ikilemeler, atasözü ve deyim gibi anlatım kalıplarından yararlanma şekli; duygu, düşünce ve hayallerini nasıl aktardığı, hangi anlatım yollarına başvurduğu; mecaz dünyası; geleneğe getirdiği yeni söyleyişler vb. unsurların araştırılmasıyla üslup ortaya çıkartılır (Çıblak, 2008: 49).

Bir sanatçının söz konusu anlatım özelliklerini, onun bağlı bulunduğu edebî gelenek, yaşadığı çevrenin sanat anlayışı, tercih ettiği edebî tür belirli kılmaktadır. Ancak sanatçılar, kendilerine sunulan kalıplar içerisinde, yeni ve farklı söyleyiş biçimleriyle kendilerine özgü bir üsluba sahip olurlar.

Alevi şairlerin yaratmalarında da hayata bakışları, kişilik özellikleri, yaşadıkları çevrenin yanı sıra bağlı buldukları edebî kolun özellikleri etkili olmuştur, ancak şair Alevi-Bektaşî şiirinin kendisine sunduğu biçim, içerik ve terminolojiyi kullanarak kendisine has bir üslup ortaya koymuştur.

Genel anlamda ise Alevi-Bektaşî şairlerinin hayata bakışında, kendi inanç be ritüellerine yaklaşımlarında nükteli bir eleştiri gücüne sahip oldukları görülmektedir. Şairler, kendi inanç ve uygulamaları açısından tam anlamıyla esrarengiz bir tavır sergilemektedir. Öyle ki dışarıdan bakanlar, onların şiirlerini anlamakta güçlük çekmekte, nefeslerin içeriğini kavrayamamaktadır. Bu şiirlerin bir başka özelliği ise derin bir hoşgörüye sahip olup bu hoşgörü kimi zaman iğneleyici bir dokundurmayla da kendisini hissettirmektedir (Artun, 2011:104).

Çalışmamızda incelemeye esas alınan nefeslerin sahibi olan şairlerin her birinin eldeki sınırlı sayıdaki örnekleriyle dil ve üsluplarını belirlemeye çalışmak olanaksızdır. Bizim bu bölümdeki asıl amacımız, genel olarak cemlerde okunan nefeslerin dil ve üslup özellikleri hakkında bir fikir vermeye yöneliktir.

4.2.1. Söz Varlığı

Alevi-Bektaşî şiirinde söz konusu topluluğun inanç yapısını sergileyen terimler sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca ehl-i beyt sevgisi, ehl-i beyti sevmeyenlere karşı beslenen düşmanlık, Hz. Ali'nin kutsallığı, mersiyeler, Hacı Bektaş'a ve yol ulularına övgüler, erkâna ilişkin sözler, Safaviler'e ve dolayısıyla İran'a bağlılık, zahid ve zahirlere çatış, onların inançlarıyla alay; giyim-kuşam geleneğiyle ilgili bilgilerin ve nihayet de hayat aşkı, bu şiir geleneğinin başlıca özellikleridir (Gölpınarlı, 2004b:20-21). Şiirlerde kullanılan söz varlığı da bu inanç ve uygulamaları yansıtacak doğrultudadır.

İncelemeye alınan 24 nefes metni, söz varlığı açısından incelendiğinde; “*pir, mürşit, mürşid-i kamil, pir-i tarikat, pir ü rehber, talip, Alevi, sır, tevhid, şah-ı merdan, erkân, can, şah-ı merdan, şah, dâr, kırklar, kırklar meydanı, semah, lokma, ab-ı kevser, şerbet, dolu, don, zülfikar, meydan, cem, nefes, niyaz, selam, izzet, on dört masum-u pak, on yedi kemerbest, ulu divan, sıdk, delil, al-i aba, eşik, musayip, dergâh, kurban, post, dost, mümin, nefis, münkir, sır-ı kainat, eren, tarikat, hakikat, matem, dede, zahir, batın, itikat, zikir, hizmet, on iki hizmet, tekbir, turna, rehber, gözcü, delilci, tezekkâr, zakir, niyazcı, süpürgeci, sakkacı, kurbanı, iznikçi vb.*” şeklinde sıralayabileceğimiz Alevi yol ve erkânı hakkında fikir veren, geleneğin kendine özgü terminolojisini sergileyen sözcüklerdir. Aşağıdaki dörtlükte söz konusu terimlerden birkaçının kullanıldığı bir dörtlük örnek olarak verilmiştir:

Kırklar meydanına vardım

Gel beri ey **can** dediler

İzzet ile **selam** verdim

Gir işte **meydan** dediler

(Dey.VI / 1)

Nefeslerde geçen kişi adlarını ise; “Hz. Muhammed, Muhammed Mustafa, Hz. Ali, Muhammed Ali, Hüseyin, Hasan, Haydar, İsmail, Harun, Musa, Hızır, Ahmed-i Muhtar, Aliyy’ül-Murteza, Haydar-ı Kerrar, Hacı Bektaş Veli, Mansur, Fatıma-ı Zehra, Hatice Kibriya, Fatıma Zehra, Fatıma, Fadime, Hayr’ün Nisa, Haticet’ül-Kübra, Hasan, Hüseyin, İmam Zeynel, Muhammed Bakır, Cafer Kazım, Caferi Sadık, Cafer, Ali Musa Rıza, Musa-yı Rıza, Ali Rıza, Şah Rıza, Muhammed Taki, Naki, Hasan-ı Askeri, Muhammed Mehdi, Selman, Nesimi, Eyyüb, Şüca Baba, Sarı Saltık, Hurşit vb” şeklinde sıralayabileceğimiz isimler ile nefeslerin sahibi olan “Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet Üstadım, Derviş Muhammed, Virdi Derviş, Noksanî, Harabî, Âşık Sadık, Âşık Veli, Âşık Yunus, Âşık Beçare” mahlaslı âşıklardan oluşmaktadır. Büyük bir çoğunluğu din büyüklerinden oluşan söz konusu şahıslar, nefeslerde bazen aynı kişi için birden fazla değişik isimle karşımıza çıkabilmektedir. Aşağıdaki beyit ve dörtlüklerde bu farklılığı görmek mümkündür:

İmam Zeynel-aba Muhammed Bakır

Cafer Kazım Ali Musa Rıza için bağışla

(Düv.I / 5)

İmam Zeynel ile **Muhammed Bakır**

Cennet bahçesinde bülbüller şakır

Caferi Sadık’a erdik çok şükür

Kâzım Musa Rıza sana sığındım

(Düv.V / 2)

Nefeslerde geçen yer adlarının ise çok sınırlı olduğu bunların da “Kerbela, Hayber, Bağdat, Basıra” gibi Alevilik açısından tarihte önemli olayların yaşandığı yerler olduğu görülmektedir.

Embiya içinde şah gül kameri
İcrası Ahmed-i Muhtar'a mahsus
Çekip zülfikarı fethi **Hayber**'i
Cenabı Haydar-ı Kerrar'a mahsus

(Dey.VIII / 1)

Görüldüğü üzere nefeslerin söz dağarcığı, genel olarak tasavvuf terimlerinden ziyade Aleviliğin adab ve erkânını, inanç yapısını, yaşam felsefesi ve tarihi olaylarını yansıtan kelimelerden oluşmaktadır.

4.2.2. Anlatım Şekilleri

Alevi-Bektaşî şairlerinin en önemli özelliği, hayata bakışlarında, kendi inanç ve uygulamalarına yaklaşımlarında sergiledikleri nükteli eleştiri gücüne ve derin bir hoşgörüyü sahip olmalarıdır (Artun, 2011: 104). Şairler, geleneğin kendilerine sunduğu terminolojiyi kullanarak belirli biçim ve içerik özelliklerine sahip şiirler söylerken, kendi kişiliklerine ve estetik anlayışlarına bağlı olarak dili kullanmışlar, kimi zaman mizahi unsurlarla anlatımlarını daha etkileyici hale getirmişler, ayrıca tahkiye, öğüt, karşılaştırmada bulunma gibi çeşitli anlatım şekillerinden de yararlanmışlardır.

İncelemeye alınan nefeslerde, ele alınan konuya bağlı olarak gelenekteki birtakım anlatım şekillerinden yararlandığı görülmektedir.

Aşağıdaki dördlükte;
Müminleri yaşın yaşın ağlatan
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin
Kerbela'yı al kanlara boyatan
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

(Mer.III/1)

İmam Hüseyin'in şehit edilişi ve bu olay karşısında duyulan acı "doğrudan anlatım" yoluyla ekliyle dile getirilmiştir.

Gir semaha bil de boyla
Silinsin pak olsun ayna
Kırk yıl bu kazanda kayna
Daha çığsin yan dediler

(Dey.VI/4)

Yukarıdaki dörtlükte ise kırklar meclisinde dönülen semahın önemi ve insanın olgunlaşması yolunda çekilen sıkıntıların derecesi "dolaylı anlatım" yoluna başvurulmuş ifade edilmiştir.

Aşağıdaki deyiş dörtlüğünde ise dünya malına mülküne önem verilmemesi, bir pire hizmet edilerek yol erkân öğrenilmesinin gerekliliği "nasihat" yoluyla dile getirilmiştir:

Düşme dünya nimetine

Talip ol pir hizmetine

Ab-ı Kevser şerbetine
Kekülün bandır dediler

(Dey.VI/3)

Nefeslerde kullanılan bir başka anlatım şekli ise "tahkiye" olup aşağıdaki miraçlama beyitinde bunu açıkça görmek mümkündür:

Vardı dergâh kapısına gördü bir arslan yatar
Arslan anda hamle kıldı başta koptu bir figan

(Mir.I/4,5,6,7)

Aşağıdaki dörtlükte ise inanan ile inanmayanların halleri "karşılaştırmalı anlatım" yoluyla ifade edilmiştir:

Mümin olan bu katarı düzöldü
Çürük olan yollarından üzöldü

Nesimi de diri diri yüzüldü
Seven böyle sever İmam Hüseyin

(Mer.I/ 4)

İncelemeye alınan nefes metinlerinde “doğrudan ya da dolaylı anlatım, nasihat yoluyla anlatım, tahkiye ve karşılaştırmalı anlatım yollarına örnek olabilecek daha pek çok dize bulunmaktadır. Söz konusu anlatım kalıplarının, anlatımı kuvvetlendirmek, talipleri yol ve erkân konusunda bilgilendirmek, ifadeyi etkin kılmak gibi işlevleri bulunmaktadır.

4.2.3. Anlatım Kalıpları

Alevi şairler, dile getirmek istedikleri konuyu işlerken geleneğin bazı anlatım kalıplarından yararlanmışlardır.

İncelemeye alınan nefeslerde de “tekrar, ikileme, deyiş ve alkış” şeklinde sıralayabileceğimiz anlatım kalıpları kullanılmıştır.

Nefeslerdeki tekrarların, bir düşüncenin pekiştirilmesini sağladığı, anlatımı güçlendirdiği görülmektedir:

Medet Allah ya Muhammed ya Ali

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli

Bizi dergâhından mahrum eyleme

(Düv.II / 1)

Hata kıldım Huda için ***bağışla***

Muhammed Mustafa için ***bağışla***

(Düv.I/1)

Yukarıdaki örneklerin dışında daha birçok nefeste (Dey.VII / 1; Düv.II / 2; Düv.III / 1; Düv.III /6; Düv.IV / 1; Düv.VI / 4; Tev.I; Tev.II vb.) tekrarlara rastlanmaktadır. Bununla birlikte incelemeye alınan nefeslerde zakir Tamer

Açıklan'ın kendi isteği doğrultusunda, asıl metinde bulunmamakla birlikte bazı dizelerin ya da nakarat bölümlerinin eklendiği ve eklenen dize ya da nakaratlarda da sıklıkla tekrarlardan yararlanıldığı tespit edilmiştir.

Zakirin semah deyişi (Dey.VI) ile düvazımam örneği (Düv.VI)'nde başvurduğu bu okuma şeklinin cem içinde bir işlevi bulunmaktadır. Buna göre aşağıda bir dörütlüğünü verdiğimiz;

Sıdk ile tevhid edelim
Çekilip Hakk'a gidelim
Hakk'ın dolusun içelim
Olalım mestan dediler

Hudey hudey hudey hudey Allah Allah Allah Allah

(Dey.VI / 5)

deyişte zakir, metne nakarat dizesi eklemiş, bu yolla semahın dönülmesi gereken bölümlerinde semah ekibindekilere eşlik ederek bu şekilde yol göstermiş, ayrıca ceme katılanların büyük bir şevkle ceme iştirak etmelerini de sağlamıştır.

Zakir aşağıdaki;
Kul Himmet Üstadım bu nasıl yazı
Lezzet verir şirin muhabbet tuzu
Ali'nin alnında zöhre yıldızı
Meyli muhabbeti Selman'a düştüm

Haydar Haydar Haydar Selman'a düştüm

(Düv.VI / 7)

düvazımam örneğinde ise nakarat olarak eklediği dizede tekrar yoluyla söyleyişini daha etkili kıldığı gibi cemdekileri manevi anlamda aşka getirmiştir.

İncelemeye alınan nefes metinlerinde anlatımın gücünü arttıran ve ifadeyi zenginleştiren bir başka anlatım kalıbı ise ikilemelerdir:

Gece gündüz hata etmektir işimiz
Tövbe günahlarımıza estafurullah
Muhammet Ali'ye bağlıdır başımız
Tövbe günahlarımıza estafurullah
(Düv.III-1)

Bir su verin masum cana
Zalim içti **kana kana**
Fatma Ana **yana yana**
Ah Hüseyin'im vah Hüseyin'im
Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hüseyin'im vah Hüseyin'im
(Mer.II/ 6)

Yukarıda verdiğimiz iki örneğin dışında nefeslerde kullanılan başka ikileme örnekleri (Dey.VII/1; Düv.VI / 6; Mer.I / 4 vb.) de bulunmaktadır.

İncelemeye alınan nefeslerde en sık kullanılan anlatım kalıbı ise deyimlerdir:

Fatime Ana'nın **eteğın tuttum**
Server Muhammed'e **göz gönül kattım**
İmam Hasan ile çok **metâ sattım**
Şah Hüseyin ile **dükkâna düştüm**
Haydar Haydar Haydar **dükkâna düştüm**
(Düv.VI/2)

Göl içinde **çarka döner**
Susuzluktan **bağrı yanar**
Âlemler **seyrana iner**
Sırlar vardır sır içinde
(Dey.I / 4)

Ol dem Cebrail **el tuttu** Muhammed **bel bağladı**

iki gönül bir oluben yürüdüler dergâha

(Mir.I/4)

Nefeslerde anlatımı zenginleştiren, düşünceyi sanatlı bir şekilde ifade eden daha pek çok deyim (Düv.VII/1; Dey.IV/1; Dey.IV/2; VII/5; Dey.IX/4; Düv.I / 2; Düv.III/3; Mer.III/1 vb.) örneğine rastlamak mümkündür.

Nefes metinlerinde sınırlı sayıda da olsa alkış örnekleri bulunmaktadır. Karşıdaki kişinin iyiliğini isteyen söz kalıpları olan alkış (dua), nefeslerde duygu ve düşüncelerin etkileyici bir şekilde ifade edilmesini sağlamaktadır. Aşağıda alkış örneklerinin yer aldığı dörtlükler verilmiştir:

Taki ile Naki benziyor aya

Ali emeğimizi vermeye zaya

Ettiğimiz kem işlere bed- huya

Tövbe günahlarımıza estafurullah

(Düv.III/5)

Kul Himmet Üstadım arzular canım

Kurbanla birlikte kaynıyor kanım

Hüseyn'im kabul olsun kurbanın

İsmail'e inen koça benzetti

(Dey.IV/5)

Nefeslerde tespit edilen anlatım kalıpları, genel olarak duygu ve düşüncelerin daha etkileyici olmasını sağlamakta, ifadeye zenginlik katmaktadır.

4.2.4. Edebî Sanatlar

Sözün güzellik kazanmasında edebî sanatların önemli bir rolü vardır. Alevi-Bektaşî şiirinde de "mecaz-ı mürsel, teşbih, irsâl-i mesel, istiare, kinaye, tariz gibi mecazları; tezat, tevriye, tecahül-i arif, istifham, teşhis ve intak, hüsni-

talil, mübalağa, nidâ, rücu, tekrar, telmih, tenasüp vb. anlam sanatlarını; iştikak, cinas, seci gibi söz sanatlarına rastlamak mümkündür. Böylelikle duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinde daha etkili, daha estetik, anlam bakımından daha zengin bir anlatım olanağı yaratılmıştır.

İncelenen nefeslerde kullanılan edebî sanatlardan bazısı şu şekildedir:

Ay Ali'dir gün Muhammet

Okunan doksan bin ayet

Balıklar deryaya hasret

Çarka döner göl içinde

(Dey.I/2)

(Bu dörtlükte Hz. Ali "ay"a, Hz. Muhammet "gün"e benzetildiği için teşbih-i belîğ; üçüncü dizede balık ile müritler, derya ile Tanrı'nın varlığı, Tanrı katı, müritlerin ulaşmak istediği mertebe kastedilmiş, böylelikle hem "balık" hem de "derya" verilip benzetilen kullanılmadığı için her ikisi için de açık istiare; son dizede çarka dönmek ile asıl olarak çarkın dönmesi değil taliplerin yol bilgilerini alarak feyiz sahibi olması, mertebe sahibi olması kastedildiği için mecaz-ı mürsel; göl ile de mürşide, onun bilgisine göndermede bulunduğu ve benzetilen verilmediği için açık istiare yapılmıştır.)

Müminleri yaşın yaşın ağlatan

Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

Kerbela'yı al kanlara boyatan

Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

(Dey.II/2)

(Yukarıdaki örnekte Kerbela'da İmam Hüseyin'in yakınlarıyla birlikte Muaviye'nin oğlu Yezit tarafından şehit edilmesi olayına göndermede bulunduğu için telmih yapılmıştır.)

Mümin yolu yakın ister
Münkirlerden sakın ister
Delil yanmaz yağın ister
Delilciye haber olsun
(Dey.V/4)

(Bu dörtlükte mümin ve münkir sözleriyle tezat sanatı; yol ile de tarikat kastedildiği için ancak benzeyen ifade edilmediği için açık istiare yapılmıştır.)

Derviş Muhammed'im ey gani Kadir
Taki Naki Asker reh-numanımdır
Muhammed Mehdî'ye niyazım budur
Bizi dergâhından mahrum eyleme
(Düv.II/5)

(Birinci dizede "ey gani Kadir" ifadesiyle nida sanatı; ayrıca sırasıyla 9., 10., 11. ve 12. imamların adı geçtiği için telmih yapılmıştır.)

Pir Sultanım ey gaziler
Yürekte yara sızılar
Talip de pirin arzular
Bülbül öter gül içinde
(Dey.I/6)

(Dörtlükte "ey gaziler" ile nida; yürekteki yaranın sızılması ile gerçek bir yara değil de yürekte hissedilen acı kastedildiği için mecaz-ı mürsel; "talip-pir" ve "bülbül-gül" sözleriyle de leff ü neşr sanatı yapılmıştır.)

İncelemeye alınan hemen her nefeste birçok söz sanatı vardır. Ancak burada Alevi şairlerinin asıl amacı sanat yaparak dili ağırlaştırmak ya da kendi sanatlarını göstermek değildir. Söz konusu mecazlar, anlam sanatları ya da söz sanatları, şairin ele aldığı konuyu en etkileyici şekilde vere-

bilmek için sözün doğal akışı içerisinde kendiliğinden kullanılmıştır.

4.3. Nefeslerin İçerik Özellikleri

Alevi-Bektaşî şairlerinin söyledikleri şiirlere genel olarak nefes adı verilmiş ve nefeslerde inanç ve ibadet esasları, batınî bilgiler, gelenekte iz bırakan kişi ve olaylar, yaşam felsefesi gibi konular işlenmiştir. Buna göre on iki hizmet, musahiplik, düşkünlük, ehl-i beyt, Hz. Ali sevgisi, on iki imam, tevella-teberra inanışı, yol ulularına övgü, kırklar meclisi, Kerbela olayı, İran şahına bağlılık, ham sofulara çatma, kısacası Alevi kültürünün bütün sırları ezgili şiirlerle dile getirilmiştir.

Nefesler işledikleri konulara göre çeşitli adlar almaktadır. İncelemeye alınan 24 nefes metni de bu bağlamda değerlendirildiğinde Alevi yol ve erkânıyla ilgili 9 deyiş; içinde on iki imamın adı geçen 8 düvazımam; Tanrı'nın birliği, nübüvvet ve imamet sevgisini dile getiren 2 tevhid; Hz. Muhammed'in miracı ve miraç dönüşünde kırklar meclisine girmesi olayını konu edinen 1 miraçlama ve İmam Hüseyin'in Kerbela'da yakınlarıyla birlikte şehit edilmesini anlatan 4 Mersiye'den oluşmaktadır.

Nefesler, içerik bakımından söz konusu türlere ayrılmakla birlikte incelemeye alınan 24 metnin büyük bir kısmında Alevi inancının temelini oluşturan yol öğretilerinin işlendiği görülmektedir. Bu nefeslerden bazısında; *"talip-mürşit ilişkisi, mürşidin öğüdünü tutanların manevi derecesi ve gizli sırlar"* işlenmiştir:

Düşme dünya nimetine
Talip ol pir hizmetine
Ab-ı kevser şerbetine
Keşkülün bandır dediler

(Dey.VI /3)

Menarîf sırrını idrak eylemek
Mansur'un enelhak nutkun söylemek
Mürşid-i kâmilin pendin dinlemek
Harabî vakf-ı esrara mahsus
(Dey.VIII / 3)

Yol öğretileri hakkında bilgi veren bazı nefeslerde "*cem kuralları, cemde yer alan kurbanın gelenekteki anlam ve önemi, on iki hizmet*" gibi konular üzerinde durulmuştur. Buna göre aşağıda verilen dörtlüklerde sırasıyla ceme yabancıların alınmaması gerektiği, cem kurbanının Hz. İsmail'e inen kurban kadar kutsal olduğu, cemdeki hizmet sahiplerinden sakkacının görevi konusu işlenmiştir:

Çekelim aşkın yayın
Ceme girmesin hayın
Tevhid kararın buldu
Yol erkân yerin aldı
(Dey.II / 1)

Kul Himmet Üstadım arzular canım
Kurbanla birlikte kaynıyor kanım
Hüseyin'im kabul olsun kurbanın
İsmail'e inen koça benzettim
(Dey.IV / 5)

Yola giden haslar hası
Mümin giyer Hak libası
Doldur getir engür taşı
Sakkacıya haber olsun
(Dey.V. / 9)

Cemin temeli kabul edilen *“kırklar meclisi”* ve *“miraç”* da nefeslerde dile getirilen konular arasındadır:

Tutalım Ali izini

Uyaralım can gözünü

Kırklar ile üzümü

İçirenin demine hü

(Dey.IX / 3)

Gördü bir biçare derviş hemen yutmak diledi

Emmim oğlu Al'(i) olaydı dayanırdı ol şîre

(Mir.I / 9)

Alevi geleneğinde bu yolun kurucusu kabul edilen *“Hz. Ali'ye duyulan sevgi”* ile *“tevellâ-teberra inanışı”* da nefeslerde sıklıkla işlenmiştir:

Seni seven sevdiğimdir yarimdir

Sevmeyen düşmanımdır zârımdır

Sırrımın sahibi gizli nurumdur

Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

(Dey.III / 2)

Bazı nefeslerde ise *“Tanrı'nın birliği, nübüvvet ve imamet sevgisi”* dile getirilmiştir:

Huri kızların hepsi lâ ilâhe il Allah

Muhammed dinin tapusu lâ ilâhe il Allah

Açıldı cennet kapısı lâ ilâhe il Allah

Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah

İl Allah şah il Allah

Lâ ilahe il Allah

İl Allah şah il Allah
Sen Ali'sin güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah
(Tev.I / 2)

İncelemeye alınan nefeslerde “on iki imam sevgisi, on iki imama yakarış” konusu da işlenmiştir:

Hasan'ın aşkına çekelim zârı
Şah Hüseyin dinimizin serveri
Âlemin nurusun Cenab-ı Bari
Bizi dergâhından mahrum eyleme
(Düv.II / 3)

Nefeslerde en çok işlenen konulardan bir diğeri de “Kerbela olayı, İmam Hüseyin'in ve yakınlarının çektiği acılar”dır:

Kerbela'nın yazıları
Şehit düştü gazileri
Fatma Ana kuzuları
Ah Hüseyinim vah Hüseyinim
Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hüseyin'im vah Hüseyin'im
(Mer.II / 3)

Aleviler arasında büyük sevgi ve saygı duyulan “Hacı Bektaş Veli”, ayrıca dâr'a düşenlerin yardımcısı kabul edilen “Hz. Hızır” kerametleriyle nefeslere konu edilmiştir:

Ne erler halk etti cenab-ı barı
Kimi şir'e bindi gem etti marı
Velakin yürütmek cansız duvarı
Hacı Bektaş Veli Hünkâr'a mahsus
(Dey.VIII / 2)

Aşılmaz dağları aşıp yol eden
Kurumuş çölleri akar sel eden
Çalıyı dikenini dalı gül eden
Medet senden medet Bozatlı Hızır
(Dey.VII / 3)

Görüldüğü üzere incelemeye alınan nefeslerde Alevilerin inanç ve ibadetleriyle ilgili temel konuların yanı sıra başta Hz. Ali ve diğer imamlar olmak üzere yol büyüklerine duyulan sevgi ve saygı, gelenekte iz bırakmış dinî ve tarihî olaylar konu edilmiştir.

4.4. Nefeslerin Ezgisi

Halk müziği, tarihi, sosyokültürel ve etnik şartlara uygun olarak yaratılan ve nesilden nesile, dilden dile dolaşarak gelişimini sürdüren, ayrıca hem geçmiş dönemlere ait kültürler hakkında bilgi sağlayan hem de kitleleri ortak bir değer etrafında birleştirebilen etkili bir ifade şeklidir (Kaygısız, 2000: 178). Başlangıçta yaratıcısı belli olan halk müziği, sözlü gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılması sırasında halkın yaşam tarzı, dünya görüşü, estetik anlayışıyla beslenerek anonimleşmiş, ilk yaratıcısının adı silinerek halka mal olmuştur.

Türk müzik kültürü içerisinde köklü bir yere sahip olan ve Türkiye'nin ulusal kültürüne önemli katkı sağlayan Alevi-Bektaşî müziği için de aynı durum söz konusudur. Bu müzik, sözlü kültür yapısına sahip ve temel kaynaklarının dahi çok az bir bölümü henüz yazıya geçilmeye başlanmış olan Alevi-Bektaşî kültürünün ve inancının var olmasında etkin rol oynamıştır (Ayışit Onatça, 2007: 41).

Alevi-Bektaşî müziği, saz ve söz (şiir) birlikteliğine dayanan, yüzyıllar boyu halk şairleri aracılığıyla yaşatılan ve

aktarılan bir gelenek halini almıştır. Öyle ki Alevi yol ve öğretileri, yine bu toplum içinden çıkan, söz konusu öğretileri yaşayarak öğrenen ve doğaçlama şiir söyleyebilme yeteneğine sahip şairlerin sazı ve sözleriyle bugünlere ulaştırılmıştır.

Alevi şairlerinin, cemlerde sazlarıyla, kimi zaman da müziğin yanında dinî oyun (semah) eşliğinde dile getirdikleri ve gelenekte “deyiş, deme, düvazımam, mersiye vb.” adlar verilen bu ürünler, içerik bakımından Aleviliğin inanç felsefesini yansıttıkları için kutsal kabul edilen ürünlerdir. Buna bağlı olarak söz konusu ürünleri icra eden şairler de gelenekte kutsal sayılmış, kendilerine ulu kişi gözüyle bakılarak büyük saygı duyulmuştur.

Alevi şairler, şiirlerini genellikle saz ve sazın çeşitleriyle icra etmişlerdir, ancak sınırlı da olsa içlerinde keman ve kabak kemane kullananlar da vardır (Ayışıt Onatça, 2007: 46).

Geleneğin yol öğretilerini konu edinen nefeslerde, diğer müzik türlerinde olduğu gibi, “2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 zamanlı ölçüler” kullanılmaktadır. Bununla birlikte çok sık olmamakla birlikte “11, 12, ... 23, 24, 25 zamanlı ölçüler”e de rastlanmaktadır (Duygulu, 1997: 27).

İncelemeye dahil edilen zakirlerin verdiği bilgiye göre Mersin’deki cemlerde okunan nefeslerde ise genellikle “5 / 8” ve “10 / 8” zamanlı ölçüler kullanılmaktadır. Ayrıca nadir de olsa “2 / 4” zamanlı ölçünün kullanıldığı örnekler de vardır (K.6, K.16).

Alevi-Bektaşî şiirinin sözleri gelenekte yetişmiş şairlere ait olmakla birlikte bu şiirlerin ezgisi anonimdir. Buna göre bir şiir, farklı Alevi zümrelerinde farklı ezgilerle söylenebildiği gibi, aynı ezginin farklı şiir türlerinde de kullanılabildiği görülmektedir.

5. Nefes Metinleri

5.1. Deyişler

I. Deyiş (Muhabbet Deyişi)

Önüme bir çığır geldi
Bir ucu var şar içinde
Attarlar dükkânı açmış
Ne istersen var içinde

Gir dükkâna pazar eyle
Her şîrindir hezar eyle
Aya güne nazar eyle
Ay Muhammet nur içinde

Ay Ali'dir gün Muhammet
Okunan doksan bin ayet
Balıklar deryaya hasret
Çarka döner göl içinde

Göl içinde çarka döner
Susuzluktan bağı yanar
Âlemler seyrana iner
Sırlar vardır sır içinde

Kudretten verdi balı
Bahanesi oldu arı
Şimdi dinle ah u zarı
Arı inler bal içinde

Pir Sultanım ey gaziler
Yürekte yara sızılar
Talip de pirin arzular
Bülbül öter gül içinde

Pir Sultan Abdal

II. Cem Sonu Deyişi

Çekelim aşkın yayın
Ceme girmesin hayın
Tevhid kararın buldu
Yol erkân yerin aldı

Müminler ah çekip ağladı
Ah Hüseyin vah Hüseyin
Evveli hü diyelim ahiri hü diyelim
Lanet olsun yezide
Gerçeğe hü diyelim

Hatayim hana gider
Cesetler de candan gelir
Bu yola meyil verenler
Serin verir serden gelir

Hatayim uluya gider
Ululardan uluya gider
Gafil olmayın gaziler
Bu yol şah-ı merdana gider

Şah Hatayî

III. Nevruz Deyişi

Farz-ı Rivayet

Benden sonra müminlere velisin
Sen bana Musa'da Harun gibisin
Gusledersin beni borcum ödersin
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Seni seven sevdiğimdir yarimdir
Sevmeyen düşmanımdır zârımdır
Sırrımın sahibi gizli nurumdur
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Ben ilmin şehriyim Ali kapısı
Sana gelen alır cennet tapusu
Benden sonra sana bağlı hepsi
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Sen Kur'an'la Kur'an senle birleşti
Benim yolum Haydar ile sırıştı
Pençeyi abaya geldi yerleşti
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Ben kimin efendisiysem Ali de onun
Efendisidir Ali evvelin sonun
Carına yetişir her müşkül halın
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Gökte sen yerde sen her yerde sensin
Zahirsin batınsın yedi düvelsin
Sen bu kâinatta ahir evvelsin
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Beçareyim bende bir garip kulum
Acizhane sana bağıdır yolum
Pirim sana ayan beyandır halim
Sırr-ı Yezdan şah-ı merdan ya Ali

Âşık Beçare

IV. Kurban Değişİ

Ali'm meydanına bir kurban geldi
İsmail'e inen koça benzettim
Anası meledi bağrımı deldi
İsmail'e inen koça benzettim

Kadir mevlam sürme çekmiş gözüne
Yüz süreyim tırnağına dizine
Koç dergâha gitti düşün izine
İsmail'e inen koça benzettim

Kadir mevlam kabul etsin koçunu
Bağlayalım ayağının üçünü
Ali'm meydandadır sormam suçunu
İsmail'e inen koça benzettim

İsmail'e inen koçun örneği
Yalan değil özümüz göreneği
Alevi yolumuz Ali'm direği
İsmail'e inen koça benzettim

Kul Himmet Üstadım arzular canım
Kurbanla birlikte kaynıyor kanım
Hüseyinim kabul olsun kurbanın
İsmail'e inen koça benzettim

Kul Himmet Üstadım

V. On İki Hizmet Çağırma Deyişi

Haktan bize nida geldi
Pirim sana haber olsun
Şahtan bize name geldi
Rehber sana haber olsun

Hak kuluna eyler nazar
Dört nesneden âdem dizer
Kalleş gelir cemi bozar
Gözcü sana haber olsun

Bu yola giren hacılar
Kırklar gürüh-u naciler
Cem kilidi kapıcılar
Kapıcıya haber olsun

Mümin yolu yakın ister
Münkirlerden sakın ister
Delil yanmaz yağın ister
Delilciye haber olsun

Mümin girdi itikata
Yolun tuttu marifete
Haydin gidek hakikata
Tezekkara haber olsun

Ey kalp evi dolu kişi
Daim Hak'la olur işi
Kimdir bu halkanın başı
Zakirciye haber olsun

Zakirin zikiri sazdır
Okur kuranı avazdır
Mümin müslüm Hakk'a niyazdır
Niyazcıya haber olsun

Mümin çekildi meydana
Münkir sürüldü zindana
Hizmet verildi Selman'a
Süpürgeciye haber olsun

Yola giden haslar hası
Mümin giyer Hak libası
Doldur getir engür tası
Sakkacıya haber olsun

Kalkın gidelim meydana
Mümin müslüm hep bir yana
Tekbir verildi kurbana
Kurbancıya haber olsun

Şah Hatayım pire geldi
Hak yolunu süre geldi
Mümin müslüm dâra geldi
İznikçiye haber olsun

Şah Hatayî

VI. Semah Deyişi -2

Yürü turnam yürü pire gidelim

Kırklar meydanına vardım
Gel beri ey can dediler
İzzet ile selam verdim
Gir işte meydan dediler

Hudey hudey hudey hudey Allah Allah Allah Allah
(Birinci pervaz dönende)

Kırklar bir halka kurdular
Otur diye yer verdiler
Ortaya sofraya serdiler
Lokmaya el sun dediler

Yürü turnam yürü pire gidelim

Düşme dünya nimetine
Talip ol pir hizmetine

Ab-ı kevser şerbetine
Keşkülün bandır dediler

Hudey hudey hudey hudey Allah Allah Allah Allah
(İkinci pervaz dönende)

Gir semaha bil de boyla
Silinsin pak olsun ayna
Kırk yıl bu kazanda kayna
Daha çiğsin yan dediler

Yürü turnam yürü pire gidelim

Sıdk ile tevhid edelim
Çekilip Hakk'a gidelim
Hakk'ın dolusun içelim
Olalım mestan dediler

Hudey hudey hudey hudey Allah Allah Allah Allah
(Üçüncü pervaz dönende)

Kırkların kalbi durudur
Yeri gönlümün evidir
Gelişi kandan bellidir
Söyle ey insan dediler

Şah Hatayım şimdi burda
Uğradım onulmaz derde
Mürşit açınca bir perde
Görseniz ihsan dediler

Şah Hatayî

VII. Hızır Deyişi

Bozatlı Hızır

Dârda kalanların dârına yeten
Kim Hızır dilese orada biten
Çile dağlarını bir bir eriten
Medet senden medet Bozatlı Hızır

Binbir donda baş gösterir gelirsün
Derde düşünlere derman bulursun
Ağlayanın gülen yüzü olursun
Medet senden medet Bozatlı Hızır

Aşılmaz dağları aşıp yol eden
Kurumuş çölleri akar sel eden
Çalığı dikenini dalı gül eden
Medet senden medet Bozatlı Hızır

Türlü dertlerimin derman pınarı
Şu yalan dünyanın gerçek çınarı
Acıyı zehiri bal eden arı
Medet senden medet Bozatlı Hızır

Beçareyim düşmüş gönül virdine
Cümle canlar derman diler derdine
Mürvetleri sıralamış ardına
Medet senden medet Bozatlı Hızır

Âşık Beçare

VIII. Deyiş (Muhabbet Deyişi)

Embiya içinde şah gül kameri
İcrası Ahmed-i Muhtar'a mahsus
Çekip zülfikarı fethi Hayber'i
Cenabı Haydar-ı Kerrar'a mahsus

Ne erler halk etti cenab-ı barı
Kimi şir'e bindi gem etti marı
Velakin yürütmek cansız duvarı
Hacı Bektaş Veli Hünkâr'a mahsus

Menarîf sırrını idrak eylemek
Mansur'un enelhak nutkun söylemek
Mürşid-i kâmilin pendin dinlemek
Harabî vakıf-ı esrara mahsus

Edip Harabî

XIX. Semah Deyişi - 1

Şükür bizi bu meydana
Getirenin demine hü
Ceset içinde bu canı
Yetirenin demine hü

Güzeldir Ali'nin sesi
Silelim gönülden pası
Ayın cemde bu nefesi
Okuyanın demine hü

Tutalım Ali izini

Uyaralım can gözünü

Kırklar ile üzümü

İçirenin demine hü

Pir Sultanım bu ne demek

Cahile hiç çekme emek

Hazır pişmiş nan u yemek

Yedirenin demine hü

Pir Sultan Abdal

5.2. D vazimamlar

I. Tövbe D vazı (zakir)

Hata kıldım Huda için bağışla
Muhammed Mustafa için bağışla

Bilirim günahım hadden aşubdur
Aliyy' l-Mürteza için bağışla

Fatıma-i Zehra Hadice Kibriya
Onların hürmeti için bağışla

Hasan aşkıyla meydana girdim
Hüseyin-i Kerbela için bağışla

İmam Zeynel-aba Muhammed Bakır
Cafer Kazım Ali Musa Rıza için bağışla

Muhammed Taki v  Aliyy' n-Naki
Hasan-ı Askeri lika hakkı için bağışla

Muhammed Mehdi-i sahip-zamanın
Eşiğinde ged  için bağışla

Hatayi şah on iki imam oluptur
Gel ol nur-ı Huda için bağışla

şah Hatayî

II. Dûvazimam

Medet Allah ya Muhammed ya Ali
Bizi dergâhından mahrum eyleme
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Âdemi safiyulah atam hakkı için
Muhammed Mustafa hatem hakkı için
Eyyüb'e verdiğin sitem hakkı için
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Hasan'ın aşkına çekelim zârı
Şah Hüseyin dinimizin serveri
Âlemin nurusun Cenab-ı Bari
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Zeynel'in canına kıldılar ceza
Muhammed Bakır'dır sırr-ı Murtaza
İmam Cafer Kâzım Musa-yı Rıza
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Derviş Muhammed'im ey gani Kadir
Taki Naki Asker reh-numanımdır,
Muhammed Mehdi'ye niyazım budur
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Derviş Muhammed

III. Tövbe Dövazı (dede)

Gece gündüz hata etmektir işimiz
Tövbe günahlarımıza estafurullah (üç kez)
Muhammet Ali'ye bağlıdır başımız
Tövbe günahlarımıza estafurullah (üç kez)

Hasan'la Hüseyin nur içinde nur ise
İmam Zeynel sır içinde nur ise
Özümüzde benlik kibirlik var ise
Tövbe günahlarımıza estafurullah

Muhammet Bakır'ın izinden çıkma
Yükün Cafer'den tut gayrıya bakma
Hatıra deyip de gönüller yıkma
Tövbe günahlarımıza estafurullah

Musa-yı Kazım'a daim niyazım
Ali Rıza'ya bağlıdır özüm
Eksiklik noksanlık hep kusur bizim
Tövbe günahlarımıza estafurullah

Taki ile Naki benziyor aya
Ali emeğimizi vermeye zaya
Ettiğimiz kem işlere bed- huya
Tövbe günahlarımıza estafurullah

Şah Hatayım eydur Bağdat Basıra
Böyle güne kaldık böyle asıra
Ya Ali cömertsin kalma kusura
Tövbe günahlarımıza estafurullah

Şah Hatayî

IV. Delil Düvazı

Hata ettim Huda yaktı delili
Muhammed Mustafa yaktı delili

Ol al-i abadan Haydar-ı Kerrâr
Aliyy'ül-Murtaza yaktı delili

Haticet'ül-Kübra Fatıma Zehra
Ol Hayr'un-nisa yaktı delili

Hasan'ın aşkına girdim meydana
Hüseyn-i Kerbela yaktı delili

İmam Zeynel İmam Bakır-ı Cafer
Kâzım Musa Rıza yaktı delili

Muhammed Taki'den hem Ali Naki
Hasan'ül-Askeri yaktı delili

Muhammed Mehdi-i sahib-i zaman
Eşiğinde âyet yaktı delili

Bilirim günahım hadden aşıptır
Hünkâr-ı evliya yaktı delili

On iki imamdan bu nur Hatayi
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili

Hatayî

V. Dûvazımam

Muhammed Mustafa ey şah-ı merdan
Aliyy'el Murtaza sana sığındım
Hatice Fatıma Hasan Mücteba
Hüseyn-i Kerbela sana sığındım

İmam Zeynel ile Muhammed Bakır
Cennet bahçesinde bülbüller şakır
Caferi Sadık'a erdik çok şükür
Kâzım Musa Rıza sana sığındım

Muhammed Taki'ye ver bir salavat
Alivv'el Naki'den umarız imdat
Hasan Al' Askeri el'aman mürvet
Mehdi sahip liva sana sığındım

On dört masum-u pak güruh-u Naci
On yedi kemerbest derdim ilacı
Pirim Hacı Bektaş serimin tacı
Hünkâr-ı evliya sana sığındım

Virdi Derviş senin kulun kurbanın
Yarın arasatta ulu divanın
Senin mücrimlere çoktur ihsanın
Pirim Şüca Baba sana sığındım

Virdi Derviş

VI. D vazımam

Medet Allah ya Muhammed ya Ali
Yusuf kuyusunda zindana düştüm
G lbengi  ekilen Bektaş-ı Veli
Gayretiniz yok mu ummana düştüm

H  h  h  ummana düştüm

Fatime Ana'nın eteğin tuttum
Server Muhammed'e g z gönül kattım
İmam Hasan ile çok met  sattım
şah Hüseyin ile dükkâna düştüm

Haydar Haydar Haydar dükkâna düştüm

İmam-ı Zeynel'e can kurban ettim
Muhammed Bakır'la musayib tuttum
Cafer-i Sadık'a g z gönül kattım
Naci deryasında ummana düştüm

H  h  h  canan ya Ali

Musa Kazım şah Rıza'ya kavuştum
Kerbela  ol nde cenge giriştim
Yezit ordusuyla hayli vuruştum
Yaralandı sinem al kana düştüm

Yaralandı sinem sinem al kana düştüm

Taki Naki Askeri'dir nurumuz
Mehdi mağarada gizli sırrımız
Cebrail önümüzce rehberimiz
Kırklar'ın ceminde erkâna düştüm

Haydar Haydar Haydar erkâna düştüm

Oniki imam dergâhında ünüm var
Gece gündüz sohbetim var demim var
Çok günahım varsa neden gamım var
Ali gibi şah-ı merdâna düştüm

Haydar Haydar Haydar canan ya Ali

Kul Himmet Üstadım bu nasıl yazı
Lezzet verir şirin muhabbet tuzu
Ali'nin alnında zöhre yıldızı
Meyli muhabbeti Selman'a düştüm

Haydar Haydar Haydar Selman'a düştüm

Kul Himmet Üstadım

VII. Kurban Düvazı

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol İmâm Zeynel'in destinde idim
Muhammed Bâkır'ın dostunda idim
Ca'fer-i Sadık'ın postunda idim
Musa Kâzım Rıza'ya indi bu kurban

Muhammed Takî'nin nurunda idim
Aliyy'ün-Nakî'nin sırrında idim
Hasan'ül-Asker'in dârında idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı şâh-ı merdan güruh-u Naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban talibin borcu
Pir-i tarikata indi bu kurban

Tarikattan hakikata ereler
Cennet-i âlaya hulle sereler
Muhammed-Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

Şah Hatayim eder bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mümin müslümana indi bu kurban

Şah Hatayî

VIII. D vazimam

Medet mürvet dedim kapına geldim
Muhammet Mustafa Ali gel yetiş
İsyan deryasına gark olup kaldım
Pirim ulu Hacı Bektaş Veli gel yetiş

şu benim halimi pirime bildir
Kalbimizin evini nur ile doldur
Cesedim  lmeden nefsimi  ld r
Fadime Hatice ulu gel yetiş

Bir tarafta nefs-i emm rem azar
Bir tarafta vesvese çok hile düzer
G nahımızı yazmada melekler bezer
şah imam Hasan Hüseyin veli gel yetiş

Tamaha aldanma geziyor her bar
Hırsa nefse fırsat verme ya Cebbâr
Sana sığınmışam Vah d' l- Gahh r
C r günümün İmam Zeynel gel yetiş

Yezidiler elinde müşkül halimiz
Münafıklar faş eyledi yolumuz
İmam Bakır sen al bizim elimiz
İmam Cafer kal kaldır gel yetiş

Dağlarca g nahımızı gel vurma yüze
Cehennem narını gösterme bize
Musa Kazım'la pir Ali Rıza
Tagi Nagi İmam Ali gel yetiş

Tövbekâram günahkâram bu yolda
Medet mürvet dedim kusurum elde
Göster cemalini gizleme dârda
Askeri gönlümün gülü gel yetiş

Noksanî kulun ister didar-ı cennet
Masum-u paklardan yetişe himmet
Sana sığınmışım Mehdi Muhammet
Sarı Saltık Kızıl Deli gel yetiş

Noksanî

5.3. Tevhidler

I.Tevhid

Şu âleme bir nur doğdu	lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece	lâ ilâhe il Allah
Yeşil kandilden nur indi	lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece	lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
 İl Allah şah il Allah
 Lâ ilahe il Allah
 İl Allah şah il Allah
 Sen Ali'sin güzel şah
 Şahım eyvallah eyvallah

Huri kızların hepsi	lâ ilâhe il Allah
Muhammed dinin tapusu	lâ ilâhe il Allah
Açıldı cennet kapısı	lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece	lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
 İl Allah şah il Allah
 Lâ ilahe il Allah
 İl Allah şah il Allah
 Sen Ali'sin güzel şah
 Şahım eyvallah eyvallah

Muhammed anadan düştü	lâ ilâhe il Allah
Kâfirlerin aklı şaştı	lâ ilâhe il Allah
Bin bir putlar yere geçti	lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece	lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Sen Ali'sin güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah

Huri kızları geldiler lâ ilâhe il Allah
Muhammed dinin sordular lâ ilâhe il Allah
Nurdan kundağa sardılar lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Sen Ali'sin güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah

Muhammed kalktı oturdu lâ ilâhe il Allah
Âlemi nura batırdı lâ ilâhe il Allah
Yer gök salavat getirdi lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Allah

Hak lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Sen Ali'sin güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah

Şah Hatayim ey kardaşlar lâ ilâhe il Allah
Güzel olur hep bu işler lâ ilâhe il Allah
Secdeye indi hep başlar lâ ilâhe il Allah
Muhammed doğduğu gece lâ ilâhe il Alah

Hak lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Lâ ilahe il Allah
İl Allah şah il Allah
Sen Ali'sin güzel şah
Eyvallah şah eyvallah

Şah Hatayî

II. Tevhid

Erenler tevhide başlar lâ ilâhe il Allah
Akar dideden yaşlar lâ ilâhe il Allah
Cemil cümle cumbuşlar lâ ilâhe i Allah
Ali'dendir Ali'den lâ ilâhe il Allah

Halımı arz ettim yare eyle dertlere çare
Hem merhem hemi yare Ali'dendir Ali'den
Şah eyvallah, eyvallah Ali'dendir Ali'den

Âşık olan bağlar bahre lâ ilâhe il Allah
Bahriçde girer şehre lâ ilâhe il Allah
Hatice Fatıma Zöhre lâ ilâhe il Allah
Ali'dendir Ali'den lâ ilâhe il Allah

Şah Hasan başımın tacı Hüseyin derdim ilacı
Zeynel'e bend olan acı Ali'dendir
Şah eyvallah eyvallah Ali'dendir Ali'den

Muhammed Bakır Cafer lâ ilâhe il Allah
Şah Kazım Musa server lâ ilâhe il Allah
Taki Naki Ali Asker lâ ilâhe il Allah
Ali'dendir Ali'den lâ ilâhe il Allah

Eğerleğin düldül atı ismi azam kuvveti
Muhammet Mehdi'nin zatı Ali'dendir Ali'den
Şah eyvallah eyvallah Ali'dendir Ali'den

Aklımı fikrimi alan lâ ilâhe il Allah
Serimi sevdaya salan lâ ilâhe il Allah
Vallahi bu hak kelam lâ ilâhe il Allah
Ali'dendir Ali'den lâ ilâhe il Allah

Sadık zikreyle şahım zikrim fikrim Allahım
Size olan selamım Ali'dendir Ali'den
Şah eyvallah eyvallah Ali'dendir Ali'den

Âşık Sadık

5.4. Miraçlama

I. Miraçlama

Geldi Cebrail duyurdu: Hak Muhammed Mustafa
Hak seni Mirac'a okur davete kadir Hüda

Evel emanet budur ki pîr ü rehber tutasın
Daim erkâna yatıban tarık-i mustakîme

Muhammed sükuta vardı yoktur senden bir azim
Şimdi senden el tutayım Hak buyurdu ve dua

Ol dem Cebrail el tuttu Muhammed bel bağladı
İki gönül bir oluben yürüdüler dergâha

Vardı dergâh kapısına gördü bir arslan yatar
Arslan anda hamle kıldı başta koptu bir figan

Buyurdu sırr-ı kâinat korkma habibim dedi
Hatemin ağzına ver ki arslan ister nişane

Hatemi ağzına verdi arslan ol dem oldu sakın
Muhammed'e yol veruben arslan gitti nihane

Vardı Hakk'ı tavaf etti evvel bunu söyledi
Ne çetin şîrin varmış hayli cevr eyledi bize

Gördü bir biçare derviş hemen yutmak diledi
Emmim oğlu Al'(i) olaydı dayanırdı ol şîre

Ol benim sırr-ı devletlim sana tabidir habibim
Eğiliben secde kıldı eşğine kıblegâha

Kudretten üç hon geldi sütü elma baldan aldı
Muhammed destini sundu nuş etti azmetullaha

Doksan bin kelim danıştı iki gönül dost dostuna
Tevhidi armağan aldı yeryüzündeki insana

Muhammed ayağa kalktı ümmetin Hak'tan diledi
Cümlesine rahmet olsun dedi anda Kibriya

Eğiliben secde kıldı hoşçakal sultanım dedi
Kalkıp evine giderken yol uğrattı Kırklara

Vardı Kırklar makamına oturdu oldu sakin
Cümlesi de secde kıldı Hazreti Emrullaha

Muhammed secdeye koydu yüzün Hakk'a teslim etti özün
Cebrail getirdi üzüm Hasan Hüseyin ol şaha

Canım size kimler derler: Şahım bize Kırklar derler
Cümleden ulu yolumuz eldedir külli varımız

Madem size Kırklar derler neden eksik biriniz
Selman Şeydullah'a gitti ondan eksik birimiz

Cümleden ulu yolumuz eldedir küllî varımız
Birimize neşter vursan bir yere akar kanımız

Selman Şeydullah'tan geldi "Hü" deyip içeri girdi
Bir üzüm tanesin koydu Selman'ın keşküllahına

Kudretten bir el geldi ezdi bir engür eyledi
Hatemi o elde gördü uğradı müşkül hale

Ol şerbetten biri içti cümlesi de oldu hayran
Mümin müslüm üryan büryan hep girdiler semaha.

Cümlesi de el çırpıben dediler ki Allah Allah
Muhammed bile girdi kırklar ile semaha.

Muhammed çoşa geldi tacı başından düştü
Şemreyi kırk pare böldü hepsi sardı Kırklara

Muhabbetler galip oldu yol erkân yerini aldı
Muhammed'e yol göründü hatırları oldu sefa.

Muhammed evine gitti Ali Hakk'ı tavaf etti
Hatemi önüne koydu dedi sırrulahsın ya Mürteza.

Evveli sen ahiri sen zahiri sen batını sen
Cümle sırlar sana bağlı dedi şâh-ı evliya

Şah Hatayim vakıf oldum ben bu sırrı söyledim
Hak sözün inandıramadım özü çürük ervaha

Şah Hatayî

5.5. Mersiyeler

I. Mersiye

Mümin olan serden baştan geçtiler
Seven böyle sever İmam Hüseyni
Kelleler kestirip kanlar saçtılar
Seven böyle sever İmam Hüseyni

İncili okutur yorar düşününü
Gözünden akıtır kanlı yaşını
Keşiş verdi yedi oğlunun başını
Seven böyle sever İmam Hüseyni

Muhammet Mustafa bir nuru vahit
Onların sırrına ermedi zahit
İmamlar uğruna ser verdi Hurşit
Seven böyle sever İmam Hüseyni

Mümin olan bu katara düzüldü
Çürük olan yollarından üzüldü
Nesimi de diri diri yüzüldü
Seven böyle sever İmam Hüseyni

Velim eydür hal olalım hal ile
Onlar yalan söylemezdi dil ile
Kelle ile evlat ile mal ile
Seven böyle sever İmam Hüseyni

Âşık Veli

II. Mersiye

Bu gün matem günü geldi
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im
Senin derdin bağrım deldi
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Bizimle gelenler gelsin
Serini meydana koysun
Hüseyin'le şehit olsun
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Kerbela'nın yazıları
Şehit düştü gazileri
Fatma Ana kuzuları
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Kerbela'nın önü düzdür
Geceler bana gündüzdür
Şah Kerbela'da yalnızdır
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Gökte yıldız paralandı
Şehribanu karalandı
Şah Hüseyin yaralandı
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Bir su verin masum cana
Zalim içti kana kana
Fatma Ana yana yana
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Boz bulanık puslu dağlar
Virandır bahçeler bağlar
Şah Hatayim durmaz ağlar
Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit olmuş şah-ı merdan
Şah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şah Hatayî

III. Mersiye

Müminleri yaşın yaşın ağlatan
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin
Kerbela'yı al kanlara boyatan
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

Evvela meydanı Hür şehit açtı
Gökte melekler kanlı yaş saçtı
Yetmiş iki pehlivan hep şehit düştü
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

Şehit düştü müminlerin şahbazı
Arşa direk oldu mümin avazı
Yetmiş üç pehlivan hep onlar yaşlı
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

Al kana boyandı peygamber nesli
Her zaman gelecek zülfikar sesi
Hatice Fatıma onlar da yaşlı
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

Şah Hatayım var mı sözün hatası
Ummandadır müminlerin ötesi
Hasan ile Hüseyin'in atası
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

Şah Hatayî

IV. Mersiye

Şehitlerin ser çeşmesi
Evliyanın bağı başı
Fatma Ana'nın gözyaşı
Hasan ile Hüseyin'dir

İmam Ali babaları
Muhammet'tir dedeleri
Arşın iki gölgeleri
Hasan ile Hüseyin'dir

Dedesiyle bile varan
Kevser ırmağında duran
Susuz ümmete su veren
Hasan ile Hüseyin'dir

Kerbela'nın yazıları
Şehit düşmüş gazileri
Fatma Ana kuzuları
Hasan ile Hüseyin'dir

Kerbela'nın tâ içinde
Nur akar siyah saçında
Yatan al kanlar içinde
Hasan ile Hüseyin'dir

Eydür Yunus dünya fani
Bizden evvel gelen kani
İki cihanın sultanı
Hasan ile Hüseyin'dir

Âşık Yunus

SONUÇ

Anadolu Aleviliğinin kaynağı, Türklerin ana yurtlarında benimsedikleri inanç sistemleri ve dinlerde, çeşitli nedenlerle etkileşimde buldukları kültürler ile Anadolu’da karşılaşmış oldukları dinî, sosyal ve kültürel akımlarda aranmalıdır. Türklerin tarihî süreç içerisinde farklı coğrafyalarda, farklı inançlara, geleneklere sahip kültürlerle temasta bulunmaları sonucunda ortaya çıkmış olan bu dinî ve kültürel yapı, içeriğinde çeşitli inanışları, akımları, gelenekleri barındırması bakımından heteredoks bir İslam anlayışı özelliği göstermektedir. Bu yönüyle Anadolu’ya özgü olup başka hiçbir İslam ülkesinde inançsal açıdan bir benzeri bulunmamaktadır.

Aleviler, “Muhammed-Ali yolu” adını verdikleri kendilerine özgü örf, âdet, töre, yol kuralları ve yaptırımlarına göre teşkilatlanmış, toplumsal dayanışmaya büyük önem veren bir topluluktur. Yüzyıllar boyu atalarından kalan dinî inanç ve öğretilerine, törenlerine, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmış ve söz konusu ritüellerini resmî İslam anlayışından farklı olmaları dolayısıyla saklı olarak devam ettirmişlerdir. Topluluğun söz konusu dışı kapalı yaşam biçimi ve dedelerin topluluk içindeki etkin nüfuzu nedeniyle, sosyal ve kültürel değişimlerden daha az etkilenmişlerdir.

Gelenekte Alevi inanç ve âdetlerine “yol” ve “süre” adı verilmekte, yol ile ilgili tüm öğretiler göreneğe ve sözlü bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgileri taliplere aktaran ise ocakzade “dede”lerdir. Topluluğun dinî lideri konumundaki dedeler, kendilerine bağlı taliplerin dinî hizmetlerini geçmişten günümüze “cem” adı verilen törenlerde yerine getirmiştir.

Cemler, Anadolu Aleviliğinde kadın-erkek bütün taliplerin bir araya gelerek dede ya da pirin öncülüğünde düzenlenen dinî bir tören olup topluluğun temel ibadet şeklidir. Belirli kurallar dahilinde yürütülür ve içeriğinde on iki hizmet sahiplerinden birisi olup gelenekte “zakir, sazandar, güvende” gibi adlar verilen hizmet sahibi tarafından saz eşliğinde okunan nefeslere de yer verilir.

Alevi-Bektaşî şiirinin önde gelen türlerinden birisi olan nefesler, içinde yaşatıldığı topluluğun inancıyla, yaşam felsefesiyle, dünya görüşüyle şekillenmiş, yüzyıllardır sözlü gelenekte yaşatılıp aktarılmış inanış bakımından kutsal kabul edilen şiirlerdir. Nefeslerde Alevi-Bektaşî kültürünün inancı, adab ve erkânı, bağlı bulunduğu edebî kolun kendine özgü anlatım tarzıyla ve kelimelerin mecazi kullanımlarıyla işlenmiştir. Bu ürünlerin icra edildikleri bağlam içerisinde ele alınması hem tür olarak tüm özelliklerinin belirlenmesi hem de Aleviliğin kendine özgü inanç yapısının ortaya çıkarılmasına yardımcı olması bakımından oldukça önemlidir.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi (Cemevi)'ndeki cemlerde okunan nefesler, “icracı (zakir)”, “dinleyici (ceme katılanlar)” “icra şartları” ve “metin” bakımından incelendiğinde genel anlamda bu ürünlerin Alevi kültüründeki yeri açıkça ortaya çıkmaktadır.

Geleneğe göre iyi saz çalan ya da iyi nefes bilen her istekli Alevi zakir olamamaktadır. Ancak, küçüklükten itibaren Alevi yol ve öğretileri içinde yetişmiş, sazı ve sözü hem cemlerden hem de diğer zakirlerden öğrenmiş, kendini yola adanmış yetkin talipler bu göreve gelebilmektedir. Mersin'deki cemevinde zakirlik yapan Tamer Açıkalın ve Ercan Kazım Özer'in her ikisi de çocukluk dönemlerinden itibaren önce kendi ailelerinden sazı ve sözü tanımış, akabinde sürekliliği cemlere katılarak adab ve erkânı, Alevi öğretilerini

kavramış, nefeslerin cemlerdeki anlam ve önemini yaşayarak vakıf olmuşlardır.

Zakirlerden Tamer Açıklalın'ın babasının da hayatayken zakirlik görevini üstlenmesi, ayrıca âşıklık kimliğinin bulunması onun küçük yaşlardan itibaren yola kendisini adanmasında etkili olmuş, gençlik dönemlerinde semah ekibinde öğrendiklerini cemlere katılarak uygulama fırsatı bulmuş, usta bir âşığa (Âşık Ummanî) çırak olarak sazın ve sözün inceliklerini öğrenmiş, ancak bu sürecin ardından cemlerde zakir olarak görev almaya başlamıştır. Sonrasında ise katıldığı her cem, birlikte cem yürüttüğü her dede kendisine bir şeyler öğretmiş, bu yolla nefeslerin derin anlamlarını keşfetmiş ve elinden geldiği kadar da bu derin anlamları cemlerde taliplere hissettirmeye çalışmıştır. Onun zakir olma sürecinde geçirdiği bu aşamalar, zakirliğe bakışı, nefes okuma işinin gelenekteki önemini de ortaya koymaktadır.

Bir zakirin okuduğu deyişlerin, düvazların, mersiyelerin vb. şiirlerin anlamını bilmesi, bunları sırasına göre ve hissederek okuması cemdeki canların aynı hissi yaşamaları, ceme büyük bir coşkuyla katılmaları için gereklidir. Zakir, bu duygu yoğunluğunu ses tonuyla, yüz ve beden hareketleriyle, oturuşuyla, saza yaklaşımıyla vb. canlara iletmektedir.

Saz, diğer adıyla bağlama Alevilerin kutsal kabul ettiği bir müzik aletidir. Bu toplumun tüm duygu ve düşünceleri, inançları, yaşamı, saz eşliğinde dile getirilmiştir. Bu nedenle saz, nefes kadar önemli olup cemlerde ibadetin bir parçası haline gelmiştir. Gelenekte saz için "telli Kur'an" adının verilmesi ve zakirin nefes okumaya başlamadan önce saza üç kez niyaz ettikten sonra onu çalmaya başlaması, bu enstrümanın topluluk içindeki önemini açıkça göstermektedir.

Zakirin icrasında olduğu gibi, ceme katılanlar da cem süresince ve nefeslerin okunması sırasında belirli kurallara

uymakla yükümlüdür. Canlar, bu kuralları cemlere katılarak, bir başka deyişle yaşayarak öğrenmişlerdir. Cemevinde düzenlenen cemlere farklı ocaklardan ve farklı sosyokültürel ortamlardan ve genellikle de orta yaşın üzerindeki Alevilerin katıldığı tespit edilmiştir. Bu renklilik taliplerin söz konusu kurallara bakış açılarında herhangi bir farklılık meydana getirmemektedir. Ceme gelenler hem kılık kıyafetleriyle hem oturuş adabıyla, dedeye ve zakire yaklaşımlarıyla ceme uygun davranmakta, her halleriyle bu ortama ibadetlerini yerine getirmek için geldiklerini hissettirmektedirler.

Cemde dinî ritüellerin büyük bir çoğunluğu, nefesler eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Buna göre nefes dizelerinin okunması sırasında içinde özellikle “şah” ve on iki imam adının geçtiği, ayrıca diğer yol büyüklerinin zikredildiği anlarda, saygı gereği dede başta olmak üzere, tüm canlar sağ ellerinin baş ve işaret parmaklarını önce dudaklarına sonra kalp üzerine götürmek suretiyle niyaz etmektedirler. Aynı şekilde nefeslerin okunduğu bölümlerin sona erdiği anlarda dedenin dua vermesi, tüm canlar tarafından öne doğru eğilerek niyaz edilmesi; tevhidin nakarat bölümlerinin zakirle birlikte yüksek sesle okunması, özellikle sıra miraçlamaya geldiğinde bu metnin ilgili dizelerinde “el ele tutuşma, secde etme, Mansur dâr’ına durma vb.” dinî pratiklerde bulunulması, miraçlamanın son halkasında semah dönülmesi; mersiyelerde sağ elin sol göğüs üstünde; kimi zaman dâr’a durulması gibi birçok ritüelin nefesler eşliğinde yerine getirilmesi, bu metinlerin ibadet için gerekli olduğunu göstermektedir.

Gelenekte nefeslerin icra edildiği yer cemlerdir. Zakirler ve ceme katılan herkes, nefesin kutsal sayıldığı, cemlerde ibadet sırasında söylendiği konusunda hemfikirdir. Özellik-

le düvazimam, tevhid, miraçlama, mersiye gibi türler, sonunda dua gerektiren manzumeler olduğu için bunların gelişigüzel her sohbet ortamda okunması uygun görülmemektedir.

Cemlerde “Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî, Viranî, Teslim Abdal, Nesimî ve Kul Himmet Üstadım” gibi usta şairlerin nefeslerinin okunması bir gelenek halini almıştır. Mersin’deki cemlerde bunlara ilaveten “Harabî, Derviş Muhammed, Virdi Derviş, Noksanî, Âşık Sadık, Âşık Veli, Âşık Yunus” gibi Alevi-Bektaşî şairlerinin nefeslerinin de okunabildiği, hatta zakir Tamer Açıkalin’ın Âşık Beçare mahlasıyla söylediği şiirlerini de ceme dahil ettiği görülmektedir. Ancak bu şairlerden özellikle Şah Hatayî’nin ayrı bir yerinin olduğu, ceme katılanların dinî pratiklerini onun nefeslerinin okunması sırasında yoğun olarak uyguladıkları görülmektedir. Âşık Beçare, kendi nefeslerini ise daha çok muhabbet deyişi olarak okumaktadır.

Alevi-Bektaşî edebiyatı ürünlerinden biri olan nefesler, şekil bakımından belirli özelliklere sahiptir ve yaratıcıları tarafından geleneğin belirlediği kurallar dahilinde söylenmiştir. Ancak yüzyıllardır sözlü gelenekte yaşatılmış ve aktarılmış bu ürünler sonraki âşıklar ya da zakirlerin dilinde kimi değişikliklere de uğramıştır. Özellikle icracının / zakirin etkileşimde bulunduğu dedeler, kendi sanatsal yeteneği ve duygu yoğunluğuna bağlı olarak bazı nefes metinleri biçim bakımından değişime uğramıştır. İcracının bu metinlerden bir kısmına “giydirme” adını verdiği dizeler eklemesi ya da dörtlüklerin arasına nakarat bölümleri yerleştirmesi yahut kimi zaman dörtlüklerdeki kelimeleri asıllarından farklı olarak söylemesi bunu açıkça göstermektedir. Öte yandan bu durum cem nefeslerinin icra sırası ya da işlevi konusunda herhangi bir sorun teşkil etmemekte, ak-

sine zakirin kendi söyleşine, üslubuna uygun hale getirildiği için, cem içinde “canların yüksek sesle zakire eşlik etmesi, duygulandırılması veya semah ekibini yönlendirmesi gibi” özellikleriyle cemin yürütülüşüne katkı sağladığı görülmektedir.

Nefeslerde içerik bakımından ise Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi, on iki imama duyulan sevgi ve saygı, tevella-teberra inanışı, yol öğretileri, kırklar meclisi ve miraç, yol büyüklerine saygı, Kerbela olayı vb. konular işlenmiştir. Bu yönüyle Aleviliğe özgü tüm inanç ve uygulamaların nefesler yoluyla anlatıldığını söylemek mümkündür. Öyle ki kırklar meclisinin anlamı, Hz. Ali’ye yüklenen kutsallık, on iki hizmetin tanıtılması, ahiret kardeşliğinin önemi, yola aykırı davranışta bulunanların düşkünlükle cezalandırılması, “eline-diline-beline sahip olmanın gerekliliği, pire hizmet etmenin önemi vb. pek çok husus nefeslerle dile getirilmiştir. Bu da nefeslerin cemde ibadete eşlik etmesinin yanı sıra Alevilerin kendi adab ve erkânını öğrenmesi, yol öğretilerine bağlı bir yaşam sürdürmesi konusunda talipleri bilgilendirme işlevlerinin olduğunu göstermektedir.

Nefeslerin söz konusu özelliği, Alevi inanç yapısı, yol öğretileri ve yaşam tarzıyla ilgili bugüne kadar ortaya çıkartılmamış bilgilerin tespit edilmesinde, temel kaynak olarak değerlendirilmesini de zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak Alevi inanç ve ritüellerinin nefeslerle yaşatılıp uygulandığını, yol öğretilerinin bu ürünlerle taliplere aktarıldığını söylemek mümkündür. Bir ocakzadenin yanındaki zakire seslenirken “Oğlum bir ayet oku” ifadesinde de özetlendiği gibi, nefesler Aleviler arasında ezgiyle okunan “dualar” olarak kabul edilmekte ve inanç bu manzumelerle beslenmektedir.

Kaynak Kişiler

Bu çalışmada kaynak kişilerle ilgili bilgiler *“adı ve soyadı, doğum yılı ve yeri, öğrenim durumu, mesleği, ikâmeti ve bağlı bulunduğu ocak”* sıralaması göz önünde bulundurularak verilmiştir.

K.1: Mikdat Güler, 1943, Karabakır Köyü/ Hozat ilçesi/ Tunceli, ilkokul, dede, Mersin, Ağuçan Ocağı

K.2: Hüseyin Bakır, 1945, Kantarma Köyü/ Elbistan/ Kahramanmaraş, üniversite, mimar, Mersin, Sinemilli Ocağı (dede soyundan)

K.3: Hasan Kılavuz, 1946, Mazgirt ilçesi / Tunceli, üniversite, dede ve Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Başkanı, Mersin, Seyit Sabun Ocağı.

K.4: Erdoğan Sevil, 1945, Bingöl, ön lisans, emekli öğretmen, Mersin, Baba Mansur Ocağı, (dede soyundan)

K.5: Ali Özveren, 1957, Elbistan, lise, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi, Mersin, Sinemilli Ocağı.

K.6: Tamer Açıkalın (zakir) 1966, Çiçekliyurt Köyü/Sarıklı ilçesi/Sivas, ilkokul, işçi, Mersin, Garip Musa Ocağı

K.7: Tamer Kaya, 1961, Elbistan, üniversite, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi saymanı, Mersin, (Kendi ifadesine göre ailesinin bağlı bulunduğu ocak konusu belirli değil)

K.8: Taki Özcan, 1958, Köprübaşı Mah./Mut/Mersin, ilkokul, dede, Mut, Yanyatır Ocağı.

K.9: Battal Erden, 1950, Çakırağa Köyü/Divriği/ Sivas, ilkokul, marangoz (ayrıca âşık olup mahlası Âşık Ummanî), Mersin, Ağuçan Ocağı.

K.10: Hüseyin Güvercin (Hüseyin Baba), 1945, Nurhak /Kahramanmaraş, yok, çiftçi ve hayvancılık, Kahramanmaraş, Hacı Bektaş Veli Ocağı.

K.11: Mehmet Tezerdi (Mehmet Baba), 1956, Savran Köyü/Gölbaşı/Adıyaman, ilkokul, duvar ustası ve çiftçi, Gölbaşı/Adıyaman, Hacı Bektaş Veli Ocağı.

K.12: Hüseyin Kılavuz, 1935, Mazgirt ilçesi/ Tunceli, ilkokul, dede, Mersin, Seyit Sabun Ocağı.

K.13: Hüseyin Öner (Murat Dede), 1949, Ceyhan İlçesi/ Adana, ilkokul, dede, Adana, Kureyşan Ocağı.

K.14: Celal Temiz, 1967, Tunceli, lise, memur, Mersin, Kureyşan Ocağı.

K.15: Mehmet Dağeri, 1970, Develi ilçesi/ Kayseri, ilkokul, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi'nin din görevlisi (cenaze hocası), Mersin, Kureyşan Ocağı.

K.16: Ercan Kazım Özer (zakir), 1967, Çemişgezek ilçesi / Tunceli, üniversite, ticaret, Mersin, Ağuçan Ocağı

Kaynaklar

- Aktaş, Ali Osman; Mustafa Çetin Dede (2010), "Seyyid Ali Süreğinde Cemler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, s.385-396.
- Albayrak, Nurettin (2010), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Artun, Erman (2011), *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, 4. b., Adana: Karahan Kitabevi.
- (2014), *Ansiklopedik Halkbilimi / Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Ankara: Karahan Kitabevi.
- Aslanoğlu, İbrahim (1997), *Kul Himmet, Yaşamı, Kişiliği ve Şiirleri*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Aslanoğlu, İbrahim (2000), *Pir Sultan Abdallar*, 3.b., İstanbul: Can Yayınları.
- Ayışıt Onatça, Neşe (2007), *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı, Müzikal Analiz Çalışması*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Aytekin, Sefer (1958), *Buyruk*, Ankara: Emek Basım Yayımevi.
- Ayyıldız, Hasan (1959), *İmam Cafer Buyruğu, Kerbela Faciasından Evvel Şamda Halifelliğini İlan eden Muaviye'den Kayser Rum'un Kuran'ı Kerimden Sorduğu Muaviyenin Cevap Veremediği 100 Soru ve Ayetleri ile Cevapları*, İstanbul: Ayyıldız Yayınları.
- Azadovski, Mark (2002), *Sibirya'dan Bir Masal Anası*, II.b., Haz.-Çev. İlhan Başgöz, Ankara: KB Yayınları.
- Ben-Amos, Dan (2009), "Halk Bilgisinin (Folklorun) Bağlamı: İmalar ve Beklentiler", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Çev. Metin Ekici, Yay. Haz. M. Öcal Oğuz vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s.235-248.
- Birdoğan, Nejat (1995), *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*, 2.b., İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Bozkurt, Fuat (1982), *Buyruk*, İstanbul: Anadolu Matbaası.
- (1995), *Semahlar*, 2.b. İstanbul: Cem Yayınevi.
- (1999), "Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi", *Alevi Kimliği*, Ed. T. Olsson, E. Özdalga vd., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 104-114.

- Cebecioğlu, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Çalışlar, Oral (1997), *Hz. Ali Muaviye Çatışması*, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Çetin, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çıblak, Nilgün (2005), *Mersin Tahtacıları*, Ankara: Ürün Yayınları.
- (2008), *Âşık Şiirinde Taşlamalar*, Ankara: Ürün Yayınları.
- (2012), "Sosyokültürel Hayattaki Değişimlerin Alevi Cemlerine Etkisi: Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Örneği", *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu (23-24 Ekim 2010 Ankara)*, Ankara: Horasan Yayınları, Ankara, s.222-235.
- Çıblak Coşkun, Nilgün (2013), "Alevi-Bektaşî geleneğinde Dârdan İndirme Cemi ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Önemi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (65): 271-280.
- (2014), "Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri", *Folklor/Edebiyat*, C. 20, S.78, s. 9-28.
- Çobanoğlu, Özkul (1999), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dedegarkınoğlu, Hüseyin (2010), *Dede Garkın Süreğinde Cem*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Dorson, Richard M. (2006), *Günümüz Folklor Kuramları*, Çev. Selcan Gürçayır-Yeliz Özay, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Dundes, Alan (2003), "Doku, Metin, Konteks", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Çev. Metin Ekici, Yay. Haz. Gülin Ögüt Eker vd., Ankara: Millî Folklor Yayınları, s.67-90.
- Duygulu, Melih (1997), *Alevi-Bektaşî Müziğinde Deyişler*, İstanbul: Sistem Ofset.
- Ekici, Metin (2004), *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayınları.

- (2010), “Kuramlar ve Yöntemler”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 7. b., Ankara: Grafiker Yayınları, s. 57-92.
- Er, Piri (1998), *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ankara: Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet (1955), *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, C.I-II, 2. b., İstanbul: İstanbul Maarif Kitabhanesi.
- Erjem, Yaşar (2009), *Mersin’de Göç, Kentleşme ve Sosyal Problemler*, Mersin: Mersin Valiliği Yayınları.
- Erk, Hasan Basri (1954), *Tarih Boyunca Alevilik*, İstanbul: Varol Matbaası.
- Eröz, Mehmet (1977), *Türkiye’de Alevilik-Bektâşilik*, İstanbul: Otağ Matbaacılık.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1979), *Bütün Yönleriyle Alevilik-Sünnilik, İslam Düşüncesi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi vd. (1987), *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Fiğlalı, Ethem Rûhi (2006), *Türkiye’de Alevilik Bektâşilik*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1992), *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, 2.b., İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- (2004a). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- (2004b), *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Honko, Lauri (2000), “Halk Anlatısı Araştırma Metodları, Bu Metodların Durumu ve Geleceği”, *Millî Folklor*, Çev. İsmail Görkem, S.45, s.70-87.
- İmam-ı Cafer Sadık Buyruğu* (1958). Ayyıldız Kitabevi Yayınları.
- Kaygısız, Mehmet (2000), *Türklerde Müzik*, İstanbul: Kaynak Matbaası.
- Kanar, Mehmet (1993). *Büyük Farsça Sözlük*. İstanbul: Birim Yayıncılık.
- Korkmaz, Esat (1994), *Ansiklopedik Alevilik Bektâşilik Terimleri Sözlüğü*, 2.b. İstanbul: Ant Yayınları.
- (2008), *Anadolu Aleviliği*, 2.b., İstanbul: Berfin Yayınları.

- Köprülü, M. Fuad (2007), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 10.b., Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mélikoff, Irène (2004), *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, 3.b., İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- (2007). *Kırklar'ın Cem'i'nde*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları.
- Metin (Dede), Hüseyin Gazi (1997). *Alevilik'te Cem*. 2.b. Ankara: Uyum Yayıncılık.
- Noyan, Bedri (1984), "Bektaşî ve Alevîlerde Muharrem Âyîni, Aşure ve Mâtem Erkânı", *Halk Kültürü, Derleme-Araştırma (1984/1)*, Haz. M. Sabri Koz, s.81-101.
- (1995), *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, 3. b. İstanbul: Ant / Can Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2001), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalcı Yayınevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1991a), "Alevilik ve Bektaşîlik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerinde (1990) Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler-I", *Tarih ve Toplum*, C.16, S.91, s.20-25.
- (1991b), "Alevilik ve Bektaşîlik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerinde (1990) Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler-II", *Tarih ve Toplum*, C.16, S.92, s.51-56.
- (1996a), *Babailer İsyanı*, 2. b., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- (1996b), *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (1998), "Alevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, s.368-369.
- (1999), *Türkler, Türkiye ve İslam*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ong, Walter (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları.
- Otter, Anke; M. A. Beaujean, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not", *1. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, 26-27 Nisan 1993 Antalya, Ankara: KB HAGEM Yayınları, s.1-9.

- Önder, Ali Tayyar (2007), Türkiye'nin Etnik Yapısı, 21. b., Ankara: Fark Yayınları.
- Özkırmılı, Atilla (1990), "Üslup", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.4, 5.b., İstanbul, Cem Yayınevi, s.1192.
- Özmen, İsmail (1998), *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C.2, 16. Yüzyıl, Ankara: KB Yayınları.
- Öztelli, Cahit (1985), *Bektaşî Gülleri*, 2.b., İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz (2000), *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri*, Ankara: AKM Yayınları.
- Öztürk, Yaşar Nuri (1990), *Tarih Boyunca Bektaşilik*, İstanbul: Yeni Boyut.
- Subaşı, Necdet (2002), "Türk Modernleşmesi ve Alevilik", *Folklor / Edebiyat, Alevilik Özel Sayısı-I*, C.VIII, S.XXIX, s.91-122.
- Şener, Cemal (1995), *Alevi Törenleri*, İstanbul: Ant Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1995), *Alevi-Bektaşî Kimliği*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uluçay, Ömer (1996), *Alevilikte Cem Nefesleri*, Adana: Gözde Yayınevi.
- Uludağ, Süleyman (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalcı Yayınevi.
- Üzüm, İlyas (2002), "Kızılbaş", TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXV, s. 546-557.
- Yaman, Mehmet (1994), *Alevilik, İnanç-Edeb-Erkân*, 4.b. İstanbul: Ufuk Yayıncılık.
- Yaman, Ali (1998), *Alevilikte Dedeler Ocaklar*, İstanbul: Ufuk Matbaacılık.
- (2007), *Alevilik & Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul: Nokta Kitap.
- Yıldırım, Ali (2004), "Anadolu Alevi Cemlerinde Ozan Şah Hatayî'nin Yeri", *I. Uluslararası Şah İsmail Hataî Bildirileri, 9-10-11 Ekim 2003 Ankara*, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı-Hüseyin Gazi Derneği, Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları, s.341-353.
- Yörükân, Yusuf Ziya (1998), *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Haz. Turhan Yörükân. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

DİZİN

- A
Abbas, 39, 58
Abdal Musa, 13, 72, 79, 80, 87, 88, 114, 123, 128, 152, 162, 172
Ab-ı Kevser, 193
Adana, 116, 117, 118, 119, 123, 139, 169
Adıyaman, 63, 154, 155
Ağuçan Ocağı, 86, 120
Ağuiçen, 58, 63, 87, 117, 121, 123, 147, 155, 156
Ahmed-i Muhtar, 191, 192, 215
Alan Dundes, 21, 24, 29, 32
Alan Lomax, 26
Albert Lord, 21
Alevi, 5, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 111, 113, 114, 115, 116, 119, 121, 125, 127, 128, 138, 139, 142, 144, 145, 147, 152, 153, 162, 163, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 185, 189, 190, 192, 194, 197, 199, 200, 202, 204, 205, 210, 239, 240, 243, 244
Alevi Gençlik Derneği, 119, 129
Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi, 7, 13, 15, 16, 36, 62, 64, 86, 87, 94, 113, 114, 115, 128, Abdal Musa Cemi, 72, 79, 87, 88
Abdullah Dede, 123
152, 171, 172, 173, 174, 175, 180, 181, 183, 240
Alevi-Bektaşî Edebiyatı, 5, 11, 97
Ali, 16, 39, 40, 43, 46, 52, 55, 58, 59, 67, 68, 69, 76, 83, 84, 90, 91, 99, 106, 107, 108, 126, 132, 134, 135, 140, 153, 160, 162, 165, 166, 177, 180, 183, 187, 191, 194, 195, 197, 198, 202, 203, 206, 208, 209, 210, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 233, 239, 244
Ali Rıza, 191, 219, 225
Ali Turgut, 126
Allah, 46, 65, 84, 85, 89, 90, 91, 93, 101, 107, 108, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 159, 162, 194, 195, 202, 203, 212, 213, 218, 222, 227, 228, 229, 230, 233
Amasya, 154
Amerikalı, 24
Anadolu Aleviliği, 5, 11, 12, 14, 36, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 52, 53, 54, 56, 59, 65, 66, 69, 70, 71, 74, 75, 82, 83, 85, 100, 104, 168, 239, 240
Antalya, 4, 123, 128
Arslan, 193, 231
Artun, 98, 101, 168, 189, 192

Asker, 199, 218, 224, 230
 Aslanoğlu, 69, 184
 Âşık, 2, 34, 103, 104, 110, 114, 116, 117, 121, 122, 127, 128, 183, 184, 191, 209, 214, 229, 230, 234, 238, 241, 243
 Âşık Beçare, 114, 127, 183, 191, 209, 214, 243
 Âşık Esrarî, 127
 Âşık Hasan, 127
 Âşık Sadık, 103, 184, 191, 230, 243
 Âşık Sinemî, 127
 Âşık Ummanî, 104, 116, 122, 127, 128, 241
 Âşık Veli, 103, 110, 184, 191, 234, 243
 Âşık Yunus, 103, 110, 184, 191, 238, 243
 Âşık Zülfikar, 117, 121
 Aşure, 87
 Aşure Cemi, 87
 Aydın, 63, 155
 Ayışıt Onatça, 204, 205
 Azadovski, 22, 23, 26, 31, 32

B

Baba Cemi, 85
 Baba Mansur, 58, 63, 87, 117, 123, 155, 156
 Baba Mansur Ocağı, 58, 63, 117, 123, 155, 156
 Bağdat, 191, 219
 Bağlam, 22, 25, 29, 113
 Baha Sait Bey, 78
 Balad, 33
 Banaz Köyü, 63, 155

Barkını Köyü, 121
 Basıra, 191, 219
 Bâtıniyye, 41
 Battal Gazi, 123
 Battalnâme, 99
 Bâzümür Ateşperest Kalesi, 99
 Beçare, 104, 107, 116, 127, 184, 185, 243
 Bekçi, 146
 Bektaş-ı Veli, 107, 134, 194, 218, 222
 Beyâniyye, 40
 Bingöl, 154
 Birdoğan, 58, 121
 Bozatlı Hızır, 107, 167, 204, 214
 Burak, 68
 Buyruk, 46, 53, 54, 56, 59, 67, 71, 95

C

Cafer, 53, 68, 71, 140, 191, 217, 218, 219, 222, 225, 230
 Cafer-i Sadık, 53, 140, 222
 Can, 16, 125
 Câr, 167, 225
 Carcı, 146
 Cebbâr, 167, 225
 Cebrail, 109, 160, 161, 197, 223, 231, 232
 Cem, 5, 7, 37, 38, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 81, 87, 88, 91, 93, 94, 105, 130, 132, 143, 148, 157, 158, 170, 174, 176, 177, 178, 187, 207, 210
 Cem Sonu Deyişi, 207

Cemevi, 7, 13, 15, 16, 38, 62,
64, 113, 114, 115, 128, 171,
173, 174, 175, 180, 183, 240

Cemşid, 65

Cenab-ı Bari, 203, 218

Çalışlar, 40

Çemişgezek, 116, 117, 121

Çerağ, 146

Çerağcı, 146

Çıblak, 2, 4, 53, 57, 59, 60, 63,
72, 73, 75, 81, 145, 173, 181,
189

Çiçekliyurt Köyü, 116, 117

Çobanoğlu, 20, 21, 24, 26, 27,
29, 30, 32, 34, 36

Çorumlu Âşık Ayhanî, 125

D

Dan-Ben Amos, 24

Danişmendnâme, 99

Dâr, 91, 167

Dârdan İndirme Cemi, 72, 80

Davetçi, 146

Dede, 55, 56, 58, 71, 73, 74, 80,
81, 84, 86, 89, 90, 92, 93, 123,
130, 131, 132, 146, 147, 148,
150, 156, 159, 174, 179

Dedegarkınoğlu, 184

Delil, 58, 165, 199, 211, 220

Delilci, 91, 146

Derlemeci, 24

Dertli Divanî, 123

Derviş Muhammed, 103, 107,
184, 191, 199, 218, 243

Destan, 99

Destan-ı Hasan, 99

Deyiş, 17, 139, 141, 206, 215

Din, 181

Dinleyici, 7, 33, 37, 142

Divanî Baba, 123

Divriği, 63, 120, 127, 155

DİZİN, 8

Dolucu, 146

Dorson, 25

Dorutay Köyü, 63, 155

Düşkün, 57, 58

Düşkünlük, 72, 77, 78

Düşkünlük Cemi, 72, 77

Düvaz, 91

Düvazımam, 17, 218, 221, 222,
225

E

E. Arewa, 21

E. Sapir, 20

E. Saussure, 20

Ebubekir, 39

Ekici, 20, 27

Elazığ, 116, 117, 120

Elbistan, 63, 64, 154, 155

Engül Hanım, 118

Ercan Kazım, 14, 103, 105, 115,
116, 117, 118, 119, 120, 122,
124, 125, 128, 129, 132, 137,
138, 141, 176, 177, 240

Ergun, 184

Eröz, 42, 43, 53, 54, 72, 74, 75,
79, 144, 151

Erzincan, 57, 154

Erzurum Radyosu, 126

F

Faraşçı, 146

Fatıma, 191, 217, 220, 221,
229, 237
Fatma Hanım, 117
Ferraş, 146
Folklor, 24, 26, 126
Folklor Araştırma Derneği, 126

G

Garip Dede, 123, 124
Garip Musa, 58, 63, 120, 121,
155
Garip Musa Ocağı, 58, 63, 120,
121, 155
Genç Türkler, 24, 25
Germencik, 63, 155
Gölpınarlı, 65, 66, 97, 98, 145,
190
Görgü, 72, 73, 78
Görgü Cemi, 72
Gözcü, 70, 90, 146, 210
Güneş Köyü, 63, 120, 155
Güvende, 146

H

Hacı Bektaş Veli, 51, 52, 57, 62,
100, 123, 127, 128, 174, 183,
191, 203, 215, 225
Hacı Bektaş Veli Dergâhı, 123,
127, 128
Hacı Emirli Ocağı, 58, 63, 155
Hacılı Köyü, 63, 155
Hak, 36, 55, 66, 74, 81, 86, 92,
98, 108, 109, 132, 135, 138,
141, 150, 156, 159, 160, 170,
177, 178, 187, 201, 202, 210,
211, 212, 227, 228, 229, 231,
232, 233

Halk, 2, 5, 13, 19, 20, 22, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 36, 126, 204
Halk Bilimi, 5
Halk Müziği, 126
Halk Türküsü, 26
Hamzanâme, 99
Harabî, 103, 107, 184, 191, 201,
215, 243
Harun, 191, 208
Hasan Dede, 129
Hasan Kılavuz, 86, 123, 129,
147
Hasan Kılavuz Dede, 123, 129
Hasan-ı Asker, 191, 217
Hasret Gültekin, 127
Hatay, 41
Hatayî, 98, 102, 140, 168, 191,
220, 243
Hatemi, 161, 166, 231, 233
Hatice, 191, 221, 225, 229, 237
Hayber, 99, 191, 192, 215
Hayber Kalesi Gazası, 99
Haydar, 42, 58, 105, 134, 191,
192, 195, 196, 208, 215, 220,
222, 223
Haydar-ı Kerrar, 191, 192, 215
Haydarî, 42
Hazreti Ali'nin Ejderha Cengi,
99
Hazreti Emrullah, 161, 232
Heteredoks, 49
Hızır Aleyhisselam, 88
Hızır Cemi, 84, 87, 88, 157, 172
Himmat, 98, 132
Horasan, 43, 45, 47, 48, 120
Hozat, 63, 120, 155

Hü, 90, 91, 130, 134, 140, 158, 162, 222, 233

Hünkâr, 57, 107, 194, 203, 215, 218, 220, 221

Hüseyin, 39, 58, 86, 99, 106, 115, 123, 124, 129, 136, 139, 147, 157, 161, 162, 165, 177, 191, 196, 197, 201, 203, 207, 219, 221, 223, 225, 230, 232, 235, 236, 237, 238

Hüseyin Abdal Ocağı, 58, 123

Hüseyin Dede, 86, 115, 129, 147, 177

Hüseyin Gazi Metin Dede, 123

Hüseyin Kılavuz Dede, 106, 115, 123, 124, 129, 147, 157

Hüseyin Yalçın Dede, 123

Hüseyinî, 98

Hz. Ali, 11, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 52, 67, 68, 71, 75, 82, 83, 84, 92, 95, 97, 99, 101, 105, 140, 141, 151, 153, 162, 166, 183, 190, 191, 198, 200, 202, 204, 244

Hz. Ebubekir, 40

Hz. Hüseyin, 82, 84, 110

Hz. Muhammed, 39, 40, 42, 67, 68, 75, 83, 84, 92, 101, 108, 141, 151, 153, 166, 191, 200, 244

Hz. Osman, 39, 40

Hz. Ömer, 40

İ

İbrikar, 146

İcra, 6, 7, 37, 38, 129, 137, 163, 170

İcra Ortamı, 6, 37, 129

İcracı, 6, 37, 114

İçel Sanat Kulübü, 126

İkrar, 72, 74, 177

İkrar Alma Cemi, 72, 74

İletişim, 4, 25, 31, 34

İmam Ali, 225, 238

İmam Bakır-ı Cafer, 220

İmam Cafer Sadık Buyruğu, 71

İmam Hasan Gazaları, 99

İmam Hüseyin, 82, 83, 87, 92, 99, 109, 110, 136, 139, 153, 161, 162, 192, 193, 198, 200, 203, 237

İmam Hüseyin Gazaları, 99

İmam Zeynel, 58, 106, 165, 167, 191, 217, 219, 220, 221, 225

İran, 44, 45, 46, 47, 48, 65, 190, 200

İslam, 11, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 59, 100, 239

İsmail, 44, 104, 106, 123, 165, 191, 197, 201, 209, 210

İsmail Dede, 123

İsnâaşeriyye, 40

İstanbul Cem Vakfı, 181

İzmir, 63, 155

İznikçi, 146

J

Juha Pentikainen, 23

K

Kadiriyye, 40

Kaf Dağı, 99

Kahramanmaraş, 63, 154, 155

Kan Kalesi, 99

Kanada, 23, 26
 Kapıcı, 146
 Karabakır Köyü, 63, 155
 Karl Bühler, 33
 Kaygusuz Abdal, 98
 Kazım, 115, 191, 217, 230
 Kemal Aksoy, 122, 125
 Kenneth Golstein, 24
 Kerbela, 11, 42, 43, 44, 45, 71, 87, 91, 95, 110, 136, 142, 161, 166, 191, 192, 198, 200, 203, 217, 220, 221, 222, 235, 237, 238, 244
 Kırk Cemi, 85
 Kırklar, 67, 68, 69, 108, 133, 134, 161, 190, 202, 210, 212, 216, 223, 232
 Kırklar Meclisi, 67, 68, 108
 Kısır Cem, 13, 87, 88, 114, 152, 171
 Kızılbaş, 39, 41, 42
 Kızılcapınar, 63, 155
 Koca Âşık, 117
 Koca Seyit Ocağı, 117
 Koldan Kopan Cemi, 72, 81
 Koru Baba Cemi, 85
 Koruk Köyü, 116, 117
 Köse Seyyid, 121
 Kubilay Dökmetaş, 126
 Kul, 69, 98, 101, 103, 106, 111, 127, 129, 168, 175, 184, 191, 195, 197, 201, 210, 223, 243
 Kul Himmet, 69, 98, 101, 103, 106, 111, 127, 129, 168, 175, 184, 191, 195, 197, 201, 210, 223, 243

Kul Himmet Üstadım, 102, 103, 106, 111, 184, 191, 195, 197, 201, 210, 223, 243
 Kurban, 82, 87, 91, 93, 106, 146, 171, 209, 223
 Kurban Bayramı, 82, 87, 171
 Kurban Düvazı, 223
 Kurbanacı, 146, 148
 Kureyşan, 63, 86, 87, 123, 147, 155, 156
 Kureyşan Ocağı, 63, 86, 123, 147, 155, 156

L

Linda Degh, 23
 Lokma, 80, 93
 Lokmacı, 146
 Lübnan, 41

M

Macar, 23
 Malatya, 64, 154
 Malinowski, 20
 Mansur, 162, 191, 201, 215, 242
 Maraş, 123
 Maraşlı Mamko Dede, 169
 Masal Anlatıcısı, 23
 Mehmet, 16, 120, 123, 181
 Mehmet Dağeri, 181
 Mélikoff, 42, 48, 57, 69, 145, 183
 Menekşe Hanım, 117
 Mersin, 2, 5, 14, 36, 61, 62, 63, 64, 86, 94, 95, 96, 103, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 119,

121, 122, 123, 126, 127, 128,
129, 142, 146, 147, 150, 154,
155, 156, 169, 171, 172, 173,
174, 179, 181, 205, 240, 243
Mersiye, 17, 136, 200, 234,
235, 237, 238
Metin, 29, 72
Meydan, 89
Meydancı, 146
Miktat Dede, 86, 123, 128
Miktat Güler Dede, 136, 147
Milmann Parry, 21
Miraçlama, 8, 17, 92, 108, 231
Moskova, 20
Muhabbet, 92, 206, 215
Muhammed, 39, 40, 46, 55, 59,
67, 68, 76, 83, 84, 90, 91, 99,
106, 107, 108, 109, 132, 134,
135, 140, 141, 142, 159, 160,
161, 166, 177, 188, 191, 194,
196, 197, 199, 202, 217, 218,
220, 221, 222, 223, 224, 227,
228, 229, 230, 231, 232, 233,
239
Muhammed Bakır, 140, 191,
217, 218, 221, 222, 230
Muhammed Hanefî Gazveleri,
99
Muhammed Mehdi, 191, 199,
217, 218, 220, 224
Muhammed Taki, 191, 217,
220, 221
Muhammet Ali, 196, 219
Muharrem, 72, 82, 83, 87, 126
Muharrem Cemi, 72, 82
Muharrem Temiz, 126
Muhlis Akarsu, 127
Muhundu, 63, 155

Murat Dede, 86, 123, 147, 169
Musa, 63, 80, 120, 155, 166,
191, 208, 217, 218, 219, 220,
221, 222, 224, 225, 230
Musa Kazım, 166, 222, 225
Musahip, 76, 77
Musahiplik, 72, 75, 76
Musahiplik Cemi, 72, 75
Musa-yı Kazım, 219
Mustafa Bey, 117
Muş, 64, 154
Mücteba, 221
Mümin, 149, 165, 187, 193,
199, 201, 211, 212, 224, 233,
234
Münkir, 211
Mürşit, 56, 120, 213
Müzik, 7, 37, 163

N
N. Würzbach, 33
Naci, 140, 166, 221, 222, 224
Nagi, 225
Naki, 191, 197, 199, 217, 218,
219, 220, 221, 223, 230
Nakip, 146
Narlidere, 63, 155
Nefes, 6, 7, 8, 37, 38, 103, 115,
121, 131, 132, 175, 197, 206
Nesimi, 191, 194, 234
Nevruz Cemi, 72, 83, 87
Nevşehir, 123, 128
Niyazcı, 146
Niyazi Dede, 123
Noksanî, 103, 184, 191, 226,
243
Nur, 238

O-Ö

Ocak, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 56
 Odman Baba Cemi, 85
 On İki Hizmet, 7, 145, 210
 On İki Hizmet Sahibi, 7, 145
 Osman, 39
 Ozanoğlu, 116
 Ömer, 39

P

Performans, 5, 19, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 114
 Performans Teori, 5, 19, 28, 35
 Pertek, 63, 155
 Pervane, 146
 Petr Bogatrev, 21
 Peyik, 146
 Peyk, 70, 172, 173
 Pir, 56, 58, 62, 63, 98, 101, 103, 104, 107, 109, 111, 127, 129, 155, 162, 164, 166, 167, 168, 174, 175, 183, 188, 191, 199, 207, 216, 224, 243
 Pir Sultan Abdal, 58, 62, 98, 101, 103, 104, 107, 109, 111, 127, 129, 162, 168, 174, 175, 183, 191, 207, 216, 243
 Pir Sultan Ocağı, 58, 63, 155
 Post, 90
 Prag, 20, 21
 Prag Okulu, 21
 Pülümür, 63, 155

R

Rehber, 56, 57, 105, 146, 147, 210

Rifaiyye, 40

Rıza, 191, 217, 218, 220, 221, 224
 Richard Bauman, 24, 27
 Richard M. Dorson, 24
 Robert Georges, 24
 Roger Abrahams, 24
 Roman Jacobson, 20, 21, 31, 32
 Rus, 21, 22

S

Safavi, 104
 Sait Karakütük, 117
 Sakî, 146
 Sakka, 92, 146
 Sakkacı, 92, 146
 Saz, 6, 7, 37, 38, 125, 146, 163, 175, 241
 Sazandar, 6, 37, 114, 146
 Secde, 108
 Selman, 67, 134, 146, 191, 195, 211, 223, 232, 233
 Semah, 62, 109, 124, 134, 137, 174, 212, 215
 Seyirci, 7, 34, 37, 142
 Seyit, 63, 86, 87, 123, 147, 155
 Seyit Cemaller Köyü, 63, 155
 Seyit Sabun, 63, 86, 87, 123, 147, 155
 Seyit Sabun Ocağı, 63, 86, 123, 147, 155
 Seyyid Mençek, 121
 Sırr-ı Yezdan, 166, 202, 208, 209
 Sibirya, 23
 Sinemilli, 58, 63, 87, 123, 155, 169

Sinemilli Ocağı, 58, 63, 123,
155, 169
Sivas, 63, 64, 101, 116, 120,
127, 154, 155
Sofracı, 146
Sözel Sanatlar, 27
Sözlü Kompozisyon Teorisi, 21
Stith Thompson, 24
Sultan Nevruz, 83
Suriye, 41, 47
Sün Köyü, 117, 121
Süpürgeci, 94, 146

Ş

Şah, 44, 58, 93, 98, 101, 103,
104, 105, 106, 107, 109, 110,
111, 127, 129, 136, 162, 166,
168, 175, 183, 187, 191, 196,
203, 207, 212, 213, 217, 218,
219, 222, 224, 225, 229, 230,
233, 235, 236, 237, 243
Şah Hatayî, 101, 103, 104, 105,
107, 109, 110, 111, 127, 129,
162, 175, 183, 207, 212, 213,
217, 219, 224, 229, 233, 236,
237, 243
Şah Hüseyin, 196, 203, 218,
222, 236
Şah İsmail-i Safavî, 98
Şah Rıza, 166, 191, 222
Şarkışla, 116
Şîa, 40
Şîî, 43, 46
Şir, 165, 220
Şir-i Yezdan, 165, 220
Şüca Baba, 191, 221

T

Tagi, 225
Taki, 197, 199, 218, 219, 223,
230
Talip, 164, 193, 199, 200, 207,
212
Tamer Açıkalin, 14, 16, 103,
104, 105, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 125,
126, 127, 131, 132, 136, 137,
141, 146, 149, 169, 176, 177,
183, 195, 240, 241, 243
Tamer Bey, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 119, 120, 121,
123, 128, 132, 138, 139, 149,
169, 185
Tanrı, 45, 67, 68, 80, 83, 98,
136, 141, 153, 198, 200, 202
Tarsus, 126
Tasavvuf, 48
Tekke, 98, 182
Teslim Abdal, 101, 168, 243
Tevhid, 17, 108, 110, 135, 164,
201, 207, 227, 229
Tezekkâr, 91, 146
Thomas Sebeok, 33
Tokat, 154
Tövbe Düvazı, 217, 219
Tunceli, 57, 63, 64, 116, 117,
120, 154, 155
Türkdöğän, 145

U-Ü

Uluçay, 184
Uludağ, 39, 66
Urfa, 123
Üryan Hızır Ocağı, 58, 63, 155

V

Varto, 154

Vefayî, 101

Viranî, 101, 129, 168, 243

Virdi Derviş, 103, 107, 184, 191, 221, 243

William R. Bascom, 25

Y

Yaman, 55, 56, 57, 58, 72, 73, 80, 84, 120, 145, 146, 174, 176, 180

Yas-ı Matem, 87

Yas-ı Matem Cemi, 13, 87, 114, 157, 171, 172, 175

Yeminî, 101, 168, 243

Yıldırım, 184

Yıldızeli, 63, 155

Yol, 12, 58, 94, 110, 164, 201, 207

Yozgat, 154

Yusuf Kenan Bey, 122

Z

Zakir, 6, 37, 90, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 123, 124, 128, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 140, 141, 146, 159, 160, 168, 176, 177, 183, 184, 195, 241

Zakirlik, 6, 7, 37, 125, 168

Zerdüş, 65

Zeydiyye, 40

Zülfikar, 117

FOTOĞRAFLAR

1. Ceme katılanlar (Cem başlamadan evvel)

2. Cemin başında cemi yürütecek olan dede (soldan birinci sırada) ve ceme katılan diğer ocakzadelerin talipleri selamlaması

3. Zakirlerin posta gelen dedeyi selamlamaları (önden arkaya doğru zakir Ercan Kazım Özer, zakir Tamer Açıklan, gözcü Mehmet Dağeri)

4. On iki hizmet çağırma deyişiyile hizmet sahiplerinin meydana davet edilmesi

5. Post hizmeti

6. Dedeye el suyu dökülürken (tezekkâr ve elinde değneğiyle gözcü)

7. Hüseyin Kılavuz Dede'nin sağında zakir Tamer Açıkalın (Dedenin solunda diğer ocak-zadeler)

8. Zakir Tamer Açıklalın (Solunda Hüseyin Kılavuz Dede, sağında ise zakir adayı Mustafa Talipoğlu)

9. Ceme katılanlar (Ön safta nefesin içinde yol büyüklerinin adı geçtiğinde ellerini göğüslerine götürerek niyaz eden talipler)

10. Talipler niyaz ederken (Nefeste yol ulularının adı geçtiğinde)

11. Düvazımamın ardından dede secde duası verirken (tüm canlar secde vaziyetinde)

12. Nefeslerden sonra dede secde duası verirken

13. Tevhid okunurken eller dizlerin üzerinde

14. Tevhid okunurken eller dizlerin üzerinde

15. Miraçlamanın ilgili yerinde canların el ele tutuşması

16. Ercan Kazım Özer nefes okurken (Solunda Hüseyin Dede niyaz ederken)

17. Devîş eşliğinde semah dönülürken

18. Zakir Tamer Açıkalin ve sağındaki zakir adayı Mustafa Bey'in mersiye okumaları
(Dede ve yanındaki ocakzadeler Mansur dârında)

19. Mersiye okunurken canların duruş vaziyeti